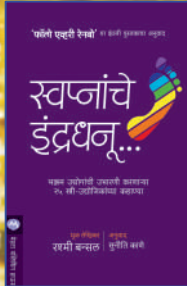

मेहता मराठी ग्रंथजगत

एप्रिल, २०१९
पृष्ठे १३२ किंमत : रु.१५
वर्ष एकोणिसावे
अंक चौथा

सार्वजनिक वाचनालय, नाशिक यांच्या वतीने उत्कृष्ट कादंबरीसाठी दिला जाणारा स्व. धनंजय कुलकर्णी पुरस्कार अभिजित कुलकर्णी यांच्या 'रेड टेप' कादंबरीला मिळाला. नाशिकमध्ये नुकताच पुरस्कार वितरणाचा कार्यक्रम झाला. त्या कार्यक्रमात मराठवाडा साहित्य परिषदेचे अध्यक्ष कौतिकराव ठाले-पाटील यांच्या हस्ते पुरस्कार स्वीकारताना अभिजित कुलकर्णी आणि त्यांची कन्या.

'संवाद-अनुवाद'साठी मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाचा सर्वोत्कृष्ट आत्मकथनाचा प्रा. वि. ह. कुलकर्णी पुरस्कार ज्येष्ठ साहित्यिक भारत सासणे यांच्या हस्ते स्वीकारताना लेखिका उमा कुलकर्णी.

मेहता मराठी ग्रंथजगत

◆ एप्रिल २०१९ ◆ वर्ष एकोणिसावे ◆ अंक चौथा

संपादक :

सुनील मेहता

कार्यकारी संपादक :

शंकर सारडा

संपादन साहाय्य :

अंजली पटवर्धन

अंकाची किंमत १५ रु.

वर्गणी मनीऑर्डरने अथवा

ऑनलाईन पाठवावी.

प्रसिद्धी :

दरमहा ११ तारखेस

मांडणी-अक्षरजुळणी

मेहता

पब्लिशिंग

हाऊस

— अनुक्रमणिका —

संपादकीय	४
पुरस्कार/साहित्य वार्ता	८-१०
श्रद्धांजली	११
दिनविशेष	१४
पुस्तक परिचय	
अंतराळ स्पर्धा	२२
आयुष्याचा अंतिम संस्कार	३४
डिंबक	४२
स्वप्नसुष्टी	६४
शिस्तीचा बळी	७४
पाचूचे बेट	८२
घरपरतीच्या वाटेवरती...	९६
टीनएजर्स	१०६
अभिप्राय	
फोर सीझन्स	११२
परीघ	११६
बालनगरी	
विल्यम शेक्सपिअर	१२०

संपादक-मुद्रक-प्रकाशक : सुनील मेहता,
१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड, टेलिफोन भवनसमोर,
पुणे-४११ ०३० फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२

E-mail : mmgj@mehtapublishinghouse.com

'मेहता मराठी ग्रंथजगत' हे मासिक मालक, मुद्रक व प्रकाशक सुनील अनिल मेहता यांनी जय गणेश ऑफसेट, २०/१डी/१अ, सोमवार पेठ, महाराजा लॉज मागे, पुणे- ४११०११ येथे छापून मेहता होम, १वर मजला, १९४१, सदाशिव पेठ, पुणे - ४११०३० येथे प्रसिद्ध केले. संपादक - सुनील अनिल मेहता.

'Mehta Marathi Granth Jagat' monthly is owned, Printed & Published by Sunil Anil Mehta, Printed at Jai Ganesh Offset, 20/1D/1A, Somvar Peth, Behind Maharaja Lodge, Pune - 411 011 & Published at Mehta Home, 1 & 2 Floor, 1941, Sadashiv Peth, Pune - 411 030. Editor - Sunil Anil Mehta.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ३

वसंत : निसर्गातला आणि मनातला

‘निसर्गाचे समृद्ध भांडार आपले वैभव पसरून खुले होऊन उभे होते. माडांच्या झावळ्या चवऱ्या ढाळत होत्या. शेजारचा पिंपळ ‘सोयरा’ बनला होता. त्याची पानगळ, उघडे, ओके रूप... नव्या पालवीने पुन्हा खुलणारे त्याचे रूप, त्याच्यावर पोसणारी बांडगुळे, दोन वर्षांतच फुलांनी निथळणारा प्राजक्त, कोपऱ्यात फुलणारी रातराणी, सुंदर फुलांच्या घोसांनी लगडलेली मधुमालती, भगवे तुरे मिरवणारा शंकासुर... अन् पोटुशी, लेकरवाळी केळ हे सारे माझ्या सुन्या अंगणाला फुटलेले ‘धुमारे’ होते. त्या सर्वांनीच त्यांच्या पानांनी विंझणवारा घालून घालून, मनाच्या साऱ्या जखमा भरून काढलेल्या होत्या.’ हे वर्णन माधवी देसाई यांनी केलं आहे त्यांच्या ‘धुमारे’ या ललित लेखसंग्रहाच्या मनोगतामध्ये. माधवीताईंच्या मनोगतातील या फुललेल्या निसर्गाने नव्याने साद घातली; कारण ऋतुराज वसंताचं आगमन झालं आहे आणि त्याच्या आगमनाने झाडांना नवी पालवी फुटली आहे. माधवीताईंनी केलेलं हे वर्णन वाचलं आणि निसर्गाच्या त्या उत्फुल्ल, प्रसन्न रूपाचं, गंधाचं, रूपकाचं आणि प्रतिमांचं विश्व सामोरं आलं.

अनिता कुलकर्णी त्यांच्या ‘मॅग्नोलिया’ या आत्मकथनाच्या मनोगतात मॅग्नोलियाविषयी आणि आत्मकथनाला हेच शीर्षक का दिलं या विषयी लिहितात, ‘उत्तर अमेरिकेत मॅग्नोलियाचे वृक्ष सापडतात. गडद हिरवी जाड चकाकती पानं. आणि वसंतात फुलणारी मोठमोठी शुभ्र फुलं. उमललेला मॅग्नोलिया ओंजळीत न मावणारा मोठा, सुवासिक. कवठी चापऱ्याच्या कुळातलं हे फूल...’

अॅमहर्स्टच्या माझ्या रूममेट एमिलीवर मी एक गोष्ट लिहिली. तिचं

नाव मॅग्नोलिया. एमिलीच्या प्रेमजीवनात एक घटना घडली होती. तिच्याबद्दलचे माझे विचार, त्रागा, दुःख, संताप व्यक्त करताना मला अचानक मॅग्नोलिया हे रूपक सापडलं. मॅग्नोलियाच्या रूपकानं माझी अस्वस्थता शांत केली. या पुस्तकाची सुरुवात मॅग्नोलियाच्या गोष्टींनंही झाली आणि त्यानंतर आयुष्याचा चलच्चित्रपट समोर पाहताना भराभर लेख-कथा जमत गेल्या. हा रूपकात्मक मॅग्नोलिया आजही माझ्या आजूबाजूला फुलत असतो. अनेक प्रश्नांना तो समर्पक उत्तर करतो. 'लेट इट बी' सहज म्हणतो. पांढराशुभ्र मॅग्नोलिया म्हणजे मूर्तिमंत सौंदर्य, आनंद आणि शांती!

'मृद्गंध' या ललित लेखसंग्रहातील 'मृद्गंधाचे ऋणानुबंध' या लेखात इंदिरा संतांनी लिहिलं आहे, 'माझ्या लेखी 'मृद्गंध' हा केवळ मातीचा वास इतकाच मर्यादित नसतो. ज्या पंचमहाभूतांनी हे विश्व घडवले, त्यांच्या भेटीच्या एका विराट क्षणाचा तो अतिकोमल, अतिसूक्ष्म असा आविष्कार असतो. त्या क्षणात आप, तेज, वायू, पृथ्वी, आकाश ही पाच तत्त्वे, पंचप्राण एकमेकांना भेटावे तसे एकमेकांना कडकडून भेटतात. त्या आनंदकल्लोळातून त्यांच्या 'स्व'ने निर्माण केलेले एक पाच पाकळ्यांचे अवकाशपुष्प उमलते. त्याचा गंध हाच 'मृद्गंध!' निसर्गासारख्या महाकलावंताने निर्मिलेली ही एक गंधभारली कलाकृतीच. 'याच संग्रहातील 'गंधगाभारा,' 'देणे फुलांचे,' 'आकाश आणि रानफुले' या लेखांतूनही निसर्ग आणि अंतर्मन यांचा सुखद मेळ अनुभवायला मिळतो.

शान्ता शेळके यांच्याही अनेक कवितांमधून निसर्ग आणि त्यांच्या मनातील भावनांचं एकत्र तरलतेने व्यक्त होताना दिसतं. उदा. 'गोंदण' या कवितासंग्रहातील 'सारे संपले तांडव' या कवितेतील या ओळी :

ओसरल्या वादळाचा पुन्हा कशाला आठव?

पातीवरती मनाच्या दंव जपून साठव

जी दुःखं सरली आहेत, त्यांची आठवण करून दुःखी होण्यापेक्षा, मनात फक्त हळुवार क्षण जपा, असा संदेश शान्ताबाई सहज देऊन जातात. वादळ, पाती, दव या निसर्गातील प्रतिमा शान्ताबाईंच्या

भावनांचा तलम पोत दर्शवून जातात.

निसर्गाच्या संदर्भाचं हे केवळ संकलन नाही, तर मनाला चैतन्य देणारं, लौकिकाच्या पलीकडे बघायला शिकवणारं ते तत्त्वज्ञान आहे. या लेखिकांच्या/कवयित्रींच्या मनात फुललेल्या वसंताचं ते रम्य रूप आहे. झाडांच्या पानांनी माधवीताईंच्या जखमांवर फुंकर घातली, तर मॅग्नोलियाने अनिताताईंच्या मनातील द्वंद्व संपवून त्यांना परम शांतीचा, आनंदाचा अनुभव दिला. तर मृद्गंधामुळे इंदिराबाईंना निसर्गाच्या कलावंतपणाचा साक्षात्कार झाला आणि निसर्गाचं हळुवारपण शान्ताबाईंच्या मनाला भावलं.

जेव्हा या लेखिकांच्या/कवयित्रींच्या मनात भावकल्लोळ उठतो तेव्हा त्यांच्या मनात निसर्गाच्या या प्रतिमा, रूपकं उमटतात, निसर्ग त्यांना साद घालतो; कारण त्यांच्या मनात तेव्हा वसंत फुललेला असतो; पण हा वसंतही जीवनाच्या पलीकडची अनुभूती त्यांना देतो आणि मग तीच अनुभूती अक्षररूपात साकार होते. निसर्गाचं साहित्यातून हे वेगवेगळ्या प्रकारे साकार होणं, हे नेहमीच मनाला प्रफुल्लित करणारं असतं आणि प्रत्येक वेळेला नव्याने भावणारं असतं.

मनाला चैतन्य देणारी निसर्गाची ही रूपं/रूपकं अनेक पुस्तकांमधून देखण्या शब्दकळेतून आपल्या भेटीला येतात आणि आपल्याला सुखावण्याबरोबरच अंतर्मुखही करून जातात. मनातील हा वसंत केवळ निसर्गाच्या रूपातूनच साहित्यात अवतीर्ण होतो, असं नाही, तर फुललेल्या भावनांमधूनही काही वेळेला हा वसंत ओसंडताना दिसतो. फुललेल्या भावनांमधून घडणारं त्याचं दर्शन परत केव्हा तरी घेऊयात! तूर्त थांबूयात!

मेहता मराठी ग्रंथजगत

नवनवीन पुस्तकांच्या अद्ययावत माहितीसाठी
आजच वर्गणीदार व्हा.

आमच्या छापील अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ४५० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ६०० रुपये

डिजिटल अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ३०० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ४०० रुपये

आमच्या पुस्तकांविषयी आणि नवीन योजनांविषयी जाणून घेण्यासाठी

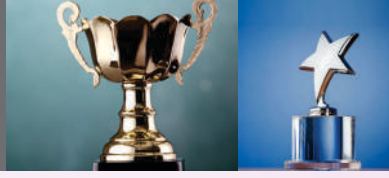
सर्व ग्रंथालयांना नम्र विनंती

कृपया आपला संपूर्ण पत्ता, (तालुका, जिल्हा, पिनकोडसहित), मेल-
आयडी, फोन नंबर, मोबाईल नंबर ही माहिती आमच्या खालील
व्हॉट्स अप नंबरवर कळवावी.

 ९४२०५९४६६५

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ७

पुरस्कार

मेहता मराठी ग्रंथजगतच्या दिवाळी अंकाला

‘सौ. कमलाबाई रसिकलाल धारिवाल’ पुरस्कार

पुणे : दिनमार्क पब्लिकेशन्सतर्फे छंदश्री आंतरराष्ट्रीय दिवाळी अंक स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. त्या स्पर्धेत मेहता मराठी ग्रंथजगतच्या २०१८च्या दिवाळी अंकास ‘दखलपात्र दिवाळी अंक निर्मिती’चा प्रथम क्रमांकाचा ‘सौ. कमलाबाई रसिकलाल धारिवाल’ पुरस्कार जाहीर झाला आहे. २२ एप्रिल रोजी या पुरस्काराचं वितरण होणार आहे. २०१८चा मेहता मराठी ग्रंथजगतचा दिवाळी अंक ‘पत्र’ या विषयाला वाहिलेला होता. २०१७च्या रहस्यकथा विशेष असलेल्या दिवाळी अंकासही छंदश्री आंतरराष्ट्रीय दिवाळी अंक स्पर्धेत निर्मितीसाठीचा पुरस्कार मिळाला होता.

‘मरी मरी जाय सरीर’ या कवितासंग्रहास ‘विशाखा पुरस्कार’

मेहता पब्लिशिंग हाऊसच्या संपादक योजना यादव यांच्या ‘मरी मरी जाय सरीर’ या काव्यसंग्रहाची यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठातर्फे दिल्या जाणाऱ्या ‘विशाखा पुरस्कार २०१८’च्या द्वितीय पुरस्कारासाठी निवड झाली आहे. कविवर्य कुसुमाग्रजांच्या गौरवार्थ त्यांच्या ज्ञानपीठ पुरस्कारप्राप्त ‘विशाखा’ काव्यसंग्रहाच्या नावाने दरवर्षी हा पुरस्कार दिला जातो. या पुरस्काराचं वितरण मे महिन्यात करण्यात येणार आहे. या कवितासंग्रहातील कविता स्त्री-जाणिव्यांची प्रतिबिंब आहेत. त्यांच्या या कवितासंग्रहासाठी त्यांना अन्यही पुरस्कारांनी गौरविण्यात आलं आहे.

सुप्रिया वकील यांना 'सई सम्राज्ञी' पुरस्कार

कोल्हापूर : कोल्हापूर येथील मुक्ताई प्रकाशनातर्फे सुप्रिया वकील यांना त्यांच्या साहित्यक्षेत्रातील योगदानाबद्दल 'सई सम्राज्ञी' पुरस्काराने गौरविण्यात आले. कोल्हापूर येथे त्यांना समारंभपूर्वक हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. डी. वाय. पाटील उद्योग समूहाचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी सिद्धार्थ साळोखे यांच्या हस्ते हे पुरस्कार वितरण झाले.

साहित्यवार्ता

कवितांमध्ये रंगली संध्याकाळ

पुणे : जगभर २१ मार्च हा दिवस जागतिक कविता दिन म्हणून साजरा होतो. यानिमित्त मेहता पब्लिशिंग हाऊस आणि अंतर्नाद कला संस्था यांच्या वतीने मेहता पब्लिशिंग हाऊसमध्ये २१ मार्च रोजी 'कवीकड्ड्या'चे आयोजन करण्यात आले होते. नवोदित कवींना एक मंच मिळावा आणि त्यांच्या कवितांचे सादरीकरण करता यावे याकरिता या कवीकड्ड्याचे आयोजन करण्यात आले होते.

या कार्यक्रमात 'कविता कशी घडते' या विषयावर मेहता पब्लिशिंग हाऊसच्या संपादक आणि कवयित्री योजना यादव यांनी कवींना कवितेचे अनेक पैलू समजावून सांगितले. त्यांचा कविता ते कवयित्री हा प्रवास या विषयावरही त्या बोलल्या. नवोदित कवींनी आपल्या कवितांचे सादरीकरण करणे हा कवी असण्याचाच एक भाग असतो आणि त्याद्वारे त्यांच्या कविता या इतरांपर्यंत पोचत असतात.

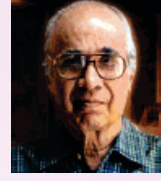

या कार्यक्रमास उपस्थित कवींनी त्यांच्या अनुभवातून आणि विचारांमधून साकारलेल्या कवितांना श्रोत्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला. विविध विषय आणि आशय या कवितांमधून उलगडत गेले. प्रेमरंग, मैत्री या विषयांपासून ते दार, महागाई, लायसन्स, प्रसवपहाट अशा कित्येक विषयांवरील कवितांचे सादरीकरण करण्यात आले. यामधील नवोदित कवींना प्रोत्साहन देण्यासाठी मेहता पब्लिशिंग हाऊसतर्फे १५ कवींना कवितांची पुस्तके भेट देण्यात आली.

मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे सुनील मेहता यांनी या वेळी नवोदित कवी/कवयित्रींना प्रोत्साहन देऊन, अशा कार्यक्रमांचं एका ठराविक कालावधीनंतर आयोजन करण्याचा मानस व्यक्त केला. मेहता पब्लिशिंग हाऊसच्या संपर्क अधिकारी देवयानी खरे आणि अंतर्नाद कला संस्थेचे संस्थापक निलेश पांडे यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले. निलेश पांडे यांनी शान्ता शेळके यांच्या रचनेवर आधारित गीत सादर करून कार्यक्रमाचा समारोप केला.

‘नागकेशर’चे कोल्हापुरात प्रकाशन

कोल्हापूर : विश्वास पाटील लिखित ‘नागकेशर’ या कादंबरीचे प्रकाशन नुकतेच कोल्हापूरमध्ये अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे माजी अध्यक्ष डॉ. श्रीपाल सबनीस यांच्या हस्ते करण्यात आले. राजर्षी शाहू स्मारक भवनात हा प्रकाशन सोहळा पार पडला. “माणसाची संस्कृती आणि विकृतीतील संघर्ष मांडतानाच ‘नागकेशर’ ही कादंबरी वास्तवातलं जगणंही तितक्याच सहजपणे उलगडत जाते,” असे मत या वेळी डॉ. सबनीस यांनी व्यक्त केले. समीक्षक प्रा. रणधीर शिंदे, मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे अनिल मेहता, सुनील मेहता या वेळी उपस्थित होते.

पांडुरंग कुमठा

पांडुरंग नागेश कुमठा या मुलाने कारवारी मातृभाषा असल्यामुळे बेळगावातील शाळेत मराठी तुकडीत न जाता कन्नड मातृभाषेच्या क तुकडीत प्रवेश घेतला. त्याने पुढे आपले सारे आयुष्य मात्र मराठी पुस्तकांच्या विश्वात अगदी रंगून घालवले. बाँबे बुक डेपो आणि कुमठा हे साडेचार दशके अद्वैत होते. यंदा २५ मे रोजी कुमठा यांना ९८ वर्षे पुरी झाली असती. अगदी अलीकडेपर्यंत कुमठा आपल्या पुण्यातल्या घराच्या प्रांगणात छानदार व्यायाम करीत. कुमठा हे मुळात बेळगाव जवळ बैलहोंगल गावचे. मग माध्यमिक शिक्षणासाठी ते बेळगावात आले आणि प्रख्यात बेनन स्मिथ मिशनरी शाळेत शिकले. याच काळात त्यांनी इंग्रजी वाचनाचा ध्यास घेतला. नंतर मुंबईत आल्यानंतर एम.ए. पुरे केल्यावर आधी पॉप्युलर बुक डेपो आणि नंतर १ एप्रिल १९४८ पासून बाँबे बुक डेपोत त्यांनी काम सुरू केले. अनेक नवनव्या कल्पना लढवून कुमठांनी बाँबे बुक डेपो नावारूपाला आणला. सलग ४३ वर्षे हे काम करताना त्यांनी 'पुस्तकपंढरी', 'स्वाक्षरी सप्ताह', 'बालसाहित्य जत्रा', 'साहित्य दिंडी' असे अनोखे उपक्रम राबवले. ते पुढे लोकप्रिय झाले आणि इतरांनीही स्वीकारले. कारवारी मातृभाषा, कन्नड अभ्यासभाषा आणि इंग्रजी व्यासंगभाषा अशी पार्श्वभूमी असतानाही 'कुमठाशेट' रमले मात्र मराठी ग्रंथविश्वात. अलौकिक कथालेखक जी.ए. कुलकर्णी हे कुमठांचे बेळगावातील शाळूसोबती. दोघांनाही इंग्रजी वाचनाचे अफाट वेड. परिस्थितीशी झगडत दोघेही शिकणारे. या मित्रांचा साहित्यसंवाद पुढेही कायम राहिला. सदानंद व रामदास हे भटकळ बंधू कुमठांचे मेव्हणे. त्यांच्या 'पॉप्युलर प्रकाशना'कडे 'जीए'चे लेखन येण्यात कुमठांचाही वाटा होता. काही कथांची कात्रणे 'जीए'नी आपल्या मित्राकडेच प्रथम पाठवली होती. आत्मकथनात्मक पुस्तकाला कुमठांनी 'पुस्तक पंढरीचा वारकरी' असे अगदी सार्थ नाव दिले आहे. वारकरी जसे इतर वारकऱ्यांना बंधुभावानी समवेत घेऊन पुढे जातात, तसे कुमठाही व्यवसायबंधूंना आत्मीयतेने हात देण्यात पुढे असत. पांडुरंग कुमठा यांच्या निधनाने मराठी ग्रंथविश्वाचा सुसंस्कृत, नेमस्त आणि कल्पक चिरा ढासळला आहे. मेहता पब्लिशिंग हाऊस आणि मेहता बुक सेलर्सतर्फे त्यांना भावपूर्ण श्रद्धांजली. ('महाराष्ट्र टाइम्स' मधून साभार)

वाचकांसाठी सुवर्णसंधी!

WORDPOWER

बेळगाव / कोल्हापूर

पुस्तके, खेळणी, स्टेशनरी, म्युझिक,

मूव्ही, गेम्स इत्यादी बरेच काही

आता वर्डपॉवरच्या एकाच दालनात उपलब्ध आहे.

सुट्टीचा आनंद पुरेपूर लुटण्यासाठी अवश्य भेट द्या.

बेळगाव, कोल्हापूर येथील वर्डपॉवरचे पत्ते पुढीलप्रमाणे

कामत टॉवर, पहिला मजला, आरपीडी कॉलेजसमोर,

टिळकवाडी, बेळगाव - ५९०००६.

मोबाईल - ७८८८२७७१९०

स्टार बझार, जुना पुणे-बेंगलोर हायवे, कोल्हापूर - ४१६००१.

मोबाईल - ९५१८९१२२६९

अधिक माहितीसाठी संपर्क

wordpowerbookshop@gmail.com

Find us on
Facebook

<https://www.facebook.com/mehta.publishinghouse>

सर्व प्रकारची महाविद्यालयीन पुस्तके, यूपीएससी, एमपीएससी,
सेट-नेट, इंजिनिअरिंग, मेडिकल, मॅनेजमेंट, सायन्स, कॉम्प्युटर इ.
विविध विषयांवरील क्रमिक व संदर्भ पुस्तके यांचे माहेरघर

मेहता बुक सेलर्स

३२२, भाऊसिंगजी रोड, भवानी मंडपाजवळ,
कोल्हापूर ४१६ ०१२

वेळ : सकाळी ९.३० ते रात्री ८ (शनिवारी बंद)

फोन : (०२३१) २५४२९०१/२५४२३०४/२५४१८८१

Email : mehtabooksellers@gmail.com

 मेहता पब्लिशिंग हाऊस

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

नाहीत स्कॅन केलेली पाने किंवा नाहीत पीडीएफ्स...

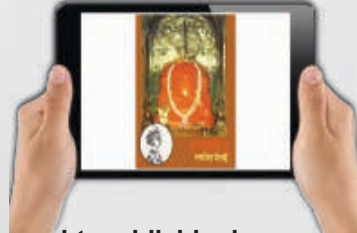
मराठीत प्रथमच, खरीखुरी eBooks युजर फ्रेंडली, वाचायला सोपी,
सोयीस्कर- थेट तुमच्या कॉम्प्युटर, आयपॅड आणि ॲन्ड्रॉइड टॅब्लेटवर!

इथे मिळतील ई-बुक्स...

eBooks

www.amazon.in

play.google.com

Online पुस्तके खरेदी करा www.mehtapublishinghouse.com

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । १३

१६ एप्रिल ते १५मे २०१९
दरम्यानचा दिनविशेष

दिनविशेषानिमित्त पुस्तकसंचावर ५० टक्क्यांपर्यंत सूट

१८ एप्रिल - मीरा सिरसमकर यांचा जन्मदिन

‘हसाल तर वाचाल’, ‘खुलदाबादचा खजिना’, ‘नोबेल ललना भाग-१’,
‘नोबेल ललना भाग-२’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ५१०/- । सवलत किंमत ३०९/-
१८ एप्रिल ते १९ एप्रिल

१९ एप्रिल - पारू नाईक यांचा जन्मदिन

‘मी का नाही ?’, ‘मोहिनी’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ३८०/- । सवलत किंमत १९९/-
१९ एप्रिल ते २० एप्रिल

२० एप्रिल - अजय पांडे यांचा जन्मदिन

‘रेझोनान्स’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत ३९५/- । सवलत किंमत २६९/-
२० एप्रिल ते २१ एप्रिल

२० एप्रिल - सेबॅस्टियन फॉक्स यांचा जन्मदिन

‘डेव्हिल मे केअर’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत २४०/- । सवलत किंमत १५९/-
२० एप्रिल ते २१ एप्रिल

२१ एप्रिल - ज्ञानदा नाईक यांचा जन्मदिन

‘तजेलदार कॅनव्हास’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १६०/- । सवलत किंमत ९९/-
२१ एप्रिल ते २२ एप्रिल

२१ एप्रिल - ॲलिस्टर मॅक्लीन यांचा जन्मदिन

ॲलिस्टर मॅक्लीन यांच्या अकरा पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत २९९०/- । सवलत किंमत १५९९/-
२१ एप्रिल ते २२ एप्रिल

२१ एप्रिल - जागतिक सर्जनशीलता व नवकल्पना दिन

‘द मॅजिक ऑफ थिंकींग बिग’, ‘द माइंड जिम’, ‘द माइंडजिम रिलेशनशिप्स’, ‘सूत्रे प्रभाव पाडण्याची!’, ‘गेटिंग थिंग्ज डन’, ‘प्रयत्ने धरू यशपंथ!’, ‘तिळा, तिळा दार उघड!’, ‘लघु उद्योजकांचा मार्गदर्शक’, ‘वादळातील दीपस्तंभ’, ‘अर्थाच्या शोधात’, ‘तजेलदार कॅनव्हास’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २६३०/- । सवलत किंमत १५७८/-

२१ एप्रिल ते २२ एप्रिल

२२ एप्रिल - जागतिक वसुंधरा दिन

‘आपली सृष्टी’ (१० पुस्तकांची मालिका), ‘वसुंधरा’, ‘पर्यावरण प्रदूषण’, ‘अवनी एक नवी’, ‘वेध पर्यावरणाचा’, ‘गुडबाय अर्थ’, ‘मातीचे मम अवघे जीवन’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २६९०/- । सवलत किंमत १४९९/-

२२ एप्रिल ते २३ एप्रिल

२२ एप्रिल - चेतन भगत यांचा जन्मदिन

‘फाईव्ह पॉइंट समवन’, ‘द श्री मिस्टेक्स ऑफ माय लाईफ’ वन नाईट @ द कॉल सेंटर’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ७२०/- । सवलत किंमत ५१९/-

२२ एप्रिल ते २३ एप्रिल

२२ एप्रिल - डॉ. बाळ फोंडके यांचा जन्मदिन

बाळ फोंडके यांच्या पंधरा पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ३१४०/- । सवलत किंमत १८८४/-

२२ एप्रिल ते २३ एप्रिल

२२ एप्रिल - उदय भिडे यांचा जन्मदिन

उदय भिडे अनुवादित पाच पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १६००/- । सवलत किंमत ९९९/-

२२ एप्रिल ते २३ एप्रिल

२२ एप्रिल - कदंबिनी धारप यांचा जन्मदिन

‘SRIKRISHNA: The Lord Of The Universe’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ९९५/- । सवलत किंमत ५९९/-

२२ एप्रिल ते २३ एप्रिल

२३ एप्रिल - यशोधरा काटकर यांचा जन्मदिन

‘बंजाऱ्याचे घर’, ‘थर्ड पर्सन’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ३९०/- । सवलत किंमत १९९/-

२३ एप्रिल ते २४ एप्रिल

२३ एप्रिल - जागतिक इंग्लिश भाषा दिन

‘EASY ENGLISH GRAMMAR AND COMPOSITION’,

‘A Methodical English Grammar’, ‘Fifty Essays’ या पुस्तकांच्या

संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ७३५/- । सवलत किंमत ४२९/-

२३ एप्रिल ते २४ एप्रिल

२३ एप्रिल - विल्यम शेक्सपिअर यांचा जन्मदिन

विल्यम शेक्सपिअर यांच्या बावीस पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १५००/- । सवलत किंमत ८९९/-

२३ एप्रिल ते २४ एप्रिल

२४ एप्रिल - सचिन तेंडुलकर यांचा जन्मदिन

‘प्लेईंग इट माय वे’, ‘चेस युअर ड्रीम्स’, ‘डेमोक्रेसीज इलेव्हन’ या

पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १५३०/- । सवलत किंमत ९४९/-

२४ एप्रिल ते २५ एप्रिल

२८ एप्रिल - ए. जी. कृष्णमूर्ती यांचा जन्मदिन

‘धीरुभाईझम’, ‘असामान्य यशप्राप्तीसाठी दहा सामान्य सूत्रे’, ‘प्रतिकूलतेवर

मात’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २७०/- । सवलत किंमत १७९/-

२८ एप्रिल ते २९ एप्रिल

२८ एप्रिल - जागतिक नृत्यदिन

‘मायकल जॅक्सन’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ७९५/- । सवलत किंमत ४९९/-

२८ एप्रिल ते २९ एप्रिल

२९ एप्रिल - राजा रविवर्मा यांचा जन्मदिन

‘राजा रविवर्मा’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत ३४०/- । सवलत किंमत २१९/-

२९ एप्रिल ते ३० एप्रिल

२९ एप्रिल - रवींद्र गुर्जर यांचा जन्मदिन

‘कोमा’, ‘सेकंड लेडी’, ‘द पेलिकन ब्रीफ’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ६३०/- । सवलत किंमत ३४९/-

२९ एप्रिल ते ३० एप्रिल

३० एप्रिल - अरुण शेवते यांचा जन्मदिन

‘चित्तचित्रे’, ‘मद्य नव्हे, हे मंतरलेले पाणी!’, ‘रंगल्या रात्री’, ‘रात्ररंग’, ‘साहेब संध्याकाळी भेटले..’, ‘स्वप्नी जे देखिले’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत ११८५/- । सवलत किंमत ६८९/-

३० एप्रिल ते १ मे

३० एप्रिल - जॉन बायेन यांचा जन्मदिन

‘द बॉय इन द स्ट्राइड पायजमाज्’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत १५०/- । सवलत किंमत ८९/-

३० एप्रिल ते १ मे

१ मे - महाराष्ट्र दिन / कामगार दिन

संच १ - ‘कर्मचारी’, ‘क्रांतिसूर्य’, ‘अ बेटर इंडिया अ बेटर वर्ल्ड’, ‘Be The Change’, ‘मराठेशाहीतील मनस्विनी’, ‘अण्णा हजारे’, ‘सैनिक हो, तुमच्यासाठी...’, ‘स्वप्न व्यवस्थापनाचे’, ‘आघात’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत १६६०/- । सवलत किंमत ११२९/-

संच २ - ‘शिवछत्रपती : एक मागोवा’, ‘छत्रपती संभाजी : एक चिकित्सा’, ‘आमच्या इतिहासाचा शोध आणि बोध’, ‘मराठ्यांचे स्वातंत्र्ययुद्ध’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : एक मागोवा’, ‘शिवचरित्रापासून आम्ही काय शिकावे?’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : पत्रव्यवहार आणि कायदे’, ‘राजर्षी शाहू, कर्मवीर भाऊराव पाटील आणि प्रबोधनकार ठाकरे’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपतीचे जाहीरनामे व हुकूमनामे’, ‘मराठेशाहीचे अंतरंग’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपती : एक अभ्यास’, ‘राजर्षी शाहू छत्रपतींची भाषणे’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । १७

संचाची मूळ किंमत १८३०/- । सवलत किंमत १२३९/-
१ मे ते २ मे

४ मे - रॉबिन कुक यांचा जन्मदिन

रॉबिन कुक यांच्या नऊ पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत २९३५/- । सवलत किंमत १४९९/-
४ मे ते ५ मे

४ मे - डॉ. एस. आर. देशपांडे यांचा जन्मदिन

‘भारतीय शिल्पवैभव’, ‘भारतीय गणिका’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष
सवलत
संचाची मूळ किंमत ४५०/- । सवलत किंमत २४९/-
४ मे ते ५ मे

७ मे - रवींद्रनाथ टागोर यांचा जन्मदिन

रवींद्रनाथ टागोर लिखित सात पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत १०५०/- । सवलत किंमत ६२९/-
७ मे ते ८ मे

८ मे - दुसऱ्या महायुद्धात शहीद झालेल्या वीरांचा स्मृतिदिन/रेडक्रॉस दिन

संच १ - ‘वॉर्सा ते हिरोशिमा’, ‘ए रशियन डायरी’, ‘द बॉय इन द स्ट्राइप्ट
पायजमाज्’, ‘नेताजी’, ‘द अफगाण’, ‘द डायरी ऑफ मेरी बर्ग’, ‘शिडलर्स
लिस्ट’, ‘आठवणींचे मोती’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत २३१५/- । सवलत किंमत १३९९/-

संच २ - ‘आवा मारू – टायटॅनिक ऑफ जपान’, ‘नागासाकी’, ‘माय फॅमिली इज
ऑल आय हॅव’, ‘क्लाराज वॉर’, ‘फिफ्टी इयर्स ऑफ सायलेन्स’, ‘माय फॅमिली
इज ऑल आय हॅव’, ‘संहार’, ‘अॅडॉल्फ हिटलर’, ‘छावणी’ या पुस्तकांच्या
संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २३८५/- । सवलत किंमत १४३९/-

संच ३ - ‘डायरी ऑफ अॅन फ्रँक’, ‘शत्रूशी दोन हात’, ‘लेनिनग्राडचा वेढा’,
‘प्रेमाची परिभाषा’, ‘द गन्स ऑफ नॅव्हारन’, ‘इनसाइड द गॅस चेंबर्स’, ‘एका
सैनिकाचा मृत्यू’, ‘एक्झोडस्’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत २६३५/- । सवलत किंमत १५९९/-

८ मे ते ९ मे

८ मे - ध्रुव भट्ट यांचा जन्मदिन

ध्रुव भट्ट लिखित पाच पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ९३०/- । सवलत किंमत ६३९/-
८ मे ते ९ मे

८ मे - द. ता. भोसले यांचा जन्मदिन

'ग्रामीण बोलीचा शब्दकोश' या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १४०/- । सवलत किंमत ७९/-
८ मे ते ९ मे

९ मे - मुक्ता देशपांडे यांचा जन्मदिन

'द बॉय इन द स्ट्राइप्ड पायजमाज्', 'मोहनदास' या पुस्तकांच्या संचावर
विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत १०५०/- । सवलत किंमत ६०९/-
९ मे ते १० मे

१२ मे - मदर्स डे

'चिकन सूप फॉर द मदर्स सोल भाग १,२,३', 'चिकन सूप फॉर द सोल :
इंडियन मदर्स', 'आजीच्या पोतडीतल्या गोष्टी', 'करुणाष्टक', 'कळेल का
'त्याला' आईचं मन?', 'रुचिरा भाग-१ व भाग-२', 'जिच्या हाती
पाळण्याची दोरी'..., 'गर्भसंस्कार', 'एक सांगू?', 'सुखद मातृत्व', 'सुखद
बालसंगोपन', 'माय डॉटर माय मदर', 'माझ्या लाडक्या लेकींसाठी',
'माझ्या अम्मीची गोष्ट', 'एका मातेचा लढा', 'कुंती' या पुस्तकांच्या संचावर
विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ९३०/- । सवलत किंमत ६३९/-
१२ मे ते १३ मे

१२ मे - नर्सिंग दिन

'बाल परिचर्या', 'दयादीपिका फ्लॉरेंन्स नाइटिंगेल' या पुस्तकांच्या संचावर
विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ४०५/- । सवलत किंमत २६९/-
१२ मे ते १३ मे

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । १९

१२ मे - तोषदा आलटकर यांचा जन्मदिन

‘नो ऑर्डिनरी डे’ या पुस्तकावर विशेष सवलत
मूळ किंमत १५०/- । सवलत किंमत ८९/-
१२ मे ते १३ मे

१२ मे - डॉ. सुभाष दांडेकर यांचा जन्मदिन

‘चाळिशीनंतरची वाटचाल’, ‘वेदना आणि व्याधींसह चांगलं जीवन’,
‘व्याधिमुक्त’ या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ८५०/- । सवलत किंमत ५७९/-
१२ मे ते १३ मे

१३ मे - डॉ. मुरारिचर यांचा जन्मदिन

‘जमेका इन’, ‘माय कझिन रेशेल’, या पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ६००/- । सवलत किंमत ३०९/-
१३ मे ते १४ मे

१४ मे - संभाजी महाराज जयंती

‘संभाजी’, ‘छ. संभाजी : एक चिकित्सा’, ‘छावा नाटक’ या पुस्तकांच्या
संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ८७०/- । सवलत किंमत ६०९/-
१४ मे ते १५ मे

१५ मे - जागतिक कुटुंब दिन

संच १ - चिकन सूप मालिकेतील बत्तीस पुस्तकांच्या संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत ६१५५/- । सवलत किंमत ३०७९/-
संच २ - ‘माय फॅमिली इज ऑल आय हॅव’, ‘फॅमिली’, ‘मेरा परिवार’,
‘हिरॉईन ऑफ द डेझर्ट’, ‘मी तिरस्कार करणार नाही’ या पुस्तकांच्या
संचावर विशेष सवलत
संचाची मूळ किंमत १०१०/- । सवलत किंमत ६०९/-
१५ मे ते १६ मे

आमचे लेखक-अनुवादक यांच्या जन्मदिनानिमित्त तसेच दिनविशेषावर
आधारित विषयावरील पुस्तकसंचावर विशेष सवलत. (किमतींमध्ये बदलाची
शक्यता.)

शुद्धता

ग्रेचेन रुबिन

अनुवाद

अश्विनी तापीकर-कंठी

किंमत : ३५०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

नवे कोरे

पावसाळ्यातल्या एका दुपारी ग्रेचेन रुबिनला अचानक साक्षात्कार झाला, आणि तो देखील एका अनपेक्षित ठिकाणी-बसमध्ये. तिला जाणवले की, 'दिवस मोठे असतात, पण वर्षे छोटी असतात'. 'वेळ निघून जात आहे, आणि महत्त्वाच्या गोष्टींवर मी पुरेसे लक्ष देत नाही आहे.' त्या क्षणी तिने पुढचे एक वर्ष तिच्या 'हॅपिनेस प्रोजेक्ट'ला वाहून घेतले.

आनंदी कसे व्हावे याविषयी युगानुयुगे अनुभवातून आलेले शहाणपण, हल्लीचे शास्त्रशुद्ध संशोधन आणि वेगवेगळ्या संस्कृतींमधून मिळवलेली माहिती, हे सगळे वापरून रुबिन तिच्या आनंदी होण्याच्या प्रयत्नांचा बारा महिन्यांचा प्रवास रोचक आणि खिळवून टाकणाऱ्या शैलीत वर्णन करते. या प्रवासात तिला बऱ्याच गोष्टी जाणवल्या - नावीन्य आणि आव्हाने यातून आनंद निर्माण होतो, योग्य प्रकारे वापरला तर पैसादेखील आनंद देऊ शकतो. तुमच्या आजूबाजूचे नेटकेपण तुम्हाला मनःशांती देऊ शकते आणि छोट्यातले छोटे बदल खूप मोठा फरक घडवून आणतात.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । २१

पुस्तक परिचय

अंतराळ स्पर्धा

अतुल कहाते यांचा जन्म ७ एप्रिल १९७३ रोजी झाला. ते एमबीए आहेत. माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात सिंटेल्, अमेरिकन एक्सप्रेस, लार्सन अँड टुब्रो इन्फोटेक इ. कंपन्यांमध्ये सतरा वर्षांहून अधिक काळ त्यांनी काम केलं आहे. सिंबायोसिस आणि पुणे विद्यापीठाच्या अनेक महाविद्यालयांमध्ये गेस्ट लेक्चरर म्हणून ते व्याख्यानं देतात. त्यांनी कॉम्प्युटरविषयी लिहिलेल्या २० पाठ्यपुस्तकांपैकी काहींच्या आंतरराष्ट्रीय आवृत्त्या प्रकाशित झाल्या आहेत. किमान ५० विद्यापीठांमध्ये पाठ्यपुस्तक म्हणून या आवृत्त्यांचा वापर होतो. मराठीमध्ये तीसहून अधिक पुस्तके त्यांच्या नावावर आहेत. त्यांनी संगणकशास्त्र, माहिती तंत्रज्ञान, विज्ञान, अर्थशास्त्र, क्रिकेट, करिअर मार्गदर्शन या विषयांवर मराठी वृत्तपत्रांमधून व नियतकालिकांमधून विपुल लेखन केलं आहे आणि अजूनही ते चालू आहे. ओघवत्या शैलीत विषयाची सखोल माहिती सोप्या पद्धतीने वाचकांपर्यंत पोचवण्याचं वैशिष्ट्य त्यांच्या लेखनशैलीत आढळतं. दूरदर्शन (सह्याद्री चॅनेल), आयबीएन लोकमत, एबीपी माझा, झी २४ तास, साम या टीव्ही चॅनेल्सवर त्यांचे कार्यक्रम चालू असतात. इंद्रधनू-महाराष्ट्र टाइम्स, कॉम्प्युटर सोसायटी ऑफ इंडिया, इंदिरा एक्सलन्स अवॉर्ड, महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा ग्रंथकार पुरस्कार, पुणे मराठी ग्रंथालयाचा स्वातंत्र्यवीर सावरकर पुरस्कार, असे अनेक पुरस्कार त्यांना प्राप्त झाले आहेत.

अतुल कहाते

अंतराळाकडे कुतूहलानं बघणाऱ्या माणसाला आपण अंतराळात प्रवास करावा असं वाटायला लागलं आणि एक नवं युग सुरू झालं. यासाठीचं विज्ञान आणि तंत्रज्ञान अर्थातच अद्भुत आहे. या सगळ्याची निर्मिती कोपर्निकस, गॅलिलिओ, न्यूटन, आईनस्टाईन यांच्यासारख्या महामानवांनी दाखवून दिलेल्या मार्गावर चालल्यामुळे साध्य झाली असली तरी तिचा कळस विसाव्या शतकाच्या मध्यावर गाठला गेला.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर अमेरिका आणि सोव्हिएत युनियन यांच्यात सुरू झालेल्या शीतयुद्धाच्या पार्श्वभूमीवर या दोन्ही महासत्तांमध्ये एकमेकांवर हरप्रकारे कुरघोडी करण्यासाठीची रस्सीखेच सुरू झाली. याचाच एक भाग अंतराळावर हुकमत गाजवण्याचा होता. कहर म्हणजे हिटलरच्या नाझी राजवटीत यासाठीच्या तंत्रज्ञानाची पाळंमुळं रुजली, हे ऐकून आपण सर्दच होऊ. अंतराळामध्ये प्रथम जाण्यासंबंधीच्या या स्पर्धेची अत्यंत रोमहर्षक, चित्तथरारक, भारावून सोडणारी आणि वेगळ्याच विश्वात नेणारी कहाणी म्हणजे 'अंतराळ स्पर्धा'!

फॉन ब्राऊन आणि कोरेलियाँव्ह हे दोघे विलक्षण हुशार आणि अफाट जिद्दीचे तंत्रज्ञ या शर्यतीमधले मुख्य प्रवासी ठरले. त्यांच्या कर्तृत्वाला सलाम करणारी ही रंजक सफर खास मराठी वाचकांसाठी!

(‘अंतराळ स्पर्धा’ पुस्तकातून)

जर्मनीहून फॉन ब्राऊनच्या आग्रहामुळे अमेरिकेत दाखल झालेले संशोधक आणि तंत्रज्ञ आपल्याला काही चांगलं करायला मिळण्याची वाट बघून थकून गेले. अमेरिका अंतराळभरारी मारण्यासाठी कुठलेच प्रयत्न करणार नाही, अशी बहुतेकांची खात्री पटली. यामुळे त्यामधल्या अनेक जणांनी हे काम सोडण्याचा निर्णय घेतला. नुसतं आशाळभूतपणे वाट बघत राहण्यात काहीच अर्थ नाही, असं त्यांना वाटणं स्वाभाविकच होतं. फॉन ब्राऊनचं संघटनकौशल्य आणि वैयक्तिक पातळीवरसुद्धा सगळ्या सहकाऱ्यांमध्ये आपलेपणाची भावना निर्माण करण्यासंबंधीचा हातखंडा यांच्या जोरावर तब्बल नऊ वर्षं निराशाजनक परिस्थितीतसुद्धा त्यानं सगळ्यांना एकत्र ठेवलं होतं. आता मात्र या सगळ्या मंडळींच्या सहनशक्तीचा अंतच बघितला जाण्यासारखी अवस्था होती. फॉन ब्राऊनच्या कामासाठी मुक्रर करण्यात आलेला निधीसुद्धा एकदम तुटपुंजा होता. स्वाभाविकपणे फॉन ब्राऊनला फार काही करणं शक्य नसल्याची हताश भावना त्याच्यासह त्याच्या सगळ्या सहकाऱ्यांना आतून येत होती. त्यातच अमेरिकी लष्करासाठी कधीतरी काम करण्याची संधी मिळण्याच्या आशेमध्ये अडकून पडण्याऐवजी उद्योग क्षेत्रातून मोठमोठे पगार आणि उत्तमोत्तम हुद्दे असलेले प्रस्ताव फॉन ब्राऊनच्या सहकाऱ्यांना मिळत होते. ते धुडकावण्यामध्ये खूपच धोका आहे, असं त्यांना वाटे. फॉन ब्राऊननं त्यांना आपणखी काही काळ वाट बघण्यासाठी प्रवृत्त करायचा खूप प्रयत्न केला. निराशेच्या या काळोखातून नक्कीच आपण प्रकाशाकडे वाटचाल करू, असा आशावाद त्यांना देण्यासाठी त्यानं खूप धडपड केली. त्याचे सहकारी मात्र आता हे सगळं ऐकण्याच्या मनःस्थितीत नव्हते. एकामागून एक सहकारी जास्त आकर्षक प्रस्ताव स्वीकारून फॉन ब्राऊनला रामराम ठोक्याला लागला. इतकंच नव्हे, तर फॉन ब्राऊनचा सख्खा भाऊ मॅग्नस हासुद्धा आपल्या भावाची साथ सोडून क्राईसलर कंपनीमध्ये गेला! यामुळे हताश होऊन फॉन ब्राऊननं आपल्या उरलेल्या सहकाऱ्यांना कळू न देता स्वतःच गुप्तपणे राजीनामा दिला; पण तो फेटाळून लावण्यात आला. अधूनमधून फॉन ब्राऊननं आपली राजीनाम्याची ही धमकी कायम ठेवली असली, तरी या राजीनाम्यांना शब्दशः केराची टोपली दाखवली जात असे!

आता आपल्या कारकिर्दीत फारसं काही चमकदार घडू शकणार नाही आणि आपली सध्याच्या जबाबदारीतून सुटकाही होऊ शकणार नाही, अशा पराभूत मानसिकतेमध्ये फॉन ब्राऊन असतानाच त्याला आश्चर्याचा धक्का

देणारी एक घटना घडली. १९५४ सालच्या जून महिन्यात 'अंतराळामध्ये उपग्रह सोडण्यासंबंधीच्या प्रकल्पामध्ये फॉन ब्राऊनला रस आहे का' अशी विचारणा करणारा एक फोन त्याला आला. याला अर्थातच होकार देणाऱ्या फॉन ब्राऊनला दोन दिवसांनी वॉशिंग्टनमध्ये अमेरिकेच्या नौदलासाठी तंत्रज्ञानविषयक संशोधन करणाऱ्या लोकांचा प्रमुख तसंच इतर वैज्ञानिक मंडळी यांच्याशी चर्चा करण्यासाठी बोलावून घेण्यात आलं. तिथलं वातावरण भलतंच उत्साही होतं. अंतराळामध्ये उपग्रह सोडणं शक्य आहे का वगैरे चर्चामध्ये वेळ घालवत बसण्यापेक्षा आपण आता कृतीवर भर दिला पाहिजे, असं म्हणून नौदल संशोधन विभागाच्या प्रमुखानं फॉन ब्राऊनला आश्चर्यचकितच केलं! फक्त निरनिराळ्या लोकांनी आणि गटांनी स्वतंत्रपणे काम करून सगळीकडे गोंधळ माजवण्यापेक्षा आणि एकमेकांच्या कामात खोडा घालण्यापेक्षा सगळ्यांमध्ये सुसंवाद असावा आणि सुसूत्रपणे हे काम व्हावं, असा यामागचा हेतू होता. १९५७ हे वर्ष 'भूगर्भशास्त्र-भौतिकशास्त्र वर्ष' म्हणून साजरं केलं जाणार असल्यामुळे या निमित्तानं अमेरिकेतून यासाठी काहीतरी मूलभूत काम व्हावं असा यामागचा हेतू होता. 'या कामात फॉन ब्राऊनला रस आहे का,' असं विचारण्यात आल्यावर फॉन ब्राऊनकडून नकारात्मक उत्तर येण्याचा प्रश्नच नव्हता! केवळ अशा प्रकारच्या संधीकडेच तर तो केव्हापासून नजर लावून बसला होता! अमेरिकी लष्कराचं पायदळ आणि नौदल एकत्र येऊन या प्रकल्पामध्ये सहभागी होणार असल्यामुळे त्यात नेहमीच्या अडचणी येण्याची शक्यताही तशी कमीच होती.

या कामासाठी सुमारे एक लाख डॉलर्सचा खर्च येईल असा अंदाज व्यक्त करणारा अहवाल फॉन ब्राऊननं अमेरिकी अधिकाऱ्यांना दिला. त्याविषयीचं विचारमंथन सुरू असतानाच अमेरिकी राष्ट्रपती ड्वार्ईट आयसेनहॉव्हर यांनी या संकल्पनेशी संबंधित असलेला एक वेगळा मुद्दा मांडला. सोव्हिएत युनियनसुद्धा अंतराळात उपग्रह सोडण्यासाठी खूप जोरात प्रयत्न करत असल्याचा अहवाल अमेरिकी गुप्तचर संस्थांच्या हाती लागला होता. त्यामुळे उपग्रह अंतराळात सोडण्यावर समाधान मानण्यापेक्षा सोव्हिएत युनियनवर बाजी मारण्यासाठी अमेरिका उत्सुक होती. तसंच सोव्हिएत युनियननं अणुबॉम्ब, हायड्रोजन बॉम्ब यांची निर्मिती करून आपली शस्त्रसज्जता सिद्ध केल्यामुळे क्षेपणास्त्रांचा वापर करून अमेरिकेवर हल्ला करण्याची क्षमता सोव्हिएत युनियनकडे असू शकते, याचीही

आयसेनहॉव्हरना भीती वाटत होती. या सगळ्याचा सामना करण्यासाठी आपणही क्षेपणास्त्रनिर्मिती तसंच अंतराळात उपग्रह सोडणं या दोन्ही गोष्टी साध्य केल्या पाहिजेत, याविषयी त्यांना कुठलीच शंका वाटत नव्हती. यासाठी अंतराळात उपग्रह सोडणं तर जास्तच महत्वाचं होतं; कारण तिथून सोव्हिएत युनियनमध्ये सुरू असलेल्या घडामोडींवर लक्ष ठेवणं शक्य होईल, असं अमेरिकेला वाटत होतं. म्हणजेच अंतराळातून उपग्रहाच्या रूपातला एक यांत्रिक गुप्तहेर सोव्हिएत युनियनवर लक्ष ठेवेल, असा आयसेनहॉव्हर यांचा दृष्टिकोन होता. आयसेनहॉव्हरनी या संदर्भात तज्ज्ञांशी सल्लामसलत केली. त्यानुसार अंतराळात उपग्रह सोडण्यासाठीचा प्रकल्प लगेच हाती घ्यायचं निश्चित करण्यात आलं. आधीच्या प्रस्तावात करण्यात आलेला एक बदल म्हणजे पायदळ आणि नौदल यांनी एकत्र येऊन हा प्रकल्प हाती घेण्याऐवजी पायदळ, नौदल आणि हवाईदल या तिघांनीही स्वतंत्रपणे काम करून या संदर्भात प्रस्ताव सादर करावेत आणि त्यामधला सर्वोत्तम प्रस्ताव निवडून त्यावर काम सुरू करावं, असं ठरलं.

फॉन ब्राऊनच्या टीमला आपलाच प्रस्ताव बाजी मारणार याविषयी अजिबात शंका वाटत नव्हती. यासाठी फॉन ब्राऊन आणि त्याचे उरलेले जर्मन सहकारी यांनी बरीच वर्षं काम केलं होतं. आता आपण थेट अमेरिकेच्या इतक्या महत्त्वाच्या कामामध्ये सहभागी होणार असल्यामुळे त्यांनी जर्मन नागरिकत्व सोडून अमेरिकी नागरिकत्व स्वीकारण्यासाठी अर्ज केले. ते मान्य होण्यापूर्वी परत एकदा नाझी पक्षाशी संबंध, साम्यवादाविषयीची आपुलकी इत्यादी गोष्टींच्या संदर्भात फॉन ब्राऊनची उलटतपासणी घेण्यात आली. फॉन ब्राऊन आणि त्याचे सहकारी यांनी आपण पूर्णपणे अमेरिकेशीच कटिबद्ध असल्याची शपथ १४ एप्रिल, १९५५ या दिवशी घेतली. जुलै महिन्यात अमेरिकी पायदळ, नौदल आणि हवाईदल यांनी आपापले उपग्रह अंतराळात सोडण्यासंबंधीचे प्रस्ताव उच्चपदस्थांसमोर सादर केले. हवाईदलाकडे 'अॅटलास' नावाचं अत्याधुनिक रॉकेट उपलब्ध होतं. आठ हजार किलोमीटरसंच अंतर पार करण्याची क्षमता असलेल्या या रॉकेटची रचनाच अमेरिका खंडापलीकडे जाण्याच्या हेतूनं आणि तब्बल ३६३० किलो वजन वाहून नेण्यासाठी करण्यात आली होती. क्षेपणास्त्राचं वजन शक्य तितकं कमी राखण्यासाठी मोठ्या कौशल्यपूर्ण प्रकारे या रॉकेटमध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात आलेला असला, तरी

सोव्हिएत युनियनमध्ये कोरेलियाँव्ह बनवत असलेल्या R-7 रॉकेटच्या मानानं मात्र हे रॉकेट तसं कमी दर्जाचं होतं. एकूणच आपल्या प्रस्तावापुढे हा प्रस्ताव टिकणार नाही, असं फॉन ब्राऊनचं मत होतं. अमेरिकी नौदलानं 'व्हॅनगार्ड' नावाच्या तेव्हा फक्त संकल्पनेच्या रूपात असलेल्या रॉकेटचा वापर करून अंतराळात उपग्रह सोडण्याची योजना आखली होती. या रॉकेटची रचना तीन टप्प्यांची असेल, असं ठरलं. त्यामधला पहिला टप्पा नौदलाकडे आधीपासून असलेल्या 'व्हायकिंग' नावाच्या रॉकेटमधून जवळपास जसाच्या तसा घ्यायचं ठरलं. अंतराळात उपग्रह सोडण्यासाठीची क्षमता रॉकेटमध्ये येण्यासाठी त्यात आणखी दोन टप्पे समाविष्ट करणं गरजेचं होतं. या दोन टप्प्यांविषयीचं काम फक्त कागदोपत्री स्वरूपाचं म्हणजेच काल्पनिक पातळीवर झालं होतं. तिसऱ्या टप्प्याचा तर आराखडासुद्धा अजून तयार नव्हता. तरीही १९५६ साल उलटपर्यंत आपण ते करू शकू, असा आत्मविश्वास संबंधित माणसानं व्यक्त केला. फॉन ब्राऊनला मात्र त्यात अजिबात तथ्य वाटत नव्हतं. साहजिकच पायदळासाठी फॉन ब्राऊननं तयार केलेला प्रस्तावच बाजी मारण्याची शक्यता दाट होती. स्वतः फॉन ब्राऊनलाही तसा आत्मविश्वास होताच. आपापले प्रस्ताव सादर करताना फॉन ब्राऊननं इतर दोघांपेक्षा तब्बल दुपटीहून जास्त वेळ यासाठीच घेतला. उपलब्ध असलेल्या रॉकेटमध्ये थोडेफार बदल करून साधारण २५ किलो वजनाचा उपग्रह त्याला जोडून अंतराळात पाठवणं शक्य आहे, असा दावा करताना फॉन ब्राऊननं त्यासंबंधी अनेक तांत्रिक तपशीलसुद्धा उपस्थित मंडळींना पटतील अशा पद्धतीनं सादर केले. तसंच हे सगळं काम त्याच वर्षी पूर्ण होण्यासंबंधीचा आत्मविश्वाससुद्धा त्यानं व्यक्त केला. सोव्हिएत युनियनच्या आधी आपलं हे काम पूर्ण झालं पाहिजे, असं म्हणत त्यानं सगळ्या लोकांना त्यासाठी प्रवृत्त करायचा खूप प्रयत्न केला. यानंतर काही आठवडे उलटून गेल्यावर अमेरिकी राष्ट्रपती आयसेनहॉव्हर यांनी 'पृथ्वीभोवती फिरू शकणारा उपग्रह अमेरिका तयार करत असून, जगभरातल्या शास्त्रज्ञांना पृथ्वीभोवतालच्या वातावरणापलीकडच्या गोष्टींचा अभ्यास करणं यामुळे शक्य होईल,' अशी घोषणा केली. फॉन ब्राऊनसाठी चांगले दिवस अखेर उगवले असल्याची ही चाहूल होती की काय?

फॉन ब्राऊनला आता अमेरिकेमध्ये बऱ्यापैकी सुविधा मिळत असल्या, तरी तिकडे कोरेलियाँव्हला मात्र कझाकस्तानमधल्या वाळवंटी प्रदेशातल्या

असुविधांना तोंड द्यावं लागत होतं. सोव्हिएत युनियनमधली टंचाईची परिस्थिती खराब तर होतीच; पण शिवाय ज्या R-7 रॉकेटची निर्मिती कोरेलियाँव्हच्या देखरेखीखाली सुरू होती, ते कामही खूप खडतरपणे सुरू होतं. पाश्चिमात्य देशांच्या टेहळणीपासून दूर असावा असा भाग या कामासाठी निवडलेला असल्यामुळे त्याच्या आजूबाजूला शेकडो किलोमीटर्स नुसता ओसाड प्रदेश सोडून दुसरं काहीच दिसत नव्हतं. उन्हाळ्यात दिवसाचं तापमान ५० अंश सेल्सिअसपेक्षा जास्त, तर थंडीत ते उणे ४० अंश सेल्सिअसहून खाली, इतकं भयंकर असे! पाणी दुर्मिळ तर होतंच; पण ज्या नळीतून टाकीत साठवलेलं रॉकेल आणलं जाई तीच नळी पाण्याचं वाटप करण्यासाठीसुद्धा वापरली जाई. यामुळे पाण्याला रॉकेलचा वास येई. लोक सतत आजारी पडत आणि हा सगळा त्रास तात्पुरता विसरण्यासाठी दारूच्या अधीन होत. हळूहळू या सगळ्या अडचणींवर मात करत रॉकेटच्या निर्मितीसाठी आणि चाचण्या घेण्यासाठी यंत्रणा उभी करण्यात कामगारांनी यश मिळवलं. कोरेलियाँव्ह अर्थातच नीनाच्या आठवणींनी व्याकूळ होऊन जाई. एकदा मॉस्कोला गेल्यानंतर कोरेलियाँव्हनं अधाशीपणानं अमेरिकेच्या अंतराळभरारी कार्यक्रमासंबंधीची माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न केला. यातून सोव्हिएत युनियन आपल्या मनसुब्यांविषयी जितक्या सावधपणे गुप्तता राखत होती तितकीच अमेरिका आपल्या हेतूविषयी अगदी खुली असल्याचं त्याच्या लक्षात आलं. तसंच फॉन ब्राऊनकडे या मोहिमेचं नेतृत्व आल्याचंही त्याच्या लक्षात आलं. फॉन ब्राऊन अगदी लोकप्रिय झाला होता. तो अगदी खुलेपणानं मुलाखती देई. प्रकाशझोतात आल्यामुळे त्याच्याभोवती कुतूहलमिश्रित वलय निर्माण झालं होतं. कोरेलियाँव्हविषयी मात्र कुणालाच माहीत नव्हतं. सोव्हिएत युनियनचं सगळं काम अत्यंत गुप्तपणे सुरू असल्यामुळे कोरेलियाँव्हला अजिबात प्रकाशझोतात आणायचं नाही, असं आधीपासूनच ठरलं होतं. त्याचा उल्लेखसुद्धा सोव्हिएत युनियनमध्ये 'चीफ डिझायनर' असाच केला जाई. प्रत्यक्षात हा माणूस म्हणजे कोरेलियाँव्ह हे अगदी कमी लोकांना माहीत होतं. यामुळे कोरेलियाँव्हला फॉन ब्राऊनविषयीच्या जवळपास अद्ययावत बातम्या मिळत असल्या, तरी फॉन ब्राऊनला मात्र कोरेलियाँव्हविषयी काहीच माहीत नव्हतं. १९५५ सालच्या जुलै महिन्यात कोरेलियाँव्हला अमेरिकी राष्ट्रपती आयसेनहॉव्हर यांच्या अमेरिकी अंतराळभरारीसंबंधीच्या घोषणेचा पत्ता लागला. आपल्याला वाटत असलेली

भीती खरी ठरल्याच्या भावनेनं कोरेलियाँव्ह बेचैन झाला. स्टॅलिन आणि बेरिया हे दोघेही जगात नसल्यामुळे कोरेलियाँव्हचं धैर्य जरा वाढलेलं होतंच. याचा वापर करून अमेरिकेवर मात करण्यासाठी आपण आता सोव्हिएत अधिकाऱ्यांशी जरा मोकळेपणानं बोललं पाहिजे, असं त्याला वाटलं.

तिकडे १९५५ सालच्या ऑगस्ट महिन्यात अमेरिकी लष्कराच्या तीन विभागांनी सादर केलेल्या प्रकल्पांमधून पायदळाच्या वतीनं फॉन ब्राऊननं तयार केलेल्या प्रकल्पाची निवड झालीच नाही! यामागचं मुख्य कारण तांत्रिक अजिबातच नव्हतं. उलट फॉन ब्राऊनचा प्रकल्प उत्कृष्ट आहे याविषयी कुणाच्याच मनात शंका नव्हती. खरी गोष्ट म्हणजे फॉन ब्राऊनसकट त्याच्या टीममधले सगळे लोक जर्मन आणि कदाचित नाझी विचारसरणीचे आहेत अशी शंका अमेरिकी अधिकाऱ्यांना वाटत होती. यामुळे फॉन ब्राऊनच्या प्रकल्पाला मान्यता देण्यामध्ये त्यांना धोका दिसत होता. परिणामी त्यांनी नौदलानं सादर केलेल्या प्रकल्पाला पसंती दिली. नाइलाजानं फॉन ब्राऊननं आपल्या सहकाऱ्यांना ही अप्रिय बातमी उसना आव आणून सांगितली खरी; पण प्रत्यक्षात मात्र तो पार हताश झाला होता. नौदलाचा प्रकल्प म्हणजे एक दिवास्वप्न असून, त्या मार्गानं अमेरिकेनं जाणं म्हणजेच अंतराळभरारीच्या शर्यतीत सोव्हिएत युनियनकडून पीछेहाट करून घेण्यासारखंच असल्याचं मत अमेरिकी अधिकाऱ्यांच्या मनावर बिंबवण्याचे खूप प्रयत्न त्यानं केले. तसंच या निर्णयात बदल होण्याची शक्यता नसेल, तर आपल्यालाही आपल्या प्रकल्पावरचं काम सुरू ठेवण्याची परवानगी मिळावी, अशी विनंती त्यानं केली. म्हणजे मग जर नौदलाचं काम त्याला वाटत असलेल्या भीतीनुसार वेळेत नीटपणे झालं नाही, तर आपण तरी हा प्रकल्प आपल्या मार्गानं पूर्णत्वाला नेऊ शकू, असा विश्वास त्याला होता. यामुळे अमेरिकी अधिकाऱ्यांना फॉन ब्राऊनच्या तळमळीविषयी खात्री पटण्याऐवजी बरोबर त्याच्या उलटा परिणाम झाला आणि एका अधिकाऱ्यानं 'तू गुप्तपणे अंतराळभरारीशी संबंधित असलेल्या प्रकल्पावरचं काम सुरू ठेवण्याचा आणि नौदलाच्या आधी ते पूर्ण करण्याच्या तुझ्या मनातल्या इच्छेनुसार ते साध्य करण्याचा विचारसुद्धा करू नकोस ... हे काम करण्यासाठीचे अधिकार तुझ्याकडे अजिबातच नाहीत हे विसरू नकोस ...' अशा शब्दांमध्ये फॉन ब्राऊनला तंबीच दिली!

अमेरिकेमध्येच अशा प्रकारे नौदलाच्या रूपानं नवा शत्रू लाभलेल्या

फॉन ब्राऊनला सोव्हिएत युनियनच्या भल्यामोठ्या शत्रुत्वाची तर कायमच जाणीव होती. प्रत्यक्षात कोरेलियाव्हला मात्र अंतराळभरारीच्या आपल्या स्वप्नाविषयी फारशी प्रगती करता आली नव्हती. अमेरिकी राष्ट्रपती आयसेनहॉव्हर यांच्या अंतराळभरारीसंबंधीच्या घोषणेनं मात्र चित्र पार बदलून टाकलं. ३० जानेवारी, १९५६ या दिवशी तब्बल १२०० किलो वजनाचा उपग्रह अंतराळभरारीसाठी तयार करण्याच्या कामाला सोव्हिएत सरकारनं परवानगी दिली. हे काम चुकून मागे पडू नये यासाठी कोरेलियाव्हनं खटाटोप करून निकिता खुश्चेव्ह यांची भेट घेतली. काही आठवड्यांनी खुश्चेव्ह यांनी स्वतः कोरेलियाव्ह काम करत असलेल्या प्रकल्पाला भेट दिली. तिथं कोरेलियाव्हनं अत्यंत चाणाक्षपणे खुश्चेव्ह यांना सुरुवातीला काही जुजबी माहिती दिली आणि त्यानंतर तिथं तयार होत असलेल्या R-7 रॉकेटची एक पूर्णाकृती प्रतिकृती दाखवली. ते बघून खुश्चेव्ह यांच्यासकट सगळेच थक्क झाले. इतक्या मोठ्या आकाराचं शानदार रॉकेट तयार करण्याचं काम इथं सुरू असल्याचं बघून खुश्चेव्ह यांना खूप समाधान वाटलं. या प्रसंगाचं वर्णन खुश्चेव्ह यांनी नंतर 'मला खरं म्हणजे अतिशयोक्ती करायची नाही; पण जसं मेंढ्यांच्या एखाद्या बंदिस्त कळपाला अचानकपणे नवं मोठं दार दिसावं किंवा मोठ्या बाजारात अचानकपणे खेडवळ लोक यावेत, तशी आमची अवस्था झाली... हे रॉकेट इतकं भव्य होतं की ते उडू शकेल यावरच माझा सुरुवातीला विश्वास बसू शकत नव्हता... कोरेलियाव्हनं आम्हाला ते कसं उडेल आणि कसं काम करेल याविषयीची माहिती सांगितली... आम्ही आपले गावंढळ माणसांसारखे रॉकेटला स्पर्श करून बघत होतो... ते पुरेसं दणकट आहे ना याची खात्री करून घेण्यासाठी त्याच्या पृष्ठभागावर हलकेच थोपटून बघत होतो... फक्त त्याची चव कशी आहे हे तपासण्यासाठी ते चाटून बघणंच शिल्लक होतं...' अशा शब्दांमध्ये केलं.

कोरेलियाव्हच्या सुरेख सादरीकरणानंतर ग्लुशकोनं खुश्चेव्ह यांना रॉकेटच्या इंजिनाविषयीची माहिती सांगायला सुरुवात केली. ग्लुशकोला आपण खुश्चेव्ह कंटाळून जातील अशा पद्धतीनं किचकट तांत्रिक माहिती सांगता कामा नये, याचं भान नव्हतं. त्यामुळे त्यानं खूप क्लिष्ट गोष्टींचं वर्णन केलं. यामुळे खुश्चेव्ह आणि त्यांचे सहकारी वैतागून जातील आणि त्यांची सहनशक्ती संपेल अशा भीतीनं कोरेलियाव्ह कासावीस झाला. अजून उपग्रहाविषयी तर तो बोललाच नव्हता; पण आता त्यासाठीची इच्छाशक्ती

खुशेव्ह यांच्याकडे असेल का, याविषयी त्याला शंका वाटत होती. यामुळे त्यानं सरळ ग्लुशकोचं बोलणं सुरू असतानाच त्याला अडवलं आणि आपल्याला या प्रकल्पामधलं मुख्य आकर्षण तर अजून दाखवायचंच असल्याचं सांगितलं. यानंतर त्यानं खुशेव्ह यांना तयार होत असलेला उपग्रह दाखवला. हा उपग्रह आपल्या रॉकेटद्वारा अंतराळात गेला की शांतपणे पृथ्वीवर लक्ष ठेवण्याचं काम करेल, असं त्यानं म्हणताच खुशेव्ह यांचे डोळे चमकले! पाश्चिमात्य देशांमधल्या आपल्या शत्रूंवर आणि खास करून अमेरिकेवर लक्ष ठेवण्यासाठी हा उत्तम उपाय असल्याचं त्यांचं मत झालं. तसंच अमेरिकेनं असा उपग्रह अंतराळात सोडण्याआधी आपण बाजी मारली पाहिजे, हे त्यांना वेगळं सांगण्याची गरजच उरली नाही. सगळं ऐकून घेतल्यावर खुशेव्ह यांनी कोरेलियाव्हला फक्त 'अंतराळभरारीसंबंधीचं काम करत राहिल्यामुळे त्याहून जास्त महत्त्वाच्या असलेल्या क्षेपणास्त्रनिर्मितीच्या कामात दिरंगाई होईल का?' असा एकच प्रश्न विचारला. याचं कोरेलियाव्हनं नकारार्थी उत्तर दिल्यावर त्याला खुशेव्ह यांनी अंतराळभरारीशी संबंधित असलेल्या प्रकल्पालाही मार्गी लावण्याची परवानगी दिली. खुशेव्ह यांनीच एकदा होकार दिल्यावर इतर कुणी आता कोरेलियाव्हच्या मार्गात येण्याचा प्रश्नच नव्हता. अशा रीतीनं आपल्या R-7 रॉकेटचा वापर सोव्हिएत युनियनच्या लष्करी कामांखेरीज अंतराळात उपग्रह सोडण्यासाठीसुद्धा करण्याच्या प्रस्तावाला अधिकृत परवानगी मिळवून कोरेलियाव्ह सज्ज झाला!

खरं म्हणजे १९५०च्या दशकात अंतराळभरारीविषयीच्या कल्पना खूप मोठ्या प्रमाणावर सगळीकडेच रंगवल्या जात होत्या. विज्ञानकथांचा जनक म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या एच. जी. वेल्सनं आपल्या War of the Worlds मध्ये मंगळाविषयीची कथा लिहिली. सुरुवातीला ही कथा १८९७ मध्ये 'कॉस्मोपॉलिटन' नावाच्या मासिकात छापण्यात आली आणि पुढच्याच वर्षी ती पुस्तकरूपानं जगासमोर आली आणि प्रचंड गाजली. या पुस्तकाच्या सुरुवातीला पृथ्वीवरून अवकाशाचं निरीक्षण करणाऱ्या लोकांना मंगळावरून दिव्याच्या प्रकाशाचे मोठे झोत येताना दिसतात. यामुळे आश्चर्यचकित झालेल्या आणि डोळे दिपलेल्या माणसांनी त्याविषयी काही करण्यापूर्वीच मंगळावरून काही सजीव पृथ्वीवर उतरतात आणि तिथे नुसता धुमाकूळ घालतात. यामुळे पृथ्वीचं विलक्षण नुकसान होतं आणि सगळीकडे हाहाकार माजतो. एच. जी. वेल्सची ही विज्ञानकथा इतकी लोकप्रिय

होण्यामागचं एक कारण म्हणजे ऑर्सन वेल्स या गाजलेल्या चित्रपट दिग्दर्शकांनं या विज्ञानकथेवर आधारित असलेलं एक नाटक लिहिलं आणि ते अमेरिकेत रेडिओवर सादर केलं. मंगळावरचे सजीव पृथ्वीवर उतरल्यावर अमेरिकेवर हल्ला करतात, अशी कल्पना या नाटकात नाट्यमयरीत्या रंगवली होती. त्यात आणखी जिवंतपणा आणण्यासाठी या घटनेसंबंधी वर्तमानपत्रात छापून आलेल्या बातम्या, हा घटनाक्रम स्वतः अनुभवलेल्या लोकांच्या मुलाखती अशा अनेक कल्पित गोष्टी मोठ्या खुबीनं पेरण्यात आल्या होत्या. तसंच यामधला थरार कायम राखण्यासाठी त्याविषयीची कल्पना कुणालाच देण्यात आली नव्हती. स्वाभाविकपणे या नाटकाचं रेडिओवरून सादरीकरण सुरू असताना अमेरिकेमध्ये अनेक ठिकाणी घबराट पसरली आणि खरोखरच मंगळावरच्या सजीवांनी अमेरिकेवर हल्लाबोल केला असल्याची अनेक जणांची समजूत झाली!

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

टी बुक क्लब

या योजनेतील सहाही पुस्तके घेणे आवश्यक!

चालू बुक क्लबचे सभासदत्व ५० भरून घेता येते. या क्लबअंतर्गत दरवर्षी गाजलेल्या सहा इंग्रजी पुस्तकांचे अनुवाद प्रकाशित केले जातात. सभासदांना ही पुस्तके निम्म्या किमतीत मिळतात. पुस्तके प्रकाशित होताच आपणांस त्यासंबंधीची माहिती कळवली जाते.

ही सर्व सहाही पुस्तके घेणे आपल्यावर बंधनकारक राहिल.

या सहा पुस्तकांपुरती ही सभासद फी मर्यादित राहिल. या क्लबच्या सभासदांना आमच्या प्रकाशनाची इतर पुस्तके सवलतीत मिळतील.

टी बुक क्लब योजनेतील 'क्लासिक्स' साठी खास सवलत!

१०० भरून उपलब्ध असलेली कोणतीही आठ किंवा सर्व पुस्तके एकाचवेळी निम्म्या किमतीत मिळवा.

पोस्टेज खर्च अतिरिक्त

अशीच काही पिनं

संपादन आणि शब्दांकन

वैदेही

अनुवाद

उमा कुलकर्णी

किंमत : १३०/- रु.

पोस्टेज : ५०/- रु.

नवे कोरे

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

सरस्वतीबाई राजवाडे म्हणजे

अद्भुत कादंबरीतल्या नायिका किंवा

आकाशातून या भूतलावर अवतरलेल्या जणू

शापग्रस्त अप्सराच!

आपल्या असामान्य रूपामुळे काही काळासाठी त्या रंगभूमीवर
झळकल्या.

वाद्यवृंदाबरोबर गायिका म्हणून बालवयातच त्यांनी भारतभर प्रवास केला.

पंधराव्या वर्षी त्या अंबिकापती रायशास्त्री राजवाडे या उच्चपदस्थ

अधिकाऱ्याशी विवाहबद्ध झाल्या.

त्यांनी श्रीमंत संसाराच्या सुखाबरोबरच एकान्तवासाचं दुःखही अनुभवलं.

या कालखंडात त्यांनी अनेक भाषा आत्मसात केल्या.

त्यांनी तमिळमध्ये पहिली कथा लिहिली.

त्यानंतर त्यांनी कन्नडमध्ये कथा लिहायला सुरुवात केली.

त्यांनी स्वतः स्त्रियांसाठी 'सुप्रभात' नावाचं मासिकही चालवलं.

सरस्वतीबाईचं जीवनचरित्र म्हणजे जीवनभर प्रेमाचा शोध घेत, एकाकी

जगत एकान्ताकडे वळलेल्या एका जिवाची कथा!

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ३३

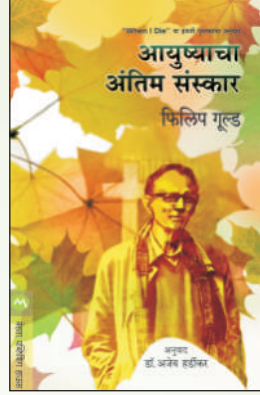
आयुष्याचा अंतिम संस्कार

फिलिप गूल्ड हे टोनी ब्लेअर यांचे निवडणूक सल्लागार तसेच त्यांचे 'स्ट्रॅटेजिस्ट' (डावपेच रचणारे) होते. ते फ्राँइड कम्युनिकेशन्सचे व्हाइस चेअरमन होते.

याखेरीज लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समध्ये ते मीडिया व पॉलिटिक्स विषयांकरिता व्हिजिटिंग प्रोफेसर होते; तसेच हाउस ऑफ लॉर्ड्सचे सभासद होते आणि 'द अनफिनिशड रिव्होल्यूशन' या पुस्तकाचे लेखक होते.

फिलिप गूल्ड
अनुवाद
डॉ. अजेय हर्डीकर

फिलिप गूल्ड म्हणजे इंग्लंडचे माजी पंतप्रधान टोनी ब्लेअर यांचे निकटवर्तीय, आणि त्यांचे प्रमुख 'स्ट्रॅटेजिस्ट'. २००८ साली, वयाच्या अठ्ठावनाव्या वर्षी त्यांना अन्ननलिकेचा कॅन्सर झाला असल्याचं निदान केलं गेलं. पुढच्या तीन वर्षांत कॅन्सर बरा होणं, मग त्याचं पुनरागमन आणि शेवटी मृत्यू; या नाट्यमय कालावधीत गूल्ड अंतर्मुख झाले. त्यांच्यातल्या स्ट्रॅटेजिस्टने निवडणूक डावपेच रचण्याच्या हिरिरीनेच या भयानक रोगाशी सामना करायचं ठरवलं. जसजशी त्यांची प्रकृती ढासळत गेली तसतसं आपल्या कॅन्सरविषयी आणि मनातल्या विचारांविषयी लोकांना सांगण्याची त्यांना अनिवार इच्छा झाली. 'आयुष्याचा अंतिम संस्कार...' म्हणजे या तळमळीचाच परिपाक आहे. वाचकाला हेलावून सोडणारी ही कथा कॅन्सर झालेल्यांना स्फूर्तिदायक ठरेल यात शंका नाही. शिवाय मानवी आयुष्य आणि नातेसंबंधांचे मर्मही यात दडले आहे. जे प्रत्येकाला विचार करायला लावेल.

(‘आयुष्याचा अंतिम संस्कार’ पुस्तकातून)

मॉरिस स्लेविन हा एक ‘डॅशिंग’ साउथ आफ्रिकन निघाला. आपल्याला परिचित असलेला खासगी वैद्यकातला अदबशीर शांतपणा इथं अजिबात दिसला नाही. मॉरिस एकदम ‘हाय-टेक’, आधुनिक मनुष्य होता-बोलण्यात रोखठोक, आत्मविश्वासपूर्ण आणि अतिशय प्रभावी. माझ्या आजाराच्या सुरुवातीच्या या काळात त्याची खूप मदत झाली. केमोथेरपी वाटते तितकी अवघड आणि भीतिदायक नसल्याचं त्यानं लगेच सांगून टाकलं.

त्यानं मला MAGIC नामक उपचारपद्धती समजावून सांगितली. हा ‘प्रोटोकॉल’ इंग्लंडमध्ये विकसित केला गेला होता आणि आज या प्रकारच्या कॅन्सरमध्ये तो जगभर वापरला जातो. तीन सेशनस औषधे, मग शस्त्रक्रिया आणि मग पुन्हा तीन सेशनस असा एकूण कार्यक्रम होता. एपिरुबिसिन, ऑक्सॅलिप्लॅटिन आणि कॅपेसिटाबीन (EOX) ही ती तीन औषधे जी एकत्रितपणे प्रत्येक सेशनला दिली जाणार होती. उपचार चालू असेपर्यंत डोकं थंड ठेवण्याकरिता मी ‘फ्रीझ कॅप’ वापरली तर कदाचित ‘केमो’नंतर केस गळणारही नाहीत. (फ्रीझ कॅप हा उपचारातला सर्वांत वाईट प्रकार असल्याचं पुढं लक्षात आलं.)

प्रत्यक्ष केमोथेरपी देण्याकरिता तळघरात एक प्रसन्न खोली होती. प्रत्येक पेशंटला बसायला विमानात असतात तशा प्रकारच्या खुर्च्या होत्या. १२ फेब्रुवारीला माझी पहिली केमो होती. सकाळी नऊला सलाईनमधून एक-एक औषध घ्यायला सुरुवात झाली. याकरिता अगोदरच एक कायमस्वरूपी ‘पोर्ट’ शिरेत बसवण्यात आलं होतं. या पोर्टमुळे दरवेळी शिरेत सुई खुपसावी लागत नाही.

आधी शिरेतून साधं सलाईन दिलं जातं. त्यानंतर मळमळू नये यासाठीचं औषध आणि सर्वांत शेवटी केमोची दोन औषधं. तिसरं औषध म्हणजे घरी घ्यायची गोळी. या औषधांचा मला फारसा त्रास झाला नाही; पण लघवी मात्र भयानक लाल रंगाची झाली. औषधाची शक्ती माझ्या शरीरातून सळसळत असल्याची थोडी जाणीव मला झाली. एकंदरीत हे सगळं मला सहन होईल असं मला वाटलं.

गेल माझ्यासोबत तासन्तास बसायची. तसंच सॅली मॉर्गनही. सॅली टोनी ब्लेअरचं राजकीय कार्यालय सांभाळायची. वरकरणी हसरी आणि प्रेमळ वाटली तरी ती अत्यंत कणखर होती. टोनी पंतप्रधान असतानाचा

काही काळ खूप अवघड होता. तेव्हा सॅली खंबीरपणे त्याच्या पाठीशी होती. मलाही तिचा खूप आधार लाभत होता.

दरम्यान, कॅन्सरशी मुकाबला करायला मी सज्ज होत होतो. चर्चिलच्या सर्व भाषणांचा संग्रह जॉर्जियानं मला आणून दिला होता. ऑपरेशनसाठी 'फिट' होण्याकरिता मी पळण्याच्या यंत्रावर पळण्याचा सराव करत होतो आणि दुसरीकडे चर्चिलची भाषणं ऐकत होतो.

कॅन्सरशी झुंज म्हणजे एखाद्या निवडणुकीचे डावपेच रचण्यासारखं मला वाटत होतं. कॅन्सरचा नायनाट म्हणजे निवडणुकीतला विजय. तपासणीचे रिपोर्ट्स म्हणजे जनमताचा कौल (ओपिनियन पोलस) 'तू चर्चिल आणि कॅन्सर म्हणजे अडॉल्फ (हिटलर)' असं अॅलस्टेअर कॅम्बेल मला म्हणाला.

लोकांना मी वेडा वाटलो असणार; कदाचित असेनही! पण मी स्वतः माझं आयुष्य याच पद्धतीनं आजवर जगत आलोय. राजकारण आणि विशेषतः निवडणुका म्हणजे माझा जीव की प्राण. माझी पहिली निवडणूक होती ती १९८७ मधली आणि २०१० मधली माझी शेवटची असणं अभिप्रेत होतं; पण खरं सांगायचं तर मला आणखी जास्त निवडणुकांमध्ये काम करायला आवडलं असतं. विचार करणं, डावपेच आखणं आणि असाध्य राजकीय प्रश्नांवर तोडगा काढणं मला अतिशय आवडायचं. आताही मी असंच काहीतरी करत होतो— सतत विचार; केवळ कॅन्सरवर कशी मात करायची फक्त हाच नाहीतर 'मात करण्याचा सर्वोत्तम मार्ग कोणता?' याचाही विचार!

माझ्या मते डावपेच (स्ट्रॅटेजी) कधीच स्थिर नसतात. त्यांचं स्वरूप सतत बदलणारं असतं. जसा काळ लोटेल तसतसा मी अधिक शांत होईन, अधिक आत्मपरीक्षण करू शकेन, अशी मला आशा आहे. समस्येचं स्वरूप नीट जाणून घेणं आणि पुढचं मार्गक्रमण करणं. कदाचित उत्तर सापडणारही नाही; पण तरी त्या-त्या क्षणाला योग्य असा पर्याय असेलच.

जसजशी ऑपरेशनची तारीख जवळ येऊ लागली, तसतसा मी इतर कामं ठीक-ठाक करायच्या मागे लागलो. मी मृत्युपत्र तयार केलं, माझ्या अंत्यविधींची जुळवाजुळव केली. हे ऐकायला भयानक वाटलं तरी प्रत्यक्षात तसं मुळीच नव्हतं. अंत्यसंस्काराचे विधी, तेव्हा वाजवण्यात येणारं संगीत वगैरे बाबींचा असा विचार केला की उलट चिंता कमी होते. हे सर्व बोलण्यासाठी 'व्हिकार'कडे जात असताना गेल आणि मी सतत भांडत होतो;

पण प्रत्यक्षात पयुनरलचा विषय निघाल्यावर मात्र शांत झालो. मृत्यूशी चालू असलेल्या युद्धात हा आम्हाला एक छोटासा विजय वाटला.

लंडन क्लिनिक आणि लंडन ऑन्कोलॉजी सेन्टरमध्ये मला मिळालेली ट्रीटमेंट अतिउच्च दर्जाची होती; पण पुढील उपचार एन.एच.एस.च्या अंतर्गत घ्यावेत असं मला प्रकर्षाने जाणवू लागलं होतं. रॉयल मार्सेडेन हॉस्पिटलमध्ये जावं असा विचार पहिल्यांदा मनात आला; पण तिथं नुकतीच आग लागून गेल्यामुळे काही काळ शस्त्रक्रिया करणं शक्य नव्हतं. मी एन.एच.एस.मधल्या अनेक सर्जनसशी बोललो; विशेषतः अरा दर्जी या मान्यवर कॅन्सर सर्जनशीही चर्चा केली. या अनौपचारिक चर्चेतून मला काही हॉस्पिटल्स आणि डॉक्टर्सची नावं मिळाली, पण नेमकं कोणाकडे मी जावं, यासंबंधी एकमत मात्र झालं नाही.

एके दिवशी एका ज्येष्ठ एन.एच.एस. कन्सल्टंटला मी सर्वोत्तम पर्यायासंबंधी विचारलं. क्षणाचाही विलंब न लावता त्यानं मला न्यू यॉर्कमधील मेमोरियल स्लोन-केटरिंग कॅन्सर सेन्टरच्या मरे ब्रेननचं नाव सुचविलं. आणखी काही लोकांनी देखील हेच नाव सांगितलं. शेवटी उलटसुलट चर्चा केल्यानंतर माझ्यासमोर दोन चांगले पर्याय आले. मेमोरियल स्लोन-केटरिंग किंवा वैद्यकीय महाविद्यालयाशी संलग्न हॉस्पिटलमधील ज्येष्ठ सर्जन. दुसरा पर्याय लंडनमध्येच उपलब्ध होता. लोकांनी मला विचारपूर्वक आणि मनमोकळेपणानं सल्ला दिला होता; पण शेवटी निर्णय माझाच असणार होता. त्याची पूर्ण जबाबदारी मीच घेतो.

मी दोन्ही सर्जनसची भेट घेतली. एन.एच.एस. कन्सल्टंटने 'रेडिकल' सर्जरीचा प्रस्ताव मांडला. या मोठ्या शस्त्रक्रियेत अन्नलिका आणि जठर कॅन्सरसह काढून छातीच्या पिंजऱ्यात शिरून असं दोन्हीकडून शस्त्रक्रिया केली जाणार होती. जठराचा जास्तीतजास्त भाग आणि आजूबाजूचे 'लिम्फ नोड्स' काढायचा प्रयत्न सर्जन करणार होते. ही शस्त्रक्रिया मोठी जिकिरीची होती. मला यातनाही बऱ्यापैकी होणार होत्या; पण जगण्याची शक्यता लक्षात घेता ही फार मोठी किंमत नव्हती. मला हे डॉक्टर आवडले; पण मी अस्वस्थ होतो. या अनिश्चिततेत मी न्यू यॉर्कला जायची तयारी केली. २१ एप्रिल. वसंत ऋतूतल्या सकाळच्या उन्हात गेल आणि मी मेमोरियल स्लोन-केटरिंगच्या दिशेने चालत निघालो. एवाद्या ऑफिसच्या इमारतीप्रमाणे हॉस्पिटलची इमारत उंच, आकाशाकडे झेपावली होती. मॅनहॅटनच्या

मध्यभागी असलेल्या या इमारतीत रिसेप्शनमधलं वातावरणही कॉर्पोरेट जगाशी साधर्म्य असलेलं होतं. एखादा भव्य मॉल असावा असं इथे प्रत्येक मजल्यावर वेगवेगळ्या प्रकारच्या कॅन्सर्सवर उपचार करायची सोय होती.

मी मरे ब्रेननच्या मजल्यावर पोहोचलो. इथं ब्रिटनमधल्या खासगी हॉस्पिटलसारखं शांत आणि आलिशान वातावरण असेल अशी माझी अपेक्षा होती; पण इथं आरामदायी असं फारसं काही नव्हतं. 'वाटेल ते करून कॅन्सरचा नाश करणं' या हॉस्पिटलच्या ध्येयाशी सुसंगत असं रोखठोक वातावरण इथं होतं आणि न्यू यॉर्कही तसं 'हार्श' आहेच की. मरेला भेटायला आलेल्यांची गर्दी होती. हे सगळे लोक डॉक्टरला भेटायला आलेले पेशंट न वाटता एखाद्या महंताकडे येणाऱ्या यात्रेकरूंसारखे वाटत होते.

आयुष्यात कधीही थांबलो नव्हतो इतका वेळ मरे ना भेटण्यासाठी मी थांबलो. मरे देखील भेटले ते काही मिनिटेच. ते प्रभावी वाटले, पण ते काहीतरी मनात ठेवून बोलत असल्याचा भास झाला. पहिल्या भेटीत तरी हा न्यूझीलंडचा माणूस जरा अलिप्त वाटला; पण त्यांचं करिअर जबरदस्त होतं. वीस वर्षांपेक्षा जास्त काळ ते मेमोरिअल स्लोन-केटरिंगमध्ये चेअरमन ऑफ सर्जरी आहेत.

माझा कॅन्सर गंभीर असल्याचं त्यांनी आम्हाला सांगितलं; पण त्याचबरोबर तो बरा करता येण्याची खूप शक्यता असल्याचंही नमूद केलं. स्लोन-केटरिंगच्या उत्तम 'सर्वायवल रेट्स' आणि एकूणच हॉस्पिटलच्या उत्कृष्टपणाविषयी त्यांना अभिमान होता. हे हॉस्पिटल पूर्णपणे खासगी स्वरूपाचं नसून, इथले २० टक्के रुग्ण 'ना नफा; ना तोटा' तत्त्वावर उपचार घेतात, असा निर्वाळा त्यांनी दिला.

इंग्लंडमधील डॉक्टर्सनी दिलेल्या सल्ल्याच्या तुलनेत ब्रेनन कमी कापाकापी करण्याच्या विचारांचे होते. ऑपरेशननंतर आय.सी.यू.मध्ये न जाता मी थेट रिकव्हरी रूममध्ये जाईन असं त्यांनी सांगितलं. माझ्या पोटाला छेद देऊन ते संपूर्ण गाठ काढणार होते; पण छातीचा पिंजरा उघडायला ते अजिबात तयार नव्हते.

गेलला माझे टोकाचे विचार कधीच पटायचे नाहीत; त्यामुळे तिला ब्रेननचा सल्ला अधिक संयमी आणि योग्य वाटला; पण इतक्या लांब न्यू यॉर्कमध्ये घरापासून दूर, माझी नीट काळजी घेता येणार नाही, ही चिंता तिला होती. मला स्वतःलाही न्यू यॉर्कचा पर्याय पटला- जगण्याची शक्यता

आणि उपचाराचा त्रास या दोन्हीत इथे समतोल साधला गेला असता.

हॉस्पिटल प्रभावी होतं; पण थोडं 'कोरडं' वाटत होतं. जिथे-तिथे गेलला क्रेडिट-कार्डने पैसे भरताना पाहून मला कसंतरी वाटलं. हे ठिकाण कार्यकुशल आणि सक्षम होतं; पण त्यात 'माणूसपणा' नव्हता. काहीशा यंत्रवत् पद्धतीने सगळं चाललेलं होतं.

इंग्लंडला परतल्यावर आमची पुन्हा द्विधा मनःस्थिती झाली. काय करावं हे सुचेना. हा प्रश्न केवळ कुठे ट्रीटमेंट घ्यायची एवढ्यापुरता मर्यादित नव्हता. माझी स्थिती काहीशी 'ना घरका, ना घाटका' अशी होती. मी एन.एच.एस.च्या डॉक्टरांचा सल्ला जरूर घेतला होता; पण अजून मी त्या 'सिस्टिम'शी एकरूप झालो नव्हतो.

मग माझ्या पद्धतीने, मला ज्या-ज्या लोकांबद्दल आदर होता अशा सर्वांना विचारलं. यात एन.एच.एस.चेही लोक होते. या सर्व लोकांचं एकमत झालं- मेमोरियल स्लोन - केटरिंग उत्कृष्ट हॉस्पिटल आहे आणि माझ्यासामोर असलेल्यांपैकी तो एक सर्वोत्तम पर्याय आहे. याएवजी एन.एच.एस.मध्ये सर्वांत चांगलं ठिकाण कोणतं यावर मात्र अनेक मतभेद होते.

न्यू यॉर्कला जाऊन जर मी जिवंत राहण्याची सर्वाधिक शक्यता असेल तर तिथं जाणं हे माझं कर्तव्य होतं. बिल क्लिंटनच्या १९९२ मधल्या निवडणूक मोहिमेच्या निमित्ताने मी अनेक वेळा अमेरिकेला जाऊन आलोय. त्या देशात मी आरामात वावरतो आणि मला त्यांच्याबद्दल आपुलकीही वाटते. मी न्यू यॉर्कला जायचं ठरवलं. गेल अजूनही द्विधा मनःस्थितीत होती. मी हट्टीपणा करतोय असं तिला वाटत होतं; पण तिनं माझ्या निर्णयाचा आदर केला.

ऑपरेशनसाठी १ मे ही तारीख पक्की करण्यात आली. या दिवशी १९९७ च्या निवडणूक विजयाला बरोबर अकरा वर्षे पूर्ण होत होती. माझ्या दृष्टीने हा शुभशकुन होता; पण तरीही माझी चिंता वाढत चालली होती. माझ्या भविष्यावर या तारखेचं सावट पसरलं होतं. पुढे काय होईल या भीतीपेक्षा यातून सुटका नाही, ही गोष्ट मला अस्वस्थ करत होती.

वसंत ऋतू संपून उन्हाळ्याची चाहूल लागली. न्यू यॉर्कला जाण्याची वेळ येऊन ठेपली. गेल मागाहून येणार असल्याने मी एकटाच गेलो. पोहोचल्यावर ऑपरेशनला एक आठवडा होता. पूर्वी अनेक वेळा करायचो

त्याप्रमाणे पिवळ्या टॅक्सीतून मी न्यू यॉर्कमध्ये फिरून आलो. शहर परिचयाचं असल्यामुळे तसं बरं वाटत होतं; पण तरीही मनात खोल शिरलेली भीती हळूहळू वाढतच होती. न्यू यॉर्क जसं होतं तसंच आताही होतं; पण मलाच ते अपरिचित वाटत होतं. या खेपेला मी पर्यटक म्हणून नव्हे, तर पेशंट म्हणून आलो होतो. माझी दृष्टीच अस्पष्ट झाल्यासारखं वाटत होतं.

सिक्स्टी फोर्थ स्ट्रीटवरच्या एका अपार्टमेंट-हॉटेलमध्ये मी सामान हलवलं. तिथला स्टाफ फारसा स्वागतोत्सुक वाटला नाही; पण शहराच्या बाजूला उघडणारी छोटी बाल्कनी असल्यामुळे मला तितकासा एकाकीपणा जाणवला नाही. उलट ही प्रायव्हसी मला बरी वाटली. दररोज सकाळी उठल्यावर मी जिममध्ये तासभर व्यायाम, श्वसनाचे काही प्रकार करत असे. त्यानंतर सेन्ट्रल पार्कमध्ये फेरफटका.

मुलांनी माझ्याबरोबर आमच्या कुटुंबाचे अनेक फोटो दिले होते. ते मी भिंतीवर लावले. शिवाय ऑपरेशनच्या दिवशी घालण्याकरिता 'झेन' संदेश असलेला टी-शर्ट होता. त्यावर लिहिलं होतं -

He knows not where he's going for the ocean will decide,

It's not the destination it's the glory of the ride-"

‘तो कोठे निघालाय, त्यालाच ठाऊक नाही

कारण, ते सागर ठरवणार आहे.

मुक्कामाचं काय घेऊन बसलाय?

प्रवासाचा महिमाच काय तो खराय.’

या शब्दांत माझ्या परिस्थितीचं सार आहे.

प्रकृतीचं बोट धरून शांत चालत रहा. अगदी थोडासा
आडमुठेपणासुद्धा आत्मज्ञानाची दारं बंद करतो.

- ओशो

पुस्तक परिचय

B24

संजय ढोले यांचा जन्म ६ नोव्हेंबर १९६५ रोजी झाला. पुणे विद्यापीठातून भौतिकशास्त्र विषयात पीएच.डी. सध्या विद्यापीठाच्या भौतिकशास्त्र विभागात प्राध्यापक म्हणून कार्यरत. न्यूक्लियर, प्रवेगक, किरण, स्मृतिपटले, अर्धवाहक पदार्थ, निर्वाहक पदार्थ, स्फटिके इत्यादी भौतिकशास्त्रातील उपशाखांमधून संशोधन सुरू.

संशोधनानिमित्त विविध देशांचा दौरा. एम.फिल., पीएच.डी.च्या विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन. विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांमधून ११० हून अधिक संशोधन पेपर प्रकाशित. शैक्षणिक पुस्तकांतही लेखन सहभाग. इंडियन फिजिक्स असोसिएशन (पुणे चॅप्टर)चे अध्यक्ष. विविध वर्तमानपत्रं, नियतकालिकांमधून सुमारे ३०० लेख प्रसिद्ध. तसेच आकाशवाणीवरून शास्त्रीय श्रुतिका व नभोनाट्य प्रसारित. शैक्षणिक संस्था व महाविद्यालयांमध्ये शास्त्रावरील व्याख्याने. आतापर्यंत विविध वर्तमानपत्रे व दिवाळी अंकामधून ९५ हून अधिक विज्ञानकथा प्रकाशित. 'मराठीतील विज्ञानकथा', 'यांनी घडवलं सहस्त्रक' सारख्या संपादित प्रकाशनात सहभाग. 'अंतराळातील मृत्यू' या विज्ञानकथेचा तसेच 'प्रेमाचा रेणू' या विज्ञानकथासंग्रहाचा अनुक्रमे पदवी व पदव्युत्तर अभ्यासक्रमात समावेश. गोपीनाथ तळवलकर पुरस्कार, तसेच महाराष्ट्र शासनाचा र.धों. कर्वे, ललित विज्ञान वाङ्मयीन पुरस्कार, महाराष्ट्र सेवा संघ, मुलुंड संचलित न.चिं. केळकर ग्रंथालयाचा 'साहित्य साधना' पुरस्कार, महाराष्ट्र शासनाचा 'संत तुकडोजी महाराज' ललित विज्ञान वाङ्मय पुरस्कार, 'मो. वा चिपळोणकर' पुरस्कार, 'गो. रा. परांजपे' विशेष ग्रंथकार पुरस्कार, महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा पुरस्कार इ. पुरस्कारांनी त्यांना वेळोवेळी गौरवण्यात आलं आहे.

डॉ. संजय ढोले

नेनो तंत्रज्ञानाद्वारे मृतांना जिवंत करण्याचा प्रयोग... मृत माणसाच्या मेंदूचं रोपण जिवंत कुत्रीच्या शरीरात करणे... भविष्यात नेऊ शकणारी खुर्ची आणि एका राजकीय नेत्याने तिचा केलेला गैरवापर... शिशाच्या अणूचे सोन्याच्या अणूमध्ये रूपांतर करण्यात यशस्वी झाल्याने मालामाल झालेला शास्त्रज्ञ... परग्रहावरील डिंभक... पिंजकांमुळे लाभलेल्या अदृश्य होण्याच्या शक्तीमुळे एका शास्त्रज्ञाने अतिरेक्यांचा केलेला खात्मा... क्लोननिर्मिती... गर्भाबरोबरच वाढणाऱ्या ट्यूमरला शास्त्रज्ञाने दिलेली मात... ग्राफीनच्या कणांवरचं संशोधन... विशिष्ट प्रयोगाद्वारे खुन्यांपर्यंत पोचणारा शास्त्रज्ञ... एक विचित्र कीटक... अशा विविध वैज्ञानिक संकल्पनांचा सदुपयोग, दुरुपयोग करणारे शास्त्रज्ञ... त्यातून घडणारं मानवी मनाचं दर्शन... वैज्ञानिक संकल्पना आणि मानवी मन यांच्या गुंफणीतून साकारलेल्या रंजक कथांचा वाचनीय संग्रह.

(‘डिंभक’ पुस्तकातुन)

सोनियाची खाण

सुहास बोडकेने राष्ट्रीय पात्रता परीक्षा पास होताच, भौतिकशास्त्र विभागात डॉ. शिवराम मानशिंदे यांच्यासोबत काम करण्याचा व त्यांच्याच मार्गदर्शनाखाली पीएच.डी. करण्याचा निर्णय घेतला, तेव्हा विभागात बऱ्याचजणांच्या भुवया उंचावल्या गेल्या, कारण सुहास बोडके तसा बऱ्यापैकी स्कॉलर विद्यार्थी होता आणि स्कॉलर विद्यार्थी फक्त काही प्रस्थापित, प्रचलित व तथाकथित हुशार प्राध्यापकांकडेच जॉईन होण्याची प्रथा असल्याने सुहास बोडकेच्या निर्णयाने अनेकजणांना आश्चर्याचा धक्का बसला होता. तरीही सारी समीकरणे खोडून काढत अखेर सुहास बोडके मानशिंदांकडे जॉईन झालाच. आजपर्यंत इतरांनी डॉ. शिवराम मानशिंदेकडे कुठल्याही विद्यार्थ्याला फिरकू न देण्याचा विडाच उचलला होता. उघडपणे असे काही तट विभागात पडले होते. नव्याने रुजू होणाऱ्यांना न जाणवणारे; पण काही काळ रुळल्यानंतर माणसामाणसांतील मतभेद स्पष्ट होणारे. यातील एक शेवटचा प्रयत्न म्हणून, विभागप्रमुख प्रा. भोगे यांनी सुहास बोडकेला खास बोलावणे पाठवले.

तो येताच प्रा. भोगे म्हणाले, “सुहास! मी ऐकलंय, तू डॉ. मानशिंदेकडे जॉईन होतो आहेस?”

डॉ. भोगे शरीराने स्थूल, गोरा वर्ण, थोडेसे पिंगुटलेले केस, जाड भिंगाचा चश्मा व त्यामागचे धूर्त घारे डोळे, मिठास वाणी, गोड बोलून समोरच्याचा काटा काढण्याचे कसब... आणि जो कुणी समोर येईल त्याच्याविषयी चांगले बोलून दुसऱ्याची मानहानी करण्याची प्रवृत्ती. डॉ. भोगेचा हा विचित्र स्वभाव सोडला, तर ते एक हुशार भौतिकशास्त्रज्ञ होते यात वाद नाही.

सुहास बोडके आपली थंड नजर त्यांच्यावर टाकत म्हणाला, “होय, सर!”

“अरे, तुझ्यासारख्या विद्यार्थ्याला आपलं करिअर चांगल्या ठिकाणी व्हावं असं नाही का वाटत?” डॉ. भोगेच्या चेहऱ्यावर सुहासच्या करिअरची खूपच काळजी असल्याचा आविर्भाव होता.

“हो तर! वाटतंय ना सर.” सुहास आपल्या बोलण्याने विचलित झाला नव्हता, कारण त्याचे पदव्युत्तर शिक्षण इथेच झाल्याने प्रत्येकाचेच स्वभाव, गुण-दोष त्याला माहिती होते. मग चश्म्याच्या वरच्या फटीतून डोळे रोखत

प्रा. भोगे पुढे म्हणाले, “मी असं म्हणत नाही की, तू माझ्याकडे जॉईन हो; पण आपल्याकडे बापट, करमरकर, शेजवलकर, जोशी, कुलकर्णी इ. भरपूर हुशार मंडळी आहेत. त्यांच्याकडे तू का जॉईन होत नाहीस?” प्रा. भोगे त्याला अप्रत्यक्षपणे सुचवत होते.

“सर! पण माझी खरी रुची ही न्यूक्लिअर फिजिक्समध्ये असल्यानेच, मी डॉ. मानशिंदेंकडे जॉईन झालोय... आणि ते सध्या ज्या प्रॉब्लेम्सवर काम करत आहेत, त्यात मला विशेष रुची आहे!”

“काय डोंबलाचं काम चाललंय तिथे! बऱ्याच वर्षांत त्याचं काहीच आउटपुट नाहीये. जर न्यूक्लिअरमध्ये तुला रुची असेल, तर मग इथेच का? बार्क (BARC) मध्ये जा, कलपक्कमला जा. नाहीतर कुठल्याही आय.आय.टी.मध्ये जा. तुला सहज प्रवेश मिळेल. हवं तर मी तुला रेकमेंड करतो,” प्रा. भोगे पुन्हा म्हणाले.

त्यांनी डॉ. मानशिंदेंविषयी सरळसरळ केलेले ते विरोधी वक्तव्य सुहासला खटकले होते. त्याच्या चेहऱ्यावर नापसंतीचे हावभाव येताच प्रा. भोगे पुढे तत्काळ उत्तरले, “शेवटी हा तुझा वैयक्तिक प्रश्न आहे बघ! फक्त तू स्कॉलर व हुशार असल्यानं मला तुझ्या करिअरची काळजी आहे, एवढंच! इथे राहून तुझी बौद्धिक संपदा वाया जाऊ नये, अशी माझी प्रामाणिक इच्छा आहे. अर्थात, शेवटी निर्णय तुझाच राहिल; पण एक विभागप्रमुख या नात्यानं तुला प्रांजळपणे मार्गदर्शन करणं हे मी माझं कर्तव्य समजतो.” आणि त्यांनी मिश्किलपणे पुन्हा आपले घारे डोळे त्याच्यावर रोखले होते.

सुहास बोडके त्यावर कुठलेही हावभाव न दर्शवता थंड प्रतिसाद देत म्हणाला, “माझ्याविषयीच्या आस्थेबद्दल धन्यवाद सर! मी जरूर विचार करीन.” आणि तो उद्विग्न मनःस्थितीत बाहेर पडला. प्रा. भोगेंच्या असल्या बोलण्याचा त्याला राग आला होता. सरळ कुणाविरुद्ध असे बोलणे त्याला मुळीच रुचले नव्हते आणि इथे तर खुद्द त्याच्या मार्गदर्शकावरच सारा रोख होता.

डॉ. शिवराम मानशिंदे पंचेचाळिशीचे बांधेसूद आणि बुटकेसे गृहस्थ होते. डोळ्यांवर सतत चश्मा. चेहऱ्यावर नियमित गंभीरता. किंबहुना विभागातील वातावरणामुळे वर्षानुगणिक जास्तच अंतर्मुख होत गेलेले. दहा वर्षांपूर्वी डॉ. मानशिंदेंनी बुद्धीच्या जोरावर या विभागाची अभेद्य व्यूहरचना मोडीत काढून प्रवेश केला होता. हा प्रवेश अनपेक्षित असल्याने त्या वेळी

फॅकल्टीमध्ये कमालीची अस्वस्थता पसरली होती. त्यांच्या प्रवेशाला कारणीभूत होते, त्या वेळचे विभागप्रमुख डॉ. स्वामीनाथन. कारण त्यांचा सामाजिक दृष्टिकोन व्यापक असल्याने, डॉ. मानशिंदेंचा तिथे प्रवेश होऊ शकला होता. डॉ. स्वामीनाथन निवृत्त झाल्यानंतर मात्र मानशिंदेंविरुद्ध असहकारच पुकारला गेला. यातून त्यांच्या प्रगतीला आपोआपच खिंडार पडले होते. पावलोपावली अडथळे निर्माण होऊ लागल्याने, संशोधनाला हवी तशी गती मिळत नव्हती; त्यामुळे ते नाराज होऊन, हळूहळू त्यांचे मानसिक खच्चीकरण होऊ लागले. शिवाय ते स्वतः उत्कृष्ट शिक्षक असूनही त्यांच्याविरुद्ध चांगले शिकवत नसल्याच्या तक्रारी होऊ लागल्या. क्वांटम मेकॅनिक्स, क्लासिकल मेकॅनिक्स, स्टॅटिस्टिकल मेकॅनिक्स यांसारख्या मूलभूत विषयांचे ज्ञान त्यांना नसल्याची कुजबूज काही प्रतिभावंतांनी सुरू केली होती. तरीही ते शांत होते. गेली दहा वर्षे कुणी त्यांच्याकडे संशोधनासाठी विद्यार्थी फिरकू दिला नव्हता; पण या सर्वांना एकटा सुहास बोडके अपवाद ठरला होता. त्याने कुणालाही न जुमानता डॉ. मानशिंदेंसोबत काम करण्याचा निर्णय घेतला होता. त्यांच्या शैक्षणिक व संशोधन कारकिर्दीतला तो एकमेव विद्यार्थी होता.

एवढे असूनदेखील डॉ. मानशिंदेंनी चिकाटीने आपले संशोधनकार्य सुरू ठेवले होते. विभागातील पूर्वग्रहदूषित वातावरणामुळे त्यांच्या स्वभावात मात्र कमालीचा फरक झाला होता. एकलकोंडे व सतत आपल्याच विश्वात वावरणारे असे; त्यामुळे त्यांच्यावर कुणी टीका अथवा कोटी केली, तरी ते कुणाशी जास्त संबंधही ठेवत नसत. घरातून निघून ते सरळ प्रयोगशाळेतच शिरत असत. आतापर्यंत ते स्वतः एकट्यानेच प्रयोग करत. सर्वसाधारण माणसाच्या आवाक्याबाहेरचे प्रयोग त्यांच्या डोक्यात घोळत असत. आता मात्र मदतीला सुहास बोडके आला होता. तरीही काही महत्त्वाचे प्रयोग ते स्वतःच रात्री-बेरात्री एकट्यानेच येऊन करत असत.

प्रायोगिक न्यूक्लिअर भौतिकशास्त्रामध्ये त्यांचे राष्ट्रीय पातळीवर बऱ्यापैकी काम होते. स्वतः त्यांनी विभागात न्यूट्रॉन जनित्र बांधून, विद्यापीठ पातळीवर भारतातील एकमेव सुविधा निर्माण केली होती. न्यूट्रॉन कार्यप्रवण करून माहीत नसलेल्या पदार्थांमध्ये मूलद्रव्ये शोधणे, समस्थानिके (Isotopes), किरणोत्सारिता (Radioactivity), न्यूट्रॉन्सनी तयार केलेल्या विविध पदार्थांतील समस्थानिके व किरणोत्सारिता, त्यातून निघणारे

विविध मूलकण, स्फोटकांचे पृथक्करण, अणुगर्भीय प्रक्रिया इत्यादी महत्त्वाच्या विविध विषयांवर ते संशोधन करत होते; पण ते करत असलेले हे व्यापक संशोधन, विभागात कुणालाच ठाऊक नव्हते. किंबहुना ते सादर करण्याची संधी त्यांना तेथे दिलीच गेली नव्हती. कारण विद्यमान विभागप्रमुखांनी त्यांना या बाबतीत एन्टरटेनच केले नव्हते आणि डॉ. मानशिंदेंनीही त्याची कधी फिकीर केली नव्हती. नुकताच त्यांना बोर्ड ऑफ रिसर्च फॉर न्यूक्लियर सायन्स (BRNS) च्या वतीने, न्यूट्रॉन्सच्या साहाय्याने स्फोटकांचे पृथक्करणांसंबंधी एक कोटीचा प्रकल्प मंजूर झाला होता. विभागात एवढा मोठा आर्थिक प्रकल्प प्रथमच आला होता; पण तरीही विभागप्रमुख प्रा. भोगेंनी प्रोत्साहनपर थाप तर नाहीच; पण प्रकल्पाविषयी साधी चौकशीही केली नव्हती. डॉ. मानशिंदेंना हे राजकारण ठाऊक असल्याने त्यांनी ती अपेक्षाही ठेवली नव्हती.

नेहमीप्रमाणे डॉ. मानशिंदे आपल्या प्रयोगशाळेंतील एका कोपऱ्यातील छोटेखानी केबिनमध्ये कुठलातरी संशोधन पेपर गंभीरपणे वाचत बसले होते. तेवढ्यात सुहास बोडके आत येत म्हणाला, “आत येऊ का सर?”

त्यांनी त्याच्याकडे मख्खपणे चश्म्यातूनच पाहिले व म्हणाले, “ये ना! सुहास बैस.”

समोरची खुर्ची ओढत सुहास बोडके बसत म्हणाला, “मी तुमच्याबरोबरच संशोधन करण्याचा निर्णय घेतला आहे.”

“अजून एकदा विचार करून बघ! हवं तर दुसऱ्यांनाही भेटून बघ.” त्याच्याकडे थंड नजरेने पाहत डॉ. मानशिंदे म्हणाले.

सुहास पुन्हा ठामपणे म्हणाला, “माझा निर्णय पक्का आहे सर!”

“माझी काहीच हरकत नाहीये सुहास. उद्या उटून माझ्याविरुद्ध तुला कुणी काहीही सांगू शकेल!” डॉ. मानशिंदे त्याच्या मनाचा अंदाज घेत म्हणाले होते.

“त्याची कल्पना आहे सर मला,” तो आत्मविश्वासाने बोलला होता.

“ठीक आहे सुहास! तू कामाला सुरुवात करू शकतोस,” आणि पुढ्यात असलेला एक कोरा कागद घेत ते पुढे सांगू लागले, “मला नुकताच न्यूट्रॉन्सच्या साहाय्याने स्फोटकांच्या पृथक्करणांसंबंधीचा एक प्रकल्प मंजूर झाला आहे. त्यावरच तू काम कर. इंटरस्टिंग प्रॉब्लेम आहे. साधारण स्फोटकांमध्ये कार्बन, ऑक्सिजन व नायट्रोजन ही मूलद्रव्यं असतात. त्यांच्याशी जर न्यूट्रॉन्सची अणुगर्भीय प्रक्रिया झाली, तर त्यातून ठरावीक

ऊर्जेची गॅमा किरणे बाहेर पडतात आणि तेच जर आपण डिटेक्ट केले, तर स्फोटकांत ऑक्सिजन, नायट्रोजन व कार्बन यांचं समप्रमाण किती असतं, हे तत्काळ शोधता येऊ शकतं. मला वाटतं, यावरच तू संशोधन करावंस. त्याआधी न्यूट्रॉन जनित्रासंबंधी अभ्यास करून तो पाहून घे आणि संदर्भ संशोधन पेपरही चाळ.”

सुहास बोडके ऐकतच राहिला. स्फोटकांवरच्या विषयाने त्याच्यात अधिक रुची निर्माण झाली होती. संशोधनाचा प्रॉब्लेम त्याला मनापासून आवडला होता. कारण आज देशाला अशाच उपयुक्त संशोधन प्रकल्पाची गरज होती. तो हर्षभरित होत म्हणाला, “सर! मला यात संशोधन करायला आवडेल. मी संदर्भ पेपर्स व लवकरच न्यूट्रॉन जनित्रावर काम करायला सुरुवात करीन, थॅक्यू सर!” सुहास उठला व डॉ. मानशिंदे पुन्हा संशोधन पेपर वाचण्यात गढून गेले.

सुहासला स्फोटकांवरचा विषय दिला असला, तरी डॉ. मानशिंदे यांची स्वतःची रुची एका वेगळ्याच संशोधनामध्ये होती आणि त्यावर ते स्वतःच काम करणार होते. प्रत्येक मूलद्रव्यावर न्यूट्रॉन्सची अणुगर्भीय प्रक्रिया होत असल्याने, त्यापासून समस्थानिके व स्थिर अशी वेगवेगळी मूलद्रव्ये मिळतात, असे त्यांनी शोधले होते. जर का सिलिकॉन धातू घेतला आणि त्याच्या अणुगर्भाशी न्यूट्रॉनची प्रक्रिया घडवून आणली, तर संपूर्ण सिलिकॉन धातू फॉस्फरस या मूलद्रव्यात रूपांतरित करण्याची क्षमता होती. याचाच अर्थ एका मूलद्रव्याचे रूपांतर दुसऱ्या एका स्थिर मूलद्रव्यामध्ये होत असल्याने मूळ मूलद्रव्ये आपले सर्वच गुणधर्म विसरून, दुसऱ्याच मूलद्रव्याचे गुणधर्म घेतात. कॉपर, अॅल्युमिनिअम, कार्बन, सिल्व्हर ही सर्वच मूलद्रव्ये न्यूट्रॉनशी परस्पर क्रियाशील झाल्यानंतर, दुसऱ्या मूलद्रव्यांमध्ये रूपांतरित होणार होती आणि यातच डॉ. मानशिंदेना रुची निर्माण झाली होती. गेले सहा महिने ते याच संशोधनाचा पाठलाग करत होते. पाठलाग करत असतानाच एक सुखद कल्पना त्यांच्या डोक्यात तरळून गेली. न्यूट्रॉन्सची प्रक्रिया करून सोनेच निर्माण करता आले तर? ही कल्पना मनात येताच त्यांनी तशी मूलद्रव्ये आणि त्यांच्या न्यूट्रॉनशी अणुगर्भीय प्रक्रियेच्या शक्यतेचा शोध घेतला. त्यातून प्लॅटिनम, इरिडिअमसारख्या मूलद्रव्यांच्या अणुगर्भीय प्रक्रियेची शक्यता जास्त आढळत असल्याचे दिसले; पण ही मूलद्रव्ये तशी महागडीच असल्याने त्याचा फारसा उपयोग होणार नव्हता. पुन्हा काही दिवस त्यांनी वेगवेगळे

सुर्वता

बा. ग. केसकर

किंमत : १८०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

२री आवृत्ती

नवीन लग्न झालेली देखणी सुर्वता पहिल्यांदाच नवऱ्याबरोबर, मल्हारीबरोबर ऊसतोडणीच्या सीझनला जाते; पण तिथे गेल्यावर ऊसतोडणी कामगारांचं मुकादमाकडून होणारं शोषण पाहून ती अस्वस्थ होते. त्यात मुकादमाच्या वासनेची शिकार झाल्यानंतर तर तिची ही अस्वस्थता वाढते. आपली मुलंबाळंही या शोषणाच्या चक्रात अडकणार, हा विचार तिला हलवून टाकतो. त्यातच तेजराम नावाचा तरुण जमीनदार तिला जाळ्यात ओढू पाहत असतो. शोषणाच्या या चक्रातून बाहेर पडण्यासाठी ती तेजरामला वश होते. तेजराम तिला आणि तिच्या नवऱ्याला त्याच्या शेतावर कामाला ठेवतो; पण तेजरामशी असलेल्या चोरट्या संबंधांमुळे तिचं मन तिला खात असतं आणि मल्हारीला हे कळलं तर काय होईल, ही भीतीही असते. शेवटी जे घडू नये ते घडतं आणि सुर्वताच्या स्वप्नांचा पार चेंदामेंदा होतो. सुर्वताच्या माध्यमातून ऊसतोडणी कामगारांच्या जीवनाचं वास्तव चित्रण करणारी, मनाला चटका लावणारी कादंबरी.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ४९

संदर्भ चाळून, गणिते मांडून मूलद्रव्ये व प्रक्रियेची शक्यता शोधण्याचा प्रयत्न केला. शेवटी शिसे (Lead) या मूलद्रव्याशी होणाऱ्या उच्च ऊर्जा असलेल्या न्यूट्रॉन्सच्या प्रक्रियेची शक्यता त्यांना आढळून आली आणि ते कमालीचे हर्षभरित झाले. शिसे पृथ्वीवर मुबलक प्रमाणात उपलब्ध होते आणि स्वस्तही! शिशाच्या अणुगर्भावर न्यूट्रॉन्सचा मारा केला, तर त्याच्या अणुगर्भातून दोन न्यूट्रॉन्स आणि दोन प्रोटॉन्स बाहेर पडून, प्लॅटिनम समस्थानिक तयार होत होता. हाच समस्थानिक साधारण एक मिनिटाच्या अर्धायनात (Half Life) दोन बीटा कण बाहेर टाकून, सोन्याच्या प्रकारची प्रक्रिया प्रथम सैद्धान्तिकरीत्या मांडण्यात डॉ. मानशिंदेंना यश आले होते. अर्थात प्रायोगिक तत्त्वावर त्याची सिद्धता करणे हे त्यांच्या दृष्टीने महत्त्वाचे होते आणि आव्हानही!

या पुढचा त्यांचा ध्यास शिसे या धातूवर प्रयोग करण्याचा होता. सैद्धान्तिक प्रक्रिया तयार होती. न्यूट्रॉन्स जनित्र तयार होते. गॅमा डिटेक्टरस तयार होते आणि पदार्थही सहजगत्या उपलब्ध होता. प्रयोगाला लागणाऱ्या जवळजवळ सर्वच गोष्टी तयार असल्याने उद्याच त्यांनी प्रयोग करण्याचे ठरवले आणि तोही दिवसाच. नेहमीच्या सर्वसाधारण प्रयोगासारखाच.

डॉ. मानशिंधांशी चर्चा झाल्यापासून सुहास बोडके झपाटल्यासारखा कामाला लागला होता. न्यूट्रॉन्स, न्यूट्रॉन्स जनित्रे, त्यांचे कार्य, न्यूट्रॉन कार्यप्रवण पृथक्करण, समस्थानिके, पदार्थातील विविध मूलद्रव्ये, स्फोटके व त्यांचे कार्य या संदर्भात तो वाचू लागला. त्यात त्याला प्रचंड रुची निर्माण होऊ लागली. वेगवेगळी विश्वे त्याच्यासाठी खुली होऊ पाहत होती. प्रत्येक वेळी डॉक्टरांशी त्याची चर्चा होऊ लागली. या चर्चेतूनच त्याला डॉ. मानशिंधेंचे विविध पैलू दिसू लागले. प्रथम ते प्रचंड हुशार असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. शिवाय ते स्वतः प्रयोगशाळेत सतत कार्यमग्न असतात, हे त्याच्या लक्षात आल्याने त्यांच्याविषयी त्याचा आदर द्विगुणित झाला. विभागातील एकही प्राध्यापक असा रात्रंदिवस त्यांच्या तोडीचे काम करत नव्हता. अशा डॉ. मानशिंधेंविषयी विभागाचे कलुषित मत ही खरे तर दुर्दैवी घटना होती. भौतिक, विशेषतः न्यूक्लियर शास्त्राला वाहून घेणारा एकमेव शास्त्रज्ञ तो या विभागात पाहत होता. सुहासच्या हेही लक्षात आले होते की, डॉ. मानशिंधें हे मितभाषी व आपल्याच विश्वात रमणारे शास्त्रज्ञ आहेत. ते

सतत कुठल्या ना कुठल्या प्रयोगात स्वतःला गुंतवून ठेवत असत. त्यांच्या या वर्तनाचा सुहास हा एकमेव साक्षीदार होता. त्यांच्या काही प्रयोगांच्या वेळी तो स्वतः हजर असायचा. एरवी मितभाषी असणारे डॉ. मानशिंदे, काही शंका विचारताच खुलत आणि पुढे तासन्तास त्यावर चर्चा करत असत, शिवाय आताशी चेहऱ्याआड दडलेले त्यांचे गूढ व्यक्तिमत्त्वही त्याला जाणवू लागले होते.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी लवकरच सुहास बोडके प्रयोगशाळेत आला. हल्ली तोही लवकर येऊन, न्यूट्रॉन जनित्राची माहिती घेऊ लागला होता. त्याच्या आधीच डॉ. मानशिंधांना आलेले पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. कारण सहसा डॉक्टरांची रात्री उशिरापर्यंत काम करण्याची सवय त्याला माहित झाली होती. न्यूट्रॉन जनरेटरचा लाल दिवा चालू होता. याचाच अर्थ डॉ. मानशिंधांनी न्यूट्रॉन जनित्र सुरू केलेले होते. लाल दिवा चालू म्हणजे कुणीही आत प्रवेश करू नये, याचा तो संकेत असायचा. कारण न्यूट्रॉन हे मानवी शरीरावर विपरीत परिणाम करत असत; त्यामुळे ही काळजी घेण्यात आली होती; पण तेवढ्यात आपल्याच तंद्रीत, हवेत हातवारे करत डॉ. मानशिंदे लाल दिव्याच्या दारातून जनित्र प्रयोगशाळेत घुसले होते. ते पाहून सुहास बोडकेला आश्चर्य वाटले. सर न्यूट्रॉन जनित्र सुरू असताना आत का गेले, हे त्याला कोडेच पडले. त्याच्या संशोधनाची वृत्ती त्याला आता स्वस्थ बसू देईना. सर चुकून तर आत गेले नाहीत ना? मनात आलेल्या या शंकेमुळे त्यानेही न्यूट्रॉन जनित्र प्रयोगशाळेत शिरण्याचा निर्णय घेतला.

दाराचा हळूच किर्किट आवाज करत त्याने आत प्रवेश करताच, आतले वातावरण भारावल्यासारखे जाणवले. तरी सुहास निकराने पुढे गेला आणि डावीकडे वळताच त्याला भव्य न्यूट्रॉन जनित्र दृष्टीस पडले आणि तो चांगलाच हादरला. कारण तेथे त्याला डॉ. मानशिंदे दिसलेच नाहीत. त्याने न्यूट्रॉन जनित्राच्या खोलीचा कोपरा न कोपरा डोळ्यांखालून घातला; पण तिथे कुठेही डॉक्टरांचा पत्ता नव्हता. त्याने पुन्हा आठवण्याचा प्रयत्न केला. पाच मिनिटांपूर्वीच डॉ. मानशिंदे त्याच्यासमोरच न्यूट्रॉन जनित्राच्या खोलीत शिरले होते. त्याने पुनःपुन्हा स्मरणशक्तीला ताण दिला. सर याच खोलीत शिरले, याची त्याला खात्री झाली होती. मग ते गेले कुठे? असे कसे नाहीसे झाले? मला दृष्टिसातत्यता तर नाही ना, म्हणून त्याने पुन्हा खात्री करून घेतली; पण तसे काहीच नव्हते.

आता मात्र तो घाबरला, कारण डॉ. मानशिंदे अदृश्य झाले होते. तेथील वातावरण कमालीचे जड झाले होते. तो अजून पुढे गेला आणि शहारला. त्याच्या अंगावर रोमांच उभे राहिले. डोक्यावरचे व शरीरावरचे केस सरळ उभे राहिले. असे वातावरण तो प्रथमच अनुभवत होता. काहीतरी विचित्र घडत असल्याची जाणीव त्याला झाली. डॉक्टरांचे काही बरे-वाईट तर झाले नाही ना, अशी शंकाही त्याच्या मनात येऊन गेली... आणि त्याच्या अंगावर काटा उभा राहिला. पुन्हा एकवार त्याने नजर फिरवली; पण मानशिंदे त्याला कुठेही दिसले नाहीत. तो अस्वस्थ झाला आणि झटक्यात परत फिरला. बाहेर आला तेव्हा त्याचे अंग घामाने थबथबलेले होते. धाप लागावी तशी छाती वर-खाली होत होती, हृदय धडधडत होते. नाही म्हणायला आताशा त्याला डॉ. मानशिंदांचे व्यक्तिमत्त्व गूढ आणि रहस्यमय वाटायला लागले होते. तो आपल्या खुर्चीत येऊन धाडकन बसला... आणि एका वेगळ्याच दिशेने विचार करू लागला.

सुहास थोडा शांत झाला; पण त्याचे मन शांत झाले नव्हते. सरांचे प्रयोगादरम्यान नेमके काय झाले? या प्रश्नाने तो अस्वस्थ झाला. त्यांचे नाहीसे होणे म्हणजे प्रयोगाचा काही दुष्परिणाम असावा का?... आपण अदृश्य झालो याची जाणीव त्यांना असेल का? अशी प्रश्नमाला त्याला छळत होती. त्यांची उत्तरे सापडल्याशिवाय त्याचे मन शांत होणार नव्हते. त्याने सरळ डॉ. मानशिंदांनाच स्पष्ट विचारण्याचे ठरवले, पण सर तिथे होतेच कुठे?

तेवढ्यात डॉ. मानशिंदांचेच त्याला बोलावणे आले. तो आश्चर्याने, मोहिनी पडावी तसा त्यांच्या केबिनकडे झेपावला. डॉक्टरांना सुस्थितीत पाहून त्याला हायसे वाटले. त्यांच्या शांत व काहीशा गूढ होत चाललेल्या मुद्रेकडे पाहत सुहास म्हणाला... “सर!..”

“हं. सुहास...ये.” त्यांचा आवाज घोगरा झाला होता. आपला गंभीर चेहरा व थंड डोळे त्याच्यावर रोखत, हातातील एक नमुना पुढे करत ते म्हणाले, “हा शिशाचा नमुना आहे. त्याला न्यूट्रॉन्सची काही मात्रा (dose) देऊन प्रज्वलित केलेला आहे. तरी मला या नमुन्याचा इंडेक्स (मूलद्रव्यांची माहिती देणारी सारणी) काढून आणून देतोस का?”

शिशाचा नमुना डॉ. मानशिंदेनी सुहासच्या हातात दिला. त्याने तो थोडा चाचरतच हातात घेतला. ते पाहून डॉ. मानशिंदे म्हणाले, “घाबरू नको. या धातूशी होणाऱ्या अणुगर्भीय प्रक्रियेचा अर्धायन खूपच कमी म्हणजे एकच

मिनिट असल्याने, त्याच्यातील किरणोत्सारिता संपूर्ण नष्ट झालेली आहे. आता त्यातून कुठल्याही प्रकारची प्रारणं बाहेर पडत नाहीयेत. या प्रक्रियेतून निघणारे ठरावीक ऊर्जेचे गॅमा किरण डिटेक्ट करून, मी त्यांची पडताळणी करून घेतली आहे. यावर अणुगर्भीय प्रक्रिया तर घडलीच आहे. फक्त शिशाच्या समस्थानिकांपासून कुठली आणि किती स्थिर मूलद्रव्यं तयार झालेली आहेत ते मला हवंय, म्हणून इंडेक्स करून आण. मी इथेच आहे.”

डॉक्टरांनी सर्व काही स्पष्टीकरण दिले होते. तरीही सुहास तिथेच घुटमळत असलेला पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

सुहासचे मन अजूनही अस्वस्थ होते. मघाचा प्रसंग त्याच्या मनातून जात नव्हता. सरांना त्याविषयी आताच विचारावे का, या द्विधावस्थेत त्याचे मन दोलायमान होत होते. म्हणून तो तिथेच घुटमळत राहिला. त्याच्या मनाची घालमेल पाहून डॉ. मानशिंघांनी त्याला विचारले, “सुहास, एनी प्रॉब्लेम?”

पुन्हा अस्वस्थ हालचाल करत तो उच्चारला, “सर! एक विचारू का?”
“विचार ना.”

“मघाशी तुम्ही न्यूट्रॉन जनित्र सुरू असताना त्या प्रयोगशाळेत शिरलात. तेव्हा तुमच्या मागे मीही अनवधानानं आलो; पण मला तुम्ही तिथे दिसला नाहीत आणि शिवाय माझ्या अंगावरचा केसन् केस उभा राहिला होता. तुमच्या परवानगीशिवाय मी आत गेल्याबद्दल मला क्षमा करा, सर!”

डॉक्टर आश्चर्याने पाहतच राहिले. चालू न्यूट्रॉन जनित्रामध्ये परवानगीशिवाय शिरल्याबद्दल त्यांना थोडासा राग आला होता; पण त्याने जे वास्तव वक्तव्य केले होते, त्यावर ते अविश्वासाने क्षणभर स्तब्ध राहिले. पुन्हा खात्री करून घेत ते म्हणाले, “सुहास, आर यू शुअर? मी तिथे तुला दिसलो नाही?”

“होय सर! शंभर टक्के. तुम्ही तिथे नव्हताच. शिवाय ते वातावरण भारावल्यासारखं वाटून, माझ्या अंगावर रोमांचदेखील उभे राहिले होते. त्याचं नेमकं काय कारण असावं?”

या प्रश्नावर डॉ. मानशिंदे सावरून बसले. चेहरा कमालीचा गंभीर झाला होता. सुहासकडे पाहत ते म्हणाले, “सुहास! न्यूट्रॉन जनित्राच्या उच्च दाबामुळे आजूबाजूचा किमान दहा फूट परिसर हा भारांकित झाला असावा. कारण जनित्राच्या उच्च दाबाच्या क्षेत्रामुळे तेथील हवेचं आयनिभवन होऊन, ऋण आणि धन भारित वातावरणात माणसानं प्रवेश केला, तर विद्युत

भारातील फरकामुळे आपल्या शरीरावरचे केस उभे राहणं शक्य आहे. यामुळेच तुझ्या अंगावर रोमांच उभे राहून, तुला एक वेगळ्या प्रकारचं फीलिंग आलं असेल. शिवाय मी तुला दिसलो नाही यालाही वातावरणातील ऋण व धन कण कारणीभूत असावेत. मी त्यांच्या पलीकडे असल्यानं, माझ्यापासून परावर्तित होणारा प्रकाश तुझ्यापर्यंत न पोहोचल्याने मी तुला दिसू शकलो नाही आणि शिवाय मी तिथेच असून, तुझंही अस्तित्व मला जाणवलं नाही.”

सुहास डॉक्टरांच्या स्पष्टीकरणाने सुखावला होता. मनाला पटेल असेच शास्त्रीय कारण त्यांनी सांगितले होते; त्यामुळे त्यांच्या बुद्धीची झळाळी पाहून तो अधिकच प्रभावित झाला. सुहास समाधानाने शिशाचा नमुना घेऊन गेला.

मात्र सुहास जाताच डॉक्टर हादरले होते. आपण प्रयोगशाळेत नाहीसे झालो या सुहासच्या वक्तव्याने त्यांना धक्काच बसला होता. याची कल्पना त्यांना स्वतःलाही नव्हती. त्याला तात्पुरते शास्त्रीय स्पष्टीकरण देऊन त्यांनी वेळ निभावून नेली; पण ते योग्य नव्हे, याची जाणीव त्यांना झाली. वातावरणातील विद्युत्भारित ऋण व धन कणांमुळे शरीरावरचे बदल घडणे शक्य होते; पण संपूर्ण माणूसच अदृश्य होण्याचे कारण काय असावे? ते विचार करू लागले. आपल्या शरीरावर न्यूट्रॉन्सची काही प्रक्रिया तर झाली नाही? त्यामुळे कदाचित तिथे समस्थानिके निर्माण होऊन अदृश्य किरणे बाहेर पडत असतील? किंवा आपल्या शरीरावर होणारा तो न्यूट्रॉन्सचा परिणाम असू शकेल? पण या क्षणी न्यूट्रॉन्सचा काय परिणाम झाला, यापेक्षा न्यूट्रॉन्समुळे शिशाच्या अणूचे सोन्याच्या अणूमध्ये रूपांतर झाले की नाही, याविषयी त्यांना जास्त उत्सुकता होती. क्षणभर सुहासला आपण का दिसू शकलो नाही याची कारणमीमांसा शोधण्यापेक्षा, आताच्या चालू असलेल्या प्रयोगावर त्यांनी लक्ष केंद्रित केले आणि ते त्या संदर्भात विचार करत सुहासची वाट पाहू लागले. तेवढ्यात तो इंडेक्सचे परिणाम घेऊन आला. त्याच्या हातात न्यूट्रॉन्सनी (irradiation) प्रज्वलित केलेला शिशाचा स्पेक्ट्रम होता, तो देत सुहास म्हणाला, “ध्या सर!”

तो आलेख हातात घेत डॉक्टर हसत म्हणाले, “थॅक्स सुहास! ओके, आय विल कॉल यू लेटर.” “ओके सर!”

सुहास वळणार तेवढ्यात, त्याला अडवत ते म्हणाले, “एक मिनिट.” सुहासने मागे वळून पाहिले. डॉ. मानशिंदे त्याच्याकडे पाहत म्हणाले, “यापुढे असं उच्च दाबाच्या न्यूट्रॉन्स जनित्रात तो सुरू असताना शिरण्याचं धाडस करू

नको, कारण ती फार मोठी जोखीम आहे. कदाचित अपघातही होऊ शकतो, सो टेक केअर.”

“ठीक आहे सर! यापुढे मी काळजी घेईन.” त्याने स्मित करत सांगितले व केबिनबाहेर पडला.

डॉक्टर क्षणभर सुहास गेलेल्या दिशेने शून्यात पाहत राहिले. पुन्हा डोक्यात इतर असंख्य प्रश्न गोंधळ घालण्याआधी त्यांनी समोरच्या शिशाच्या आलेखावर लक्ष केंद्रित केले आणि आश्चर्याने त्यातील एक पीक (peak) पाहून ते त्यांच्या चेहऱ्यावरचा आनंद लपवू शकले नाहीत.

बारकार्डने आलेखाचे पृथक्करण करता, त्यांच्या असे लक्षात आले की, जो मोठा पीक होता तो शिशाच्या अणूंचा होता व छोटा पीक होता तो सोन्याच्या अणूंचा होता. याचाच अर्थ न्यूट्रॉन्सच्या प्रक्रियेतून शिशाच्या अणूचे सोन्यात रूपांतर झाले होते. त्याचे प्रमाण अत्यल्प असले, तरी ही प्रक्रिया निश्चितपणे घडली होती; त्यामुळे त्यांना वेगळाच हुरूप आला. त्यांनी प्रयोगाच्या काही आवश्यक अटी घेऊन शिशाच्या प्रमाणात सोन्याच्या अणूंची किती निर्मिती झाली, याची आकडेमोड करून पाहिली. त्यातून त्यांना साधारण दोनशे मिलिग्रॅम जस्ताच्या प्रमाणात, दहा नॅनो ग्रॅम सोने तयार झाल्याचे आढळले.

डॉ. मानशिंदे हर्षभरित झाले होते. एक सुखद परिणाम त्यांना मिळाला होता. बऱ्याच वर्षांचे परिश्रम त्यासाठी कामी आले होते. या परिणामाने त्यांचा उत्साह द्विगुणित झाला होता आणि या संशोधनाने त्यांच्याविषयी बडबड करणारी तोंडेही बंद होणार होती.

या संशोधनामध्ये अजून बरीच मजल मारायची आहे, याची जाणीव मात्र डॉ. मानशिंधांना होती. कारण शिशाच्या प्रमाणात सोन्याची निर्मिती ही अत्यल्प होती. व्यवहारात त्याचा उपयोग करता येणार नव्हता. याला कारण म्हणजे न्यूट्रॉन्सची मात्रा (Dose), ती फारच कमी होती. अधिक वेळ शिसे न्यूट्रॉन्सनी प्रज्वलित केले, तरी मायक्रोग्रॅमपेक्षा जास्त सोने निर्माण करणे प्राप्त परिस्थितीत अवघड होते आणि शिवाय त्यांच्यावर इतर काही प्रायोगिक बंधनेही होती.

हाच विचार करत असताना त्यांच्या असे लक्षात आले की, जर न्यूट्रॉन्सची मात्रा वाढवली, तर सोन्याचे प्रमाण शिशाच्या समप्रमाणात वाढू शकणार होते. आताची न्यूट्रॉन्सची मात्रा ही सेकंदाला एका सें.मी. स्ववेअर परिक्षेत्रात १०^६ एवढी होती. हीच जर दुप्पट केली, तर ते प्रमाण निश्चितच

वाढणार होते. त्यासाठी आयन स्रोताचीच मात्रा वाढवणे गरजेचे होते आणि सद्यःस्थितीत एवढी मात्रा मिळवणे हे मोठेच आव्हान होते. डॉक्टरांनी मात्र आयन स्रोताची मात्रा वाढवण्याचा निश्चय केला होता.

डॉ. मानशिंदे पुन्हा एकट्यानेच कामाला लागले. त्या संदर्भातील संदर्भ ग्रंथ रात्रंदिवस चाळू लागले. स्वतः आकडेमोड करून आयन स्रोताची मात्रा मिळवण्याचे प्रयत्न करू लागले. सुहास स्वतंत्रपणे वेगळ्या विषयावर काम करत असल्याने, डॉ. मानशिंधांनी त्याला यात सहभागी करून घेतले नव्हते. तरीही तो डॉक्टरांचे परिश्रम त्रयस्थपणे पाहत होता, निरीक्षण करत होता.

दरम्यान, सुहासच्या असे लक्षात आले की, डॉ. मानशिंदे हे काहीसे घुमे, एकलकोंडे, रहस्यमय आणि गूढ होत चाललेत. कदाचित हा त्याचा भ्रम असू शकेल, असेही त्याला वाटले; पण त्यांच्यात बदल होतोय ही नोंद मात्र त्याने घेतली होती.

मध्यंतरीच्या काळात डॉक्टर कित्येक दिवसचे दिवस नाहीसे होत... आणि जेव्हा प्रयोगशाळेत येत, तेव्हा एक प्रकारचे वेगळे गूढ वलय घेऊनच आत शिरत असत. सुहासला त्यांचे हे वागणे थोडे विचित्र वाटत होते. विभागातही त्यांच्या या अनियमित व विचित्र वागण्यामुळे पुन्हा कुरबुरी सुरू झाल्या. त्यांच्याविषयीच्या चर्चेला नवेच उधाण आले. सुहासला त्याचा चांगलाच मनस्ताप होऊ लागला.

साधारण सहा महिन्यांनंतर, डॉ. मानशिंधांना आयन स्रोताची पर्यायाने न्यूट्रॉन जनित्राची मात्रा वाढवण्यात यश आले होते. विशेषतः एका सेकंदात, एक सें.मी. स्क्वेअर क्षेत्रात 10^{16} एवढे न्यूट्रॉन्स पडू शकतील, असा स्रोत तयार करून त्यांनी परिणाम मिळवले होते; त्यामुळे शिशापासून सोने मिळवण्याचा वेग निश्चितपणे वाढणार होता, याची त्यांना खात्री वाटत होती.

मध्यंतरी दोन दिवस त्यांनी पुन्हा या नवीन स्रोताबरोबरच्या प्रयोगाची तयारी सुरू केली. सर्व व्यवस्था पूर्ववत असल्याने त्यांना फारसे परिश्रम पडले नव्हते... आणि आज रात्री त्यांनी पुन्हा प्रयोग करायचे ठरवले.

मध्यरात्र उलटून गेली. वातावरणात कमालीचा गारठा होता. डॉ. मानशिंदे विभागातल्या प्रयोगशाळेत हजर झाले. या वेळी तिथे कुणीही नव्हते. फक्त विभागाच्या प्रवेशद्वाराजवळ एक कुत्रे शरीराचे मुटकुळे करून

झोपले होते. कदाचित ते थंडीने गारठले असावे, म्हणूनच त्याने डॉक्टरांच्या येण्याची दखल घेतली नसावी. पूर्वीचे बहुतेक सारे प्रयोग त्यांनी अशाच एकांतात केले होते. आजचा प्रयोगही त्याला अपवाद नव्हता.

नियंत्रण कक्षात जाऊन त्यांनी न्यूट्रॉन जनित्र सुरू करण्यासाठी लागणाऱ्या उच्चदाब, गॅस, आयन स्रोत इत्यादी यंत्रणा सुरू केल्या आणि न्यूट्रॉन जनित्राच्या खोलीत जाऊन दहा ग्रॅम शिशाचा नमुना, जिथून न्यूट्रॉन स्रोत बाहेर येतो त्या ठिकाणी लावला. तिथून निघणाऱ्या तारा व्यवस्थित जोडलेल्या आहेत की नाही, याची खात्री केली. जनित्रातील निर्वात पातळी हवी तशीच होती. हीच अणुगर्भीय प्रक्रिया नीटपणे घडते की नाही हे पाहण्यासाठी डिटेक्टरचे आउटपुट थेट नियंत्रण कक्षातील यंत्रणेशी जोडण्यात आले होते. तिथून निघणाऱ्या ठरावीक गॅमा किरणांच्या आधारे तीच प्रक्रिया घडते आहे अथवा नाही हे डॉक्टरांना नियंत्रण कक्षात कळणार होते. त्यांनी त्यासाठीचा संगणक सुरू केला. प्रयोगाची सुसज्जता झालीच होती. पुन्हा नियंत्रण कक्षात येऊन आयन स्रोत सुरू करत, त्यांनी न्यूट्रॉन जनित्र चालू केले.

न्यूट्रॉन जनित्रातून न्यूट्रॉन्स बाहेर पडून, शिशावर आदळून त्यातून निघणाऱ्या गॅमा किरणांचा आलेख संगणकावर आकार घेत होता. डॉक्टरांचा चेहरा एकदम प्रफुल्लित झाला. त्यांनी लगेच गॅमा किरणांची ऊर्जा पडताळून पाहिली आणि ठरलेल्या अणुगर्भीय प्रक्रियेत गॅमा किरणे असल्याची त्यांची खात्री झाली. एका सेकंदागणिक गॅमा किरणांची प्रखरता प्रचंड प्रमाणात वाढत होती. याचाच अर्थ, शिशाच्या अणूंचे, समस्थानिके प्रस्थापित होऊन, त्यांचे वेगाने सोन्याच्या स्थिर अणूंमध्ये रूपांतर होत होते आणि हा कालावधी निश्चितच कमी होता. मानशिंघांनी साधारणपणे एक तास, शिसे न्यूट्रॉन्सनी प्रज्वलित केले होते. त्यांच्या मनात कमालीची उत्सुकता दाटून आली.

न्यूट्रॉन जनित्राच्या स्रोताजवळ येताच, ते शिशाच्या नमुन्याकडे पाहतच राहिले. तेथे शिशाच्या काळ्याऐवजी सोन्याचा पिवळाधमक नमुना तयार झाला. त्यातील शिशाचा एकूण एक अणू सोन्यात रूपांतरित झाला होता. डॉक्टर डोळे विस्फारून त्या नमुन्याकडे पाहत होते. ते हर्षोल्लासित झाले. तो आनंद व्यक्त करण्याकरिता त्यांच्याकडे शब्दच नव्हते. या अणुगर्भीय प्रक्रियेचे अर्धायन एक मिनिट असल्याने, तो वेळ तर कधीच निघून गेला होता. याचा अर्थ आता त्यात कुठलीही किरणोत्सारिता उरली नव्हती. मानशिंघांनी तो सोन्याचा नमुना अलगद हातात घेतला आणि मनोभावे

त्याला अधरस्पर्श केला. त्या वेळच्या त्यांच्या भावना फारच तीव्र झाल्या होत्या, कारण संशोधनातले एक फार मोठे पर्व त्यांनी गाठले होते.

प्रयोग संपेपर्यंत पहाटेचे पाच वाजून गेले होते. समाधानाने ते घरी परतले. या संशोधनाची वाच्यता करण्याआधी त्यांना प्रयोगातून तयार केलेल्या सोन्याच्या अस्सलपणाची पारख करून घ्यायची होती; त्यामुळे त्यांनी सोनाराकडे धाव घेतली.

सोनाराच्या हातात तो सोन्याचा नमुना देताच, सोनार त्यांच्या चेहऱ्याकडे पाहतच राहिला. ते अस्सल सोने असल्याची खात्री होताच त्याने डॉक्टरांच्या हातात चक्क पन्नास हजार रुपये ठेवले. त्या नोटांकडे ते अवाकूपणे पाहत राहिले. त्यांच्या हाती नकळत सोन्याची खाणच आली होती आणि तिथूनच त्यांच्या विचारसरणीला वेगळे वळण लागले.

सुहास बोडकेला या प्रयोगातले काहीच माहीत नव्हते; पण डॉक्टरांच्या बाह्य व्यक्तिमत्वात क्षणोक्षणी बराच बदल होत होता. त्यांची विचारसरणीही पूर्वीसारखी राहिली नव्हती. हा नेमका कसला परिणाम, याचे कोडे त्याला पडले होते. डॉक्टरांच्या बाह्य व्यक्तिमत्वात पडलेल्या फरकाची नोंद विभागातील तथाकथित प्राध्यापकांनीही घेतली होती. त्यात विभागप्रमुख डॉ. भोगे अग्रस्थानी होते. अत्यंत छद्मीपणाने ते याची नोंद घेत होते. दरम्यानच्या काळात डॉक्टरांनी स्वतःला प्रयोगात झोकून दिले.

...आणि हळूहळू त्यांच्या बाह्य रूपातच नव्हे, तर त्यांच्या एकूणच राहणीमानातही फरक पडला. जेव्हा विभागात त्यांनी महागडी कार आणली, तेव्हा सारा स्टाफच थक्क झाला. सगळ्यांच्या भुवया उंचावल्या गेल्या. त्यांच्या वर्तमान राहणीमानात मोठीच तफावत दिसत होती, याचे सुहास बोडकेलाही आश्चर्य वाटले. साधीसुधी राहणी असलेल्या मानशिंघांची वर्तमान प्रगती सुहासलाही थक्क करत होती. या गोष्टीचे जेवढे कोडे होते, तेवढेच त्याला अप्रूपही वाटू लागले होते. या निमित्ताने त्यांचे टीकाकार जागे होऊन वेगळ्या दिशेने विचार करू लागले होते.

अल्प काळातच डॉ. मानशिंदे यांच्या नावावर मोठा बंगला व इतर गडगंज संपत्ती जमा झाली. एका प्राध्यापकाच्या नावावर एवढी संपत्ती म्हणजे त्या सुमारास आश्चर्याची बाब होती. यामुळे विभाग खदखदायला लागला. डॉ. भोग्यांनी तातडीने त्यांच्याच समर्थकांची एक मीटिंग बोलावून, यात

काहीतरी पाणी मुरते आहे अशी शंका व्यक्त करत, यावर लवकरात लवकर कारवाई आवश्यक असल्याचे नमूद केले. त्याला सर्व सहकाऱ्यांनी एकदिलाने सहमती दर्शवली. शेवटी हा विभागाच्या इभ्रतीचा प्रश्न होता, असेच सर्वांचे मत झाले. त्याशिवाय विभागातील सर्वांच्या नजरेत डॉक्टरांचे संशोधन आणि आर्थिक प्रगती खुपत होती, हे त्यामागचे मुख्य कारण होते.

विभागातील खुसफुस आता खूपच उफाळून आली. डॉ. भोगेंना तर अधिकच संशय येऊ लागला. कारण डॉ. मानशिंदेंनी मंजूर झालेल्या प्रकल्पातून एक कोटीची अफरातफर केल्याचा आरोप कुणीतरी केला आणि विभागातच एक समिती नेमून चौकशीचे आदेश दिले होते; त्यामुळे अकाउंट सेक्शन ढवळून निघाला. डॉ. मानशिंदे यांना विश्वासात न घेताच विभागप्रमुखांनी त्यांच्याविरुद्धच्या हालचाली गतिमान केल्या. डॉक्टरांच्या पश्चात अतिशय गुप्तपणे त्यांना आर्थिक अपहारात गुंतवण्याचे प्रयत्न चालले होते. त्याव्यतिरिक्त डॉ. भोगेंनी कुलगुरूंकडे तक्रार करून चौकशीची मागणी केली होती. डॉ. मानशिंदे मात्र आपल्याच विश्वात होते. कुलगुरूंनी त्यांना बोलावले, तेव्हा ते भलतेच व्यथित झाले. कुलगुरूंनीही चौकशी समिती नेमून त्यांना समितीपुढे आपले निरपराधित्व सिद्ध करण्यास सांगितले.

पण त्यात काहीही तथ्य नसल्याची कुणकुण लागताच डॉ. भोगेंनी डॉ. मानशिंदांविरुद्ध पोलिसात तक्रार नोंदवली आणि त्यांच्या गडगंज संपत्तीची चौकशी करण्याची मागणी केली. त्यासाठी ते स्वतः व त्यांच्या विभागातील इतर सहकारी काय वाट्टेल ते करायला तयार होते.

पोलिसांचे लचांड मागे लागताच मात्र डॉ. मानशिंदे दुखावले गेले. ते स्वच्छ व निरपराध होते; पण ते जगाला ठाऊक नसल्याने कसे पटवून देणार, हा गहन प्रश्न त्यांच्यापुढे होता. पोलिसांनी त्यांची दहा वेळा चौकशी केली; पण एवढ्या गडगंज संपत्तीचे विश्लेषणात्मक उत्तर मात्र डॉ. मानशिंदे देऊ शकले नाहीत. पोलिसांनी त्यांचा बऱ्यापैकी मानसिक छळ आरंभला. कारण त्यांचीही आता पक्की खात्री पटली की, त्यांची संपत्ती ही सरकारी अफरातफरीतूनच उभारलेली असणार. या सर्व चौकशीला डॉ. मानशिंदे कंटाळले. त्यांना जीवनाचाच उबग आला. मग त्यांनी ठरवले की, पोलिसांना त्यांच्या प्रयोगाचे प्रात्यक्षिक दाखवून द्यायचे; पण एक शास्त्रज्ञ म्हणून इथे त्यांची नैसर्गिक परिसीमा आडवी आली. नेमकी तीच त्यांना ओलांडायची

नव्हती. आता त्यांना अटक झाली अथवा प्राण गेले तरी बेहतर; पण हा शोध ते जगजाहीर करणार नव्हते, हे निश्चित.

विभागात मात्र उत्साही वातावरण होते. डॉ. मानशिंदेंना लवकरच भ्रष्टाचाराच्या आरोपाखाली अटक केली जाईल, अशी कुजबूज सुरू झाली. आपसूकच एक घाण विभागातून चाललीय म्हणून डॉ. भोगे खूश. फक्त ते वाट बघत होते डॉ. मानशिंदेंना अटक होण्याची; त्यामुळे सुहास बोडके मात्र व्यथित होता. सर असे काहीही करणार नाहीत, याची त्याला ठाम खात्री होती.

दुसऱ्या दिवशी दुपारीच ती बातमी वाऱ्यासारखी त्या परिसरात व शहरात पसरली. डॉ. मानशिंदेंचे प्रयोगशाळेत अपघाती निधन. अनपेक्षित बातमी ऐकून सारेच अवाक झाले. उच्च दाबाच्या विद्युत प्रवाहामुळे त्यांना मृत्यू येऊन, न्यूट्रॉन जनित्राच्या खोलीतच ते मृतावस्थेत सापडल्याचे दुपारच्या दैनिकात म्हटले होते. त्यांच्या कार्याचा गौरव करून, हल्ली ते अतिशय गूढ व रहस्यमय प्रयोगात गुंतल्याचेही त्यामध्ये म्हटले होते आणि त्यांच्यावर आर्थिक गैरव्यवहाराचे आरोप असल्याने ते मानसिकरीत्याही खचले होते. काही तासांतच पोलीस त्यांना अटक करणार होते, असे नमूद करून त्यांच्या मृत्यूच्या बऱ्याच शक्यता वर्तवण्यात आल्या होत्या.

कुलगुरूंनी लागलीच सभा बोलावून या अपघाती मृत्यूची दखल घेतली आणि विभागप्रमुख डॉ. भोगेंनीही बेमालूमपणे अभिनय केला. एक होतकरू आणि सच्चा शास्त्रज्ञ आम्ही गमावला असून, विभागाचे भरून न येणारे असे नुकसान झाल्याची तीव्र भावना त्यांनी व्यक्त केली. याचा मात्र सुहास बोडकेला अतिशय राग आला.

डॉ. मानशिंदेंचा मृत्यू म्हणजे सुहास बोडकेला धक्काच होता. त्याचे छत्रच नाहीसे झाले. हा अपघात असूच शकत नाही, याची त्याला खात्री होती, कारण डॉ. मानशिंदें हे न्यूक्लियर फिजिक्समध्ये तज्ज्ञ होते. एवढ्या क्षुल्लक कारणाने त्यांचा मृत्यू होणे हे केवळ अशक्य असल्याचे त्याचे मन म्हणत होते. नेमके काय कारण असेल, म्हणून ते शोधण्याचा प्रयत्न तो करू लागला.

दुसऱ्या दिवशी त्याला त्या मृत्यूचे कारण सापडले आणि तो चांगलाच हादरला. मृत मानशिंदेंच्या केबिनमध्ये कागदपत्रांची आवराआवर करत असतानाच त्याला एक छोटी नोंदवही सापडली. त्याने सहज ती चाळली, तर

त्यात त्यांच्या आयुष्यातील प्रमुख नोंदी लिहिल्या होत्या, म्हणून सुहासने भराभरा पाने उलटून शेवटचे पान काढले. त्यावर कालचीच तारीख होती. ते वाचून मात्र तो अंतर्मुख झाला. एका महान शास्त्रज्ञाचे ते शब्द होते. त्यात लिहिले होते,

‘एका गरीब कुटुंबातून मी हलाखीचे दिवस काढत शिकलो आणि विद्यापीठाच्या विभागात लागलो. माझं एक स्वप्न साकार झालं; पण इथे बऱ्याचजणांना मी नकोसा होतो, हे नंतर कळलं. तरीही मी स्वतःला संशोधनात गुंतवून घेतलं. सुहास बोडके या गुणी विद्यार्थ्यांनं माझ्यावर विश्वास दाखवल्यानंतर मला फार बरं वाटलं. संशोधनाचा पाठलाग करत असतानाच मला तो शोध लागला. मी शिशाच्या अणूंचं न्यूट्रॉन्सच्या साहाय्यानं सोन्याच्या अणूंत रूपांतर केलं. माझ्या संशोधनाचा तो अत्युच्च बिंदू होता; पण त्याच वेळी माझ्यात काही शारीरिक बदल होत होते. मनोविकार आणि मनोविचारात फरक पडत होता. कदाचित हा न्यूट्रॉन्सचा परिणाम असावा, कारण सुहासनं मला एकदा प्रयोगशाळेत नाहीसं झालेलं पाहिलं होतं. त्या वेळी मी त्याला काहीबाही कारण सांगितलं होतं; पण आज वाटतं, ते योग्य नसावं; कारण सोनं निर्माण करण्याच्या नादात माझ्याही शरीरात समस्थानिकं निर्माण होऊन, शरीरातून अदृश्य प्रारणं बाहेर पडत असतील आणि त्यामुळे प्रकाशाला अटकाव होऊन मी अदृश्य होत असेन. हा फक्त माझा अंदाज होता. मला यात जास्त खोलात जायचं नव्हतं. कारण माझ्या विचारात बदल झाल्यामुळे आणि ‘सोनियाची खाण’च हाती लागल्यामुळे माझ्या मनावर त्याचा जास्त परिणाम झाला आणि मी वाहवत जाऊन गडगंज संपत्ती जमा केली. माझ्यात पैशाचा हव्यास व लोभ कसा उतरला? माहीत नाही; पण मी संपत्ती गोळा करत गेलो. नंतर पोलिसांचं लचांड मागे लागताच माझ्या लक्षात आलं की, आपण जे केलं ते चुकीचं होतं.

हा पैसा कसा मिळाला, हेही मी पोलिसांना सांगू शकत नव्हतो. शास्त्रज्ञ असलो, तरी मीही शेवटी माणूसच होतो. आपण लावलेल्या शोधातून सोनं निर्माण करून संपत्ती मिळवावी, असं मला वाटू लागलं. ते का? हे मी आजही सांगू शकत नाही. मात्र, एकीकडे माझी सदसद्विवेकबुद्धी मला खात होती. मानसिकरीत्या मी पूर्णपणे ढासळलो होतो. सोनं निर्माण करण्याचा शोध मीच लावला, हे मी कुणालाही सांगू शकत नव्हतो. निसर्गातील हे सुवर्ण गुपित उघड करण्यास निसर्गच मला परवानगी देत नव्हता. अशी सोनियाची खाण सापडली, तर त्याचं महत्त्व कमी होणारच! पण उद्या उठून

कुणीही सोनं निर्माण करू शकणार होतं. कुठलेही धातू हे निसर्गातच तयार व्हायला हवेत आणि तेही सप्रमाणात. तरच निसर्गाचा समतोल राखला जातो आणि इथेच मी हरलो. एका बाजूला मोह आणि दुसऱ्या बाजूला निसर्ग. मध्ये कुठलाही मार्ग नव्हता. होता तो फक्त एकच... आत्महत्येचा! बदनाम झालो तरी चालेल; पण निसर्गाच्याच वाटेनं जाण्याचा निर्णय मी घेतला. हे संशोधन मी माझ्यासोबतच घेऊन जाणार, निसर्ग अबाधित राखण्यासाठी आणि ते शास्त्रज्ञांचं कर्तव्यच आहे. म्हणून गुडबाय!’

आणि त्या परिच्छेदाखाली त्यांची सही होती...

ते वाचून सुहास बोडके सुन्न झाला. काय करावे तेच त्याला सुचत नव्हते. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहू लागले. बराच वेळ तो रडत होता. डॉ. मानशिंदे खरोखरच महान शास्त्रज्ञ होते. तो नतमस्तक झाला. त्यांचे हे संशोधन व माहिती उजेडात आणून, त्यांच्याविषयीचा समाजातील गैरसमज दूर करण्याचा प्रयत्न तो यापुढे करणार होता आणि तीच त्यांना खरी श्रद्धांजली ठरणार होती.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

प्रेम हे पत्रातल्या शाईसारखं नसतं; हिरव्या माळावरच्या
रंगरंगेल्या अनेकरंगी रानफुलासारखं असतं.

- डॉ. आनंद यादव

२री आवृत्ती

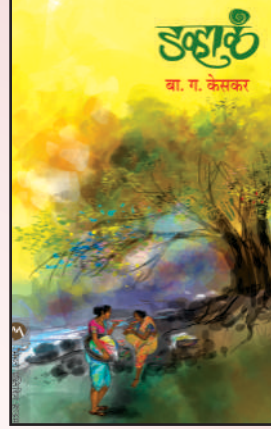
डव्हाळं

बा. ग. केसकर

किंमत : १८०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

‘डव्हाळं’ हा श्री. बा. ग. केसकर यांच्या सोळा कथांचा संग्रह. या संग्रहात श्री. केसकर यांनी ग्रामीण जीवन आणि त्या जीवनातील समस्या, गुंतागुंत व मूल्यसंघर्ष यांचं प्रत्येकरी विश्लेषण केलं आहे.

आजच्या ग्रामीण जीवनात सुनी जीवनमूल्ये, अंधश्रद्धा आणि कालबाह्य परंपरा काही प्रमाणात कमी होत आहेत, परंतु त्याऐवजी नवी जीवनदृष्टी आणि नव्या यंत्रयुगाच्या प्रखर वास्तवाचं भान मात्र आवश्यक त्या प्रमाणात येत नाही.

त्यामुळे एकीकडे दारिद्र्यात राहूनही कष्ट करणाऱ्या ग्रामीण स्त्रीविषयी सहानुभूती वाटते, तर दुसरीकडे अन्याय, शोषण करणाऱ्या समाजातल्या एका समूहाविषयी विलक्षण संताप निर्माण होतो.

नवी पिढी मात्र संवेदनशून्यपणे, वास्तवाकडे मुर्दाडपणे (की अगतिकतेने?) पाहत जगत आहे. ही अनाकलनीय शोकांतिका वाचकाला अंतर्मुख करते.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ६३

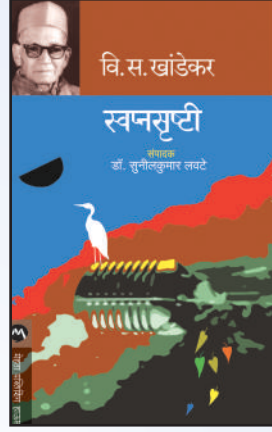

स्वप्नसृष्टी

मराठी साहित्यक्षेत्रात वि.स. खांडेकर हे नाव आदाराने उच्चारले जाते. विनोदी साहित्याने लेखनप्रारंभ करणाऱ्या खांडेकरांना कालांतराने थोर विचारवंत आणि समीक्षक म्हणून लोकप्रियता मिळाली. कथा, कादंबरी, काव्य, नाटक, निबंध, पटकथा, समीक्षा, विनोद, व्यक्तिचित्रे, अनुवाद अशा अनेक साहित्यप्रकारांत त्यांनी विपुल लेखन केले. साहित्यक्षेत्रातील काही मोजक्या अजरामर कलाकृतींमध्ये त्यांच्या 'ययाति' आणि 'अमृतवेल' या कादंबऱ्यांची गणना होते. अनेक ग्रंथांचे त्यांनी संपादन केले. पत्रकारितेच्या क्षेत्रातही त्यांचे योगदान मोलाचे आहे. त्यांच्या साहित्यकृती भारतातील अनेक भाषांत अनुवादित झाल्या आहेत. त्यांच्या या साहित्यसेवेची नोंद घेऊन भारत सरकारने त्यांना १९६८ मध्ये 'पद्मभूषण' पुरस्काराने गौरविले. १९७० मध्ये त्यांना साहित्य अकादमीने 'महत्तर सदस्यत्व' (फेलोशिप) बहाल केले. कोल्हापूर येथील शिवाजी विद्यापीठाने त्यांना डी.लिट. पदवी बहाल केली. सन १९७४ साठीचा ज्ञानपीठ पुरस्कार खांडेकरांच्या 'ययाति' या कादंबरीला मिळाला, जो त्यांना १९७६ मध्ये प्रदान करण्यात आला. मराठीला लाभलेला हा पहिला 'ज्ञानपीठ पुरस्कार'.

वि. स. खांडेकर
संपादक
डॉ. सुनीलकुमार लवटे

‘स्वप्नसृष्टी’ हा वि. स. खांडेकरांच्या सन १९२५ ते १९७६ या पाच दशकांतील निवडक भाषणांचा संग्रह असून, त्यात प्रसंग, विषय, औचित्य, शैली यांचं वैविध्य आहे. खांडेकरांची भाषणे प्रकट चिंतन असायची नि आत्मीय हितगुजही! ज्या कुणाला स्वातंत्र्यपूर्व भारताचं वास्तव अन् स्वातंत्र्योत्तर काळात समाजमनात आलेलं स्थित्यंतर आणि परिवर्तन समजून घ्यायचं आहे, त्यांना हा भाषणसंग्रह आरसा ठरेल. माणसाचं सारं जीवन म्हणजे स्वप्नांचा पाठलाग केल्यानंतर हाती येणारं वास्तव! भौतिक समृद्धीला जर भावनेची किनार अन् समाजहितदर्शी वृत्तीचा स्पर्श नि पूर्वअट असेल, तरच मनुष्यजीवन माणुसकीचं जिणं होतं; अन्यथा ते एक मे-फ्लाय संस्कृती बनतं, लक्तर विकृतीकडे वाटचाल करत राहतं, हे समजावणारी ही भाषणं माणुसकीचा भर चौकात लिलाव करणाऱ्या नि तमाशा मांडणाऱ्या वर्तमानकाळांन अंतर्मुख होऊन वाचायला हवीत!

(‘स्वप्नसृष्टी’ पुस्तकातून)

मांगल्य हेच साहित्याचे अधिष्ठान हवे

आम्ही यापुढे आमची साहित्य संमेलने शहरात न भरवता अशा रम्य ठिकाणी भरवली तर किती उत्तम होईल! शहरातील गर्दीत एक प्रकारचा परकेपणा वाटतो. आज महाराष्ट्रातच मराठी लोकांच्या हृदयात जिवंत आत्मा जर कुठे असेल तर तो आमच्या खेड्यात आहे. देशाचे- महाराष्ट्राचे कर्तृत्व, श्रम, हृदय जर कुठे असेल तर ते शहरात नाही खेड्यातच आहे. यांत्रिक सुधारणांनी शहरे फोफावत असतील पण महाराष्ट्राची सुप्त शक्ती मात्र अद्याप खेड्यातच आहे. अशाच एखाद्या खेड्यात साहित्यिकांनी जमून एकमेकांची सुखदुःखे समजून घेऊन त्यात भागही घेतला पाहिजे. आम्ही साहित्यिकांनी, ज्याला महाराष्ट्र म्हणतात त्याचे हृदय किती प्रमाणात व्यक्त केले आहे, याबद्दल मला शंका आहे. ही शंका खुद्द माझ्या साहित्याबद्दलही वाटते आहे. ग्रामीण महाराष्ट्राची सुखदुःखे आणि अडीअडचणी, त्यांची सुखस्वप्ने मी किती साकार करू शकलो याबद्दल शंका वाटते आहे. सामाजिक विषमतेच्या दुःखाची जाणीव निर्माण होऊन ती आम्ही आमच्या साहित्यातून मांडली असतीलही, पण खेड्यातील मातीशी समरस होऊन त्या मातीचा सुगंध आमच्यापैकी किती साहित्यिकांना कळला आणि आम्ही तो सांगू शकलो, याबद्दल मला शंका आहे.

आमच्या वेळची पिढी

आमच्या वेळची साहित्यिकांची पिढी ही इंग्रजी राजवटीतील आहे. पारतंत्र्याच्या शृंखला तोडणे, हा त्या वेळचा मुख्य उद्देश होता. मराठी साहित्यिक हा जीवनापासून - देशाच्या जीवनापासून लांब राहू शकतच नाही. मराठी संतांच्या वाङ्मयाची बैठक जरी अध्यात्माची असली तरी संत हे नेहमी समाजाभिमुख होते. ज्ञानेश्वर, तुकाराम यांचे वाङ्मय काही समाजाला क्षणभर रिझवण्यासाठी निर्माण झालेले नाही; ते केवळ समाजाच्या कल्याणासाठीच आपली बुद्धी वापरत आले. एखाद्या मराठी साहित्यिकाला खोलीत कोंडून घातले आणि आजच्या संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नावर एक गोष्ट लिही अशी सक्ती केली, तर त्याला तशी गोष्ट लिहिता येणार नाही. त्या प्रश्नाने माझे हृदय जर रक्तबंबाळ झाले असेल तरच मी त्या प्रश्नावर लिहू शकेन. बक्षिसाच्या मोहानेही कोणी लिहू शकणार नाही. गोष्ट लिहिली जाईल, पण ती बक्षिसासाठी होईल; खरी गोष्ट होणार नाही. समाजाभिमुख

झाल्यानंतरच माणसाच्या मनात विचार, भावना निर्माण होऊ शकतात. साहित्यिकाने समाजाच्या सुखदुःखाशी समरस होण्याची आवश्यकता आहे. साहित्यनिर्मिता - कलानिर्मिती ही भीतीने, सक्तीने निर्माण होणार नाही. साहित्य हा त्या लेखकाच्या हृदयाचा आविष्कार असतो. त्या आविष्काराला तो अनेक रूपे देतो. समाजाशी संबंध नसलेल्या गोष्टी तो लिहितो हे खोटे आहे. दुसऱ्याची दुःखे स्वतःच्या मनाने जाणण्याची कला त्याला साध्य असते आणि कवी किंवा साहित्यिक आपल्या साधनांनी ती दुःखे जनतेपुढे मांडतो.

कै. देवल आणि कै. खाडिलकर

पन्नास वर्षांपूर्वी देवलांनी 'शारदा' नाटक लिहिले. त्या वेळच्या परिस्थितीत बाला-वृद्ध विवाह सहज होत असत. स्त्रियांच्या बाबतीत रूढीने जे अनेक अन्याय निर्माण करून ठेवले आहेत, त्यांतीलच तो एक प्रकार होता. स्त्रियांचे हे दुःख नवीन नव्हते. देवलांपूर्वीही अनेकांनी हे दुःख पाहिले असेल. खुद्द देवलांनाही या दुःखाची जाणीव त्यापूर्वीच झालेली असेल; पण एक दिवस त्यांना वृद्ध-बाला विवाहाची ती वार्ता कळली आणि त्या अन्यायाविरुद्ध देवलांचे मन पेटून उठले. देवलांच्याजवळ त्यापूर्वी कला नव्हती असे नाही. जी वार्ता ऐकून देवल अस्वस्थ झाले त्या वार्तेतील ती मुलगी देवलांनी पाहिलेलीसुद्धा नव्हती. पण बारा-चौदा वर्षे वयाची एक कोवळी मुलगी आणि तिचा वृद्धाबरोबर होणारा विवाह या घटनेने देवलांचे मन उफाळून, संतापून आले आणि त्यातून 'शारदा' निर्माण झाली. 'शारदा' हे नाटक मराठीतील कलेच्या दृष्टीने उत्कृष्ट दहा नाटकांतील पहिल्या तीन नाटकांपैकी एक आहे. केवळ एक सुंदर नाटक लिहायचे म्हणून देवलांनी ते लिहिलेले नाही.

दक्षिण सातारा हा ध्येयवादी भाग

महाराष्ट्रातील ध्येयवादी भागात दक्षिण सातारा हा जिल्हा आहे. या जिल्ह्याने उभ्या महाराष्ट्रात अनेक ध्येयवादी लोक निर्माण केले याचा मला सतत अभिमान वाटतो. देवल-खाडिलकरांसारखे ध्येयवादी नाटककार दक्षिण सातारा जिल्ह्यातच निर्माण होऊ शकतात. शंभर-दोनशे वर्षे जातील, तुम्ही आणि मी त्या वेळी नसू, सदानंद साहित्य मंडळाचे शंभरावे किंवा दोनशेवे स्नेहसंमेलन असेल, पण देवल-खाडिलकरांच्या नाटकांची पुस्तके जाणार नाहीत. त्यांना अमरत्व आले आहे. खाडिलकरांचे 'भाऊबंदकी' नाटक घ्या. कलावंत म्हणून खाडिलकरांना या नाटकाची स्फूर्ती झाली नाही, तर सुरत

काँग्रेसपासून निर्माण झालेली देशातील भाऊबंदकी पाहून त्यांनी हे नाटक लिहिले. सांगलीस हे नाटक लागले तर औदुंबराहून चालत जाऊन पाहण्यास विसरू नका.

खाडिलकरांनी 'भाऊबंदकी' नाटक ज्या काळात लिहिले, त्या काळात लिहिली जात होती तसली नाटके आता कुठे महाराष्ट्राबाहेर लिहिण्यास सुरुवात झाली आहे. खाडिलकरांच्या नाटकाचा उगम आत्मनिष्ठेतून झाला नाही, तर त्या वेळची सर्व पिढीच ध्येयवादी होती. आज संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नावर महाराष्ट्रात 'भाऊबंदकी' नाटकाच्या वेळेचीच परिस्थिती निर्माण झाली असून, खाडिलकरांसारख्या नाटककाराची आज पुन्हा आवश्यकता निर्माण झाली आहे. महाराष्ट्राला परमेश्वराने काही वरदाने दिली आहेत, तसेच काही शापही दिले आहेत आणि भाऊबंदकी हा त्यातीलच एक शाप असून तो आज संयुक्त महाराष्ट्राच्या बाबतीत बाधला आहे. नारायणरावाच्या खुनाच्या विषयावर खाडिलकरांना नाटक लिहायचे नव्हते. नाट्यतंत्राच्या दृष्टीने कोणताही नाटककार पहिल्या अंकात खून करणार नाही. कारण पहिल्या अंकातच खून केल्यावर मग पुढच्या ४-५ अंकांत काय लिहायचे? शेक्सपिअरसारखा विख्यात नाटककारही असल्या धाडसास तयार झालेला नाही.

मुला-मुलींची लग्ने लावणारी कथानके म्हणजे साहित्य नव्हे. ज्याच्या साहाय्याने राष्ट्रे घडविली जातात, समाजाला वळण लावले जाते, समाज तळापासून ढवळून टाकते ते खरे साहित्य. समाजाभिमुख न राहता मनातल्या गोष्टी खणून काढून साहित्यनिर्मिती करायची जी परंपरा गेल्या १०-१५ वर्षांत सुरू झालेली आहे, ती महाराष्ट्राची परंपरा नाही. ती टिळकांची नाही, आगरकरांची नाही, ज्ञानेश्वर-तुकारामांची नाही, हरिभाऊ आपटे आणि गडकरी यांचीही परंपरा नाही. दोन महायुद्धांमुळे युरोपात जो कुलक्षय झाला होता, जी बिकट अशी आर्थिक स्थिती निर्माण झाली होती, मुला-मुलींना जोडीदाराच्या अभावी लग्न करणे अशक्य झाले होते, तेव्हाच्या त्या स्थितीबाबत तिकडच्या काही बातमीदारांनी वर्णन केल्याप्रमाणे एका सिगारेटसाठीही देहविक्रय चाले. त्या परिस्थितीवर संतापून, चिडून जे लिहिले गेले ते आज आमच्या काही लोकांना आदर्शवत वाटत आहे. ते तसले वाङ्मय का लिहिले गेले याचा विचार करण्याची आवश्यकता या नवीन लेखकांना वाटत नाही.

साहित्याचे तंत्र युरोपात किंवा अमेरिकेत खूप पुढे गेले आहे हे मलाही मान्य आहे. मी ते शिकण्यासही तयार आहे, पण साहित्याचा आत्मा कोणता

हे जाणून त्याचे अनुकरण व्हावे, असे मी म्हणतो. समाजाच्या परिस्थितीची छाया साहित्यात पाहिजे; आणि युरोपातच काय, आमच्या येथेही दुःखदारिद्र्य आहे. तरी आपल्या समाजाचा नीतीवर अद्यापही विश्वास आहे; त्यांच्यात तो नाही, या गोष्टीचा विचार केला पाहिजे. दोन महायुद्धांच्या हानीमुळे तेथे समाजजीवनात जी विफलता, नैराश्य निर्माण झाले त्याचे प्रतिबिंब त्या तसल्या वाङ्मयातून दिसते. माणसाचे मन सांगण्याच्या दृष्टीने तेथील साहित्य लिहिले जाते. पराभूत, पराजित असे तेथील लोक आहेत आणि मग प्रेम चंचल आहे हे तेथे सांगितले जाते. एक स्त्री आणि एकच पुरुष हे खोटे आहे, मनुष्यमात्र हा चंचल आणि व्यभिचारी आहे हे गृहीत धरले जाते. पण भारताच्या पाच हजार वर्षांच्या परंपरेशी हे विसंगत आहे. मंगल आणि अमंगल यांचे मनुष्य हे मिश्रण आहे, हे मला माहित आहे; पण मनुष्यमात्राच्या ठिकाणी अमंगल प्रवृत्त्याच धिंगाणा घालत असतात, हे खोटे आहे.

फ्रॉईडच्या मोठेपणाचा बुडबुडा

मला हे माहित आहे की फ्रॉईडच्या सिद्धान्तातून, संशोधनातूनच हे सर्व आले आहे. पण खुद्द फ्रॉईडचा मोठेपणा वीस वर्षांपूर्वी जो होता तेवढा आज राहिलेला नसून त्यावरील वाङ्मयही आता कमीकमीच होत चालले आहे. भारतीय संस्कृतीच्या पार्श्वभूमीवर उभे असलेले आम्ही साहित्यिक कितीही शास्त्रीय सुधारणा झाल्या तरी आमच्या संस्कृतीचे आमच्यावरील संस्कार विसरू शकत नाही.

एकच गोष्ट भारताच्या आणि पाश्चात्य संस्कृतीच्या दृष्टिकोनातून निरनिराळ्या प्रकारे कशी रंगवली जाते याचे उदाहरण म्हणून जातक कथेतील वासवदत्ताची गोष्ट पाहता येईल. मूळ कथेतील वासवदत्ता आसन्नमरणावस्थेत पडली असता नायक तिची सेवा करतो. याउलट पाश्चात्य कथेतील साधू वेश्येला जोगीण बनण्याचा उपदेश करून, ती जोगीण बनण्यास तयार होताच स्वतःच तिच्या मोहाने तिला परावृत्त करण्यास तयार होतो. जगणे व जगवणे ही भारतीय जीवनाची मूलतत्त्वे आहेत आणि जगवण्यात सर्व नीतिमूल्या येतात. मंगलाची उपासना, पूजा हे भारतीय संस्कृतीचे वैशिष्ट्य आहे. पण आजच्या या नवीन साहित्यात अमंगल हे नेहमी मंगलावर प्रभुत्व गाजवते; असे हे नवीन तंत्र आहे. आज आपल्या देशाची- समाजाची परिस्थिती फार कठीण आहे. समाज आज एका कठीण ठिकाणी उभा आहे. आज आम्हाला नवीन राष्ट्र निर्माण करायचे आहे. भौतिकदृष्ट्या आम्हाला

जगाबरोबर यायचे आहे; पण कोणत्याही स्थितीत आमच्या संस्कृतीतील मंगलावरील श्रद्धा आम्ही सोडता कामा नये.

उपनिषदांपासून विनोबांपर्यंत

‘काळ’कर्ते शि.म. परांजपे आणि हरिभाऊ आपटे यांनी गौरवास्पद कार्य केले आहे. मराठी लेखक समाजाकडे पाठ फिरवून कधीही उभे राहिले नाहीत. मनुष्याच्या सर्व प्रवृत्त्या त्यांनी रंगविल्या; पण समाजाकडे पाठ फिरवण्याची प्रवृत्ती त्यात कधी दिसली नाही. आज आमच्या खेड्यापाड्यांचा उद्धार हा खरा महत्त्वाचा विषय आहे. आम्हाला खेडी नवीन वसवायची आहेत.

दोन वर्षांपूर्वी नोबेल पारितोषिक मिळविणारा हेमिंग्वे याने पारितोषिकाच्या त्या गोष्टीसाठी कोणत्या विषयाची निवड केली हे पाहणे जरूरीचे आहे. एक म्हातारा कोळी आणि त्याने माशाबरोबर दिलेली लढाई, हा तो विषय आहे. त्या गोष्टीत पंचवीस वर्षांत बदल झालेला नाही. मग त्या गोष्टीला ते पारितोषिक का मिळाले? तर समुद्रावर त्या म्हाताऱ्या कोळ्याने त्या माशाबरोबर जो सतत ऐंशी तास झगडा केला, त्यात त्या कथेचे थोरपण आहे. त्या लढ्यात जो आशावाद आहे, त्या आशावादाची गरज त्या देशांना आहे.

मनुष्य पराभव पावेल पण तो नाश पावणार नाही; मनुष्याबरोबरच त्याची माणुसकी मरणार नाही, हे आमचे भारतीय संस्कृतीचे वैशिष्ट्य आहे. माणुसकीवर कधी कधी दिव्याप्रमाणे काजळी चढते; पण माणुसकीचा दिवा त्यामुळे नष्ट होऊ शकत नाही. उपनिषदांपासून विनोबांपर्यंत सर्व जण आमच्यात माणुसकी द्या असे म्हणतात. त्या देशातील प्रश्न लक्षात घेऊन आम्हाला काय करायचे आहे?

आपल्याला आता समाजाची नवीन बांधणी करायची आहे आणि समाजबांधणीशी साहित्याचा निकटचा संबंध आहे. पारतंत्र्यानंतर आता राष्ट्रचे भवितव्य तुमच्या इच्छेप्रमाणे होणार आहे. पारतंत्र्यामुळे मराठी साहित्य एका मर्यादित कोंडले गेले होते. आज देश एक नवीन स्वप्न पाहत आहे. हालचाल करत आहे.

ग्रामीण चित्रे म्हणजे कथा व लावण्याच का?

देशाबरोबरच साहित्याच्या पायातील शृंखलाही निघालेल्या आहेत. मराठी साहित्यात ग्रामीण चित्रे रंगवायची म्हणजे चित्रपटाला कथा आणि लावण्या पुरवणे नव्हे, तर आजच्या आमच्या खेड्यातील मुलगा पाश्चात्य देशातील भौतिक सुधारणा कशा होत आहेत तशा आपल्या येथे होण्याची स्वप्ने पाहत

आहे; त्या स्वप्नांची चित्रे आजच्या ग्रामीण साहित्यातून यायला पाहिजेत. हरिभाऊ आपट्यांच्या वेळीच राजे आणि राजपुत्रांच्या कथा संपल्या. हरिभाऊंनी सामाजिक कथानकांना आणि नायकांना जन्म दिला. व्यक्तींची स्वभावचित्रे हुबेहूब रेखाटणे आता पुढे गेले पाहिजे. यापुढे गाव व समाज बदलणार आहेत हे लेखकांनी प्रथम लक्षात घेतले पाहिजे आणि लिहिले पाहिजे. लेखक आणि रसिक वाचक यापुढे एकत्र यायला पाहिजेत. तुमच्यात राहून, विचार करून, चिंतन करून मी यापुढे लिहिले पाहिजे. महाराष्ट्राची रसिकता फार थोर आहे. अगदी ज्ञानेश्वरांपासून काणेकरांपर्यंत सर्वांना रसिक महाराष्ट्राने योग्य ते मूल्य दिले आहे. परिस्थिती महाराष्ट्राच्या विरुद्ध जाईल, पण ती महाराष्ट्राला नेस्तनाबूत करू शकणार नाही. जिजी, पानिपत ही उदाहरणे काय दाखवतात? पानिपतासारखा धक्का खाऊनही दहा वर्षांत अवघ्या सतरा वर्षांच्या पोराने - माधवरावाने - पुन्हा राज्याची घडी व्यवस्थित बसवली. पराभवातही महाराष्ट्र निराश होत नाही. मी आजच्या संयुक्त महाराष्ट्राच्या प्रश्नाला अनुलक्षून हे बोलत नाही. महाराष्ट्राचे बहिरंग बदलेल, त्याबद्दल माझी तक्रार नाही. आज तुमच्या डोक्यावर दिसणारे फेटे कदाचित दिसणार नाहीत. तुम्ही सुटात दिसाल त्याबद्दल माझी तक्रार नाही. विष्णुशास्त्र्यांची ती लठ्ठ पागोटेवजा पगडी आज राहिली नाही, पण त्यांच्यात असलेली त्यागाची ज्योत होती तेवढी उद्या बोडक्याने फिरणाऱ्या तरुणातही राहो, एवढेच मला म्हणायचे आहे.

आजचा आनंद

स्वातंत्र्यप्राप्तीचा आजचा आनंद म्हणजे दुर्धर रोगातून उठण्याचा आनंद आहे. अद्याप राष्ट्राला उभे राहण्याची, स्वतःच्या पायावर फिरण्याची शक्ती यायची आहे. त्यासाठी त्यागाचे शक्तिवर्धक टॉनिक पाहिजे. हा त्यागाचा वारसा महाराष्ट्राचाच आहे. राष्ट्रउभारणीच्या वेळी मनाचा गोंधळ उडू देऊ नका. आपला आत्मा शाबूत आहे, दुसराही जगू देत म्हणून धडपड आणि त्यासाठी त्याग करण्याची तयारी हे महाराष्ट्राचे वैशिष्ट्य आहे.

पावसाळ्यात कृष्णेला पूर येतो तसा सध्याच्या साहित्यात प्रेमाला पूर आला आहे. खरे प्रेम म्हणजे काय याचा कोणी विचार केलेला दिसत नाही. प्रेम हे शारीरिक आकर्षणातून निर्माण होत असेलही, पण मानवी जीवनात खऱ्या अर्थाने प्रेम विकसित होते तेव्हा त्याची परिणती त्यागात होते, असे भवभूतीने सांगितले आहे. रस्त्यातून जाणाऱ्या सुंदर मुलीस पाहून ताबडतोब

प्रेम बसते हे आजच्या कथातील वर्णन खोटे आहे. राष्ट्राला स्वातंत्र्य प्राप्त झाल्यानंतर अनेक पथ्ये सांभाळावी लागतात. दुर्दैवाने स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या गेल्या सात-आठ वर्षांत मराठी साहित्याने ही पथ्ये सांभाळली नाहीत. तरीही महाराष्ट्राचे हे भाग्य आहे की, इतर प्रांतांप्रमाणे सामाजिक सुधारणा, स्त्रीस्वातंत्र्य, समता वगैरे बाबतीत महाराष्ट्र मागासलेला नाही. नवीन लेखक मंडळींनी ही गोष्ट लक्षात ठेवली पाहिजे आणि देशाच्या या मंदिराचे स्वप्न साकार करण्यास खपले पाहिजे. शहरी साहित्याची, मध्यमवर्गीयांची साहित्याची मर्यादा आता संपत आली आहे. देश आणि समाज याच्या सुखदुःखाशी साहित्याने समरस व्हायला हवे. असे साहित्यिक उपक्रम लवकर पाहायला मिळोत. मनुष्य भावनेवर जगतो. कुंतीने श्रीकृष्णाजवळ वर मागितला होता की, 'कृष्णा, विपदा राहू दे; कारण त्यामुळे तुझे सतत स्मरण होत जाईल.' तसे महाराष्ट्रावर संकटे खुशाल येवोत; पण त्यातून महाराष्ट्राचे एकी, धैर्य, कर्तृत्व हे गुणच प्रकट होवोत.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

गाढवाची गीता आणि गाजराची पुंगी

वि.स.खांडेकर

संपादक : डॉ. सुनीलकुमार लवटे

'गाढवाची गीता आणि गाजराची पुंगी' हा वि.स.खांडेकरांनी विनोदी शैलीत केलेल्या लेखनाचा संग्रह. विनोदी लेखांमधून खांडेकर समाजबदल टिपतात, आपली निरीक्षणं नोंदवतात. 'वर्तमानावर केलेलं भाष्य' असं या लेखनाचं स्वरूप आहे! विसंगत झालेल्या श्रद्धा नि कल्पनांना धक्का देण्याच्या हेतूने झालेले हे लेखन होय. विनोद हा 'फॉर्म' नसून 'वृत्ती' आहे, ज्यांना समजून घ्यायचं आहे त्यांच्याकरिता सदर पुस्तक वस्तुपाठ ठरावे असे आहे. यात नाट्यछटेची कलात्मकता नि एकांकिकेची संवादशैली याचं सुंदर मिश्रण आहे. एका साहित्यिक चिंतकाचं 'स्वगत' 'प्रकट' होणं काय असतं ते हे लेखन समजावतं.

प्रज्ञा आणि प्रतिभा

वि.स.खांडेकर

संपादक : डॉ. सुनीलकुमार लवटे

प्रज्ञा व प्रतिभा यांचे पंथ निराळे असले तरी व्यक्तीच्या आत्मिकशक्तीला आवाहन करणे आणि सामाजिक मन जागृत करणे, ही कामे दोघीही आपापल्या पद्धतीने उत्कृष्ट करू शकतात. प्रतिभा प्रज्ञेसारखी प्रशांत वृत्तीने जीवन कंटू शकत नाही हे खरे. स्वच्छंदपणा हा तिचा गुण आहे... पण हे सर्व कबूल करूनही आपल्या प्रतिभावंतांचा थिटेपणा, संकुचितपणा आणि दुबळेपणा शक्य तितका लवकर नाहीसा होणे गरजेचे आहे असेच मी म्हणेन. खाडीत होडी वल्हवत बसण्यापेक्षा खवळलेल्या समुद्रातून ती हाकारण्यात जातिवंत खलाशाला अधिक आनंद होतो... खऱ्या कलावंताचा आत्माही असाच साहसी असतो.

- वि.स.खांडेकर

‘साहित्यप्रतिभा: सामर्थ्य आणि मर्यादा’

वि.स.खांडेकर

संपादक : डॉ. सुनीलकुमार लवटे

‘साहित्यप्रतिभा: सामर्थ्य आणि मर्यादा’ हा वि.स. खांडेकरांचा व्यक्तिकेंद्रित; परंतु साहित्याच्या अंगाने लिहिलेला समीक्षात्मक लेखसंग्रह होय. यात खांडेकरांनी आपल्या पूर्व व समकालीन नाटककार, कवी, कथाकार असलेल्या सुहृद साहित्यिकांच्या वाङ्मय व व्यक्तिविचारांची प्रज्ञा व प्रतिभा अशा दुहेरी अंगानी स्वागतशीलपणे; परंतु नीरक्षीर न्यायविवेकी समीक्षा केली आहे. सम-कालीनांविषयीची आस्था व्यक्त करणारे हे लेखन सुहृदांचे व्यक्तिगत व वाङ्मयीन योगदान अधोरेखित करते, ते गुण-दोषांसकट! म्हणून प्रज्ञावंत साहित्यिकांची प्रतिभा मूल्यांकित करण्याचा वस्तुपाठ समजून या टीका-लेखनाकडे पाहिले जाते. स्वागतशील, आस्वादक समीक्षालेखनाचा आदर्श ज्यांना अनुसरायचा असेल, त्यांना हे पुस्तक प्रतिदर्श ठरावे.

पुस्तक परिचय

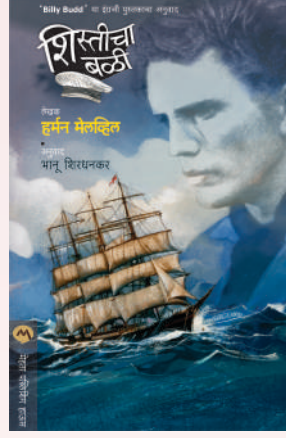

शिस्तांचा बळी

हर्मन मेलव्हिल यांचा जन्म १ ऑगस्ट, १८१९ रोजी न्यू यॉर्क इथे झाला. तनामनाने दर्यावर्दी असणाऱ्या हर्मन मेलव्हिल यांनी १८४१ मध्ये अमेरिकेतील दक्षिणी समुद्राची सफर केली. या सफरीच्या दुसऱ्या वर्षात ते पॉलिनेशियन बेटांवर पोहोचले. १८४६ मध्ये त्यांनी या बेटांवरील विलक्षण अनुभवांवर आधारित 'टैपी' ही कादंबरी लिहिली. 'टैपी' आदिवासी जमातीसोबत घालवलेल्या क्षणांचा कोलाज असणारी ही कादंबरी विशेष वाखाणली गेली. १८४७ मध्ये त्यांची दर्यावर्दी अनुभवांवर आधारलेली दुसरी कादंबरी 'ओमी' प्रकाशित झाली. तर १८५१ मध्ये मेलव्हिल यांची 'मॉबी डिक' कादंबरी प्रसिद्ध झाली. या कादंबरीने त्यांचे नाव अमेरिकी साहित्य क्षेत्रात प्रस्थापितांच्या यादीत नोंदवलं गेलं. काही कौटुंबिक दुःखांमुळे खचलेल्या मेलव्हिल यांनी आयुष्याच्या मध्यवर्ती काळात काही काळ लिखाण थांबवलं होतं. आयुष्याच्या अखेरच्या टप्प्यात त्यांनी 'बिली बड' कादंबरीचं लेखन पूर्ण केलं; पण ही कादंबरी त्यांच्या मृत्युपश्चात १९२४ मध्ये प्रकाशित झाली. साहसकथा, कादंबरी, कविता, ललित अशा विविध साहित्य प्रकारांत त्यांनी मुशाफिरी केली; पण त्यांच्या साहसकथांनी जगभरातील वाचकांवर विशेष मोहिनी घातली.

हर्मन मेलव्हिल
अनुवाद
भानू शिरधनकर

शाही आरमारी दलात 'इन्डॉमिटेबल' युद्धनौकेवरील खलाशी म्हणून निवड झालेल्या बिली बडची ही कहाणी.

आरमारातील सर्वच जहाजांवरील खलाश्यांच्या उठावामुळे अस्थिर आणि शंकाकुशंकांचे वातावरण नांदत असल्यामुळे अधिकारी वर्गाकडून सावधगिरी घेतली जात होती.

जहाजावरील छोटा अधिकारी म्हणजे जॉन क्लॅगार्ट याच्याकडे 'निशाण' खात्याची व्यवस्था होती. तो एक गुंड होता. आपल्या जहाजावर बिली बड हा एक घातक फितुरी प्रकृतीचा खलाशी वावरत असून, त्याचा सर्व खलाश्यांमध्ये हळूहळू बेदिली माजविण्याचा प्रयत्न असावा, असा संशय क्लॅगार्टने कॅप्टन वेर यांच्याकडे व्यक्त केला. बिली बड खरंतर सर्वांचा लाडका आणि जिंदादिल माणूस होता. पण जॉन क्लॅगार्टच्या आरोपामुळे तो संतापून उठला. आणि 'इन्डॉमिटेबल' युद्धनौकेवर एकच खळबळ माजली. बिलीवरचा आरोप आणि त्याच्या भयावह परिणामांची ही रोमहर्षक कहाणी !

(‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकातून)

त्या म्हाताऱ्या लास्करने सांगितलेली चमत्कारिक गोष्ट खोटी वाटावी, अशी एक गोष्ट दुसऱ्याच दिवशी घडून आली. त्या दिवशी वारा भरघोस सुटला होता. ‘इन्डॉमिटेबल’ची तिहेरी शिडे वाऱ्याने फुगली होती आणि ते सपासप पाणी कापीत जोराने पळत होते. कापल्या जाणाऱ्या पाण्यामुळे दोहीकडे डफळ्या (छोट्या लाटा) सारख्या उठत होत्या व ‘इन्डॉमिटेबल’ दोन्ही कुशींवर झोकांड्या खात डुलत होते. जहाजाच्या वरच्या आणि खालच्या मजल्यावरही सरळ उभे राहणे कुणाला शक्य नव्हते. खालच्या मजल्यावर खलाश्यांच्या जेवणाच्या खोलीत खलाशी व अधिकारी मंडळी टेबलावर जेवण घेत होती. पण त्यांना धडपणे जेवणेही शक्य होत नव्हते. बिलीने पेजेचे भांडे उचलले आणि तो आपल्या पेल्यात ओतून घेण्याचा यत्न करित होता, तोच जहाजाने झुकांडी खाल्ली आणि बिलीच्या हातातील पेजेचे भांडे खाली पडले. सगळी पेज तक्तपोशीवर उपडी झाली आणि तिचा एक ओघळ वाहात दाराबाहेर आला.

निशाणावाला क्लॅगार्ट त्याच वेळी दाराजवळून पलीकडे जात होता. हातातील निशाणाचा छोटा दांडा गरगर फिरवीत तो शीळ घालीत येत होता. खाण्याच्या खोलीच्या दारात तो आला, त्याच वेळी बिलीने सांडलेल्या पेजेचा ओघळ खाली पाघळत आला. क्लॅगार्टचा पाय त्यावर पडून तो घसरणारच होता, पण थोडक्यात बचावला. ओघळ वाहत बाहेर येईपर्यंत एवढी सगळी पेज कुणी सांडली म्हणून त्याने सहज आत डोकावून पाहिले. पाहतो तो बिलीच्या हातात पेजेचे पातेले. तो बिलीला उद्देशून काहीतरी रागाने बोलणार होता; पण त्याने मन आवरले. हातातील दंडुक्याने त्याने बिलीच्या खांद्याला हळूच स्पर्श केला आणि तो हसत म्हणाला, “पेजेचा ओघळ पण सांडणाऱ्याप्रमाणेच नखरेदार वाहत आला आहे.”

त्याच्या या उद्गाराबरोबर सगळे जण हसू लागले. बिलीलाही हसू आल्यावाचून राहिले नाही. क्लॅगार्टने आपल्याला नखरेदार म्हणावे, याचा त्याला आनंद वाटला. तो म्हणाला, “आता सांगा पाहू, कोण म्हणतो क्लॅगार्ट मला पाण्यात पाहतो म्हणून.”

बिलीच्या समोर बसलेला डोनाल्ड म्हणाला, “पण तो तुला पाण्यात पाहतो, असे कोणी कधी म्हटले?” बिलीचा चेहरा गोरामोरा झाला. म्हातारा

लास्कर तसे सांगतो असे म्हणण्याची काही त्याला हिंमत झाली नाही. तो वरमला व गप्प राहिला. क्लॅगार्ट मात्र काहीच झाले नाही, अशा आविर्भावाने पुढे चालू लागला. त्याचे लक्ष मात्र मागे होते. समोरून येणाऱ्या पडघमवाल्या पोऱ्याला त्याने पाहिलेच नाही आणि ते दोघे जण एकमेकांवर आदळले. क्लॅगार्ट रागाने ओरडला, “अरे, तू चाललायस कुठे. जरा समोर बघून तर चाल.”

बिलीवरचा मनातला राग त्याने पडघमवाल्या पोऱ्यावर काढला. तसं म्हटलं तर आजपर्यंत बिलीशी त्याचा प्रत्यक्ष असा काहीच संबंध आलेला नव्हता; पण त्याच्या मनात बिलीबद्दल अढी होती, हे मात्र खरे. काही माणसे उपजतच अशी असतात. एखाद्याबद्दल विनाकारणच ती गैरसमज करून घेतात व त्यांच्याबद्दल मनात कायमची अढी बाळगतात. निशाण खात्याचा मुख्य क्लॅगार्ट असा होता.

क्लॅगार्टची शरीरयष्टी डौलदार नसली, तरी बेडौलही नव्हती. त्याची हनुवटी वगळली तर चेहराही अगदी टाकाऊ नव्हता. आपल्या शरीरसौष्ठवातील बऱ्या गोष्टींची त्याला जाणीव होती व त्यांची तो योग्य काळजी घ्यायचा. त्याचा पोशाख तर नेहमीच अत्यंत व्यवस्थित व टापटिपीचा असायचा. कपड्यांवर कुठे सुरकुती नाही, की कुठे अंमळसा डागही नाही. त्याचे कपडे धुतलेले नि कायम स्वच्छ असायचे.

याउलट बिलीची शरीरयष्टी डौलदार होती. चार जणांत तो उठून दिसायचा. त्याच्या चेहऱ्यावर शिक्षणाची झलक दिसून येत नसली, तरी तारुण्याची झळाळी त्यावर चांगलीच झळकत असे. मनाने उमदा व स्वभावाने हसरा बिली, क्लॅगार्टच्या पार विरुद्ध दिसायचा. बिलीच्या रगेल डौलदारपणामुळेच सगळ्यांच्या नजरा त्याच्यावर खिळत आणि त्यामुळेच हेवा वाटून क्लॅगार्ट त्याला नखरेबाज म्हणे. आणि त्यामुळेच त्याने बिलीबद्दल मनात अढी धरली होती.

बिलीच्या हातून सांडलेल्या पेजेच्या प्रकरणामुळे त्याच्या मनातील ती तेढ वाढीसच लागली. बिलीने मुद्दामच पेज सांडली, अशी त्याच्या मनाची समजूत झाली. आणि एका चुगलखोर तांडेलाने कान फुंकून त्यात भर घातली. हा टिंडेल जहाजाच्या खालच्या कोठीत काम करायचा. त्याचा उंदरासारखा आवाज पिचका होता, म्हणून सगळे जण त्याला पिचक्या म्हणत. पिचक्याच्या सांगण्यावरून क्लॅगार्टची खात्रीच पटली. बिलीने

आपणास पाडण्यासाठीच वाटेत पेज सांडून दिली, हा त्याचा पक्का ग्रह झाला.

त्यानंतर लवकरच आणखी एक अशी चमत्कारिक गोष्ट घडून आली की बिली तीमुळे अगदी गोंधळून गेल्यासारखा झाला. ती घटना रात्रीची घडली. हवेत त्या दिवशी चांगलाच उबारा होता. घोंघावणाऱ्या लाटांबरोबर हवेचा उबारा अंगावर यायचा व जीव गुदमरायचा. बिलीची त्या दिवशी रात्रपाळी होती. बिली वरच्या तक्तपोशीवर बसला होता. अवजाराच्या तुळवटीची छाया तक्तपोशीवर पसरली होती. डोलकाठी व कलमी यांच्या मधल्या जागेत बऱ्याचशा ढिमऱ्या* रचून ठेवलेल्या होत्या. संकटकाळी उपयोगास यावे म्हणून ठेवलेले बारकसही (मोठी होडी) तिथेच होते. ढिमऱ्या आणि बारकस यांमुळे त्या ठिकाणी आडोसा चांगलाच तयार झाला होता आणि काम चुकवून डुलक्या काढणाऱ्या खलाश्यांना ती जागा अगदी सोयीची बनून गेली होती. अवजाराच्या तुळवटीच्या टोकाजवळ बिली बसला होता. रात्रपाळीच्या वेळी तो तिथेच बसे. तेथून अवजारावर नजर ठेवणे आणि वारा पडल्यास चटकन उठून मातण बदलणे त्यामुळे त्याला सोयीचे पडे.

बसल्याबसल्या बिलीला डुलकी येऊ लागली. बारकसाच्या आडोशाला दुसरे तिथे-चौथे खलाशी रोजच्यासारख्या डुलक्या घेत होते. हवेतील उबटपणामुळे ते सगळेच जण सुस्तावले होते. डोळे उघडून समोर नजर टाकण्याची कुणाचीच कुवत नव्हती. डुलक्या खाणाऱ्या बिलीच्या खांद्यावर इतक्यात अचानक कुणीतरी हात ठेवला. बिली धडपडून जागा झाला. त्याच्या खांद्यावर हात ठेवणाऱ्या माणसाने चटकन त्याच्या कानाजवळ आपले तोंड नेले व तो पुटपुटला, 'बिली, नाळेजवळच्या खोलीत ये. तिथे मी तुला येऊन भेटतो. तुझ्याबद्दल काही घाटत आहे.' बिलीच्या कानात असे अस्पष्टसे पुटपुटून ती आकृती अदृश्य झाली.

बिली जरासा बिचकलाच. भोवतालच्या अंधारामुळे ती व्यक्ती कोण होती, हे तो ओळखू शकला नाही. पण त्यामुळे भांबावून तो उठलाही नाही. मात्र त्या प्रकारामुळे त्याच्या डोळ्यांवरची झोपेची झापड मात्र उडाली.

त्याने आळोखेपिळोखे दिले व आळसावलेल्या मनाने तो तसाच नाळेजवळच्या गॅलरीकडील खोलीत जाऊ लागला.

* जहाज नांगरल्यावर ते कलंडू नये म्हणून त्याच्या दोन्ही बाजूंस लावण्यात येणारे लाकडी ठोकळे व ओंडके.

गॅलरीतील या खोल्यांना जहाजाच्या बाहेरच्या अंगाने दिसण्यात न येणाऱ्या अशा खिडक्या किंवा गवाक्षे बसविण्यात आली होती. आणि खुद्द गॅलरीचा भागही जहाजाच्या बाहेरच्या अंगास, दर्यावर लटकत राहिल, असा बनवण्यात आला होता. गॅलरीतील या खोल्या इतक्या अंधेऱ्या होत्या की, भर दिवसासुद्धा चांगल्याचांगल्या धीट खलाश्यांना तिथे जाण्याची हिंमत होत नसे.

बिली अर्धवट झोपेत, अर्धवट जागेपणी त्या खोलीत गेला न गेला, तोच एक आकृती त्याचे मागोमाग खोलीत शिरली. बाहेर आकाशात अजून चांद वर आला नव्हता. सभोवार दर्यावर धुक्याचा दाट पडदा पसरला होता. त्यामुळे चांदणेही धूसर झाले होते. अगोदरच अंधार असलेल्या गॅलरीतील त्या वळचणीच्या खोलीत त्यामुळे काळोख अधिकच जाणवत होता. अंधारात बिलीने त्या नवख्या माणसाचा चेहरा ओळखला नाही; पण त्याच्या शरीराची ठेवण व उंची त्याला ओळखीची वाटली. तो नाळेवरचा सुकाणू खात्यातील खलाश्यांपैकी आहे, हे त्याने चटकन ओळखले.

आत आलेल्या त्या आकृतीने बिलीला ऐकू येईल या बेताने हळूच म्हटले, “बिली, तू घाबरलास, खरे ना?” तो जरा थांबला व पुन्हा बोलला, “बिली, तुला परवा वेठीस लावलं होतं ना, तुझं काम नसतानासुद्धा? मलासुद्धा वेठीस लावण्यात आलं होतं. तुला-मलाच का? असे कितीतरी जण आहेत या जहाजावर. बिली, याचं उट्टं काढण्याच्या कामी मदत करायला तू तयार आहेस का?”

बिलीच्या डोळ्यांवरची झोप पार उडाली. त्याने जरा जोराने विचारले, “तुझं म्हणणं तरी काय?”

त्या अनोळखी आकृतीने ओठावर बोट ठेवून खुणावले, ‘हळू, हळू.’ त्याने खिशांत हात घातला व दोन चकचकीत गोल नाणी बाहेर काढली. ‘ही बघ, ही तुझी आहेत असे समज. फक्त आमच्या बेतास तू साहाय्य कर म्हणजे झाले.’

आता मात्र बिली चिडला. त्याचा आवाज चढला. पण आवाज चढताच तो नेहमीप्रमाणे पिचला व तोतरला. “चल, चालता हो इथून. आपल्या कामाला लाग.” तो खेकसला.

त्याला नाण्यांची लालूच दाखवणारा तो दुसरा खलाशी त्याबरोबर गांगरलाच. काय बोलावे ते त्याला क्षणभर कळेचना. बिली तेवढ्यात पुन्हा

गुरगुरला, “जातोस की नाही? की देऊ ढकलून कठड्यावरून?” बिली बोलल्याप्रमाणे करायला मुळीच कमी करणार नाही, हे त्या खलाश्याने ओळखले व तो आला तसाच हलक्या पावलांनी खोलीबाहेर पडला नि बोलबोलता नाहीसा झाला. अवजाराच्या तुळवटीच्या सावलीआडून तो केव्हा निघून गेला, ते बिलीला दिसलेसुद्धा नाही.

बिली त्याच्यामागून खोलीबाहेर येतो तो बोडदावरील खलाश्यांपैकी एक जण ओरडून म्हणाला, “काय भानगड आहे तिथे?” खोलीबाहेर पडल्यावर त्याने बिलीला ओळखले नि तो म्हणाला, “अरे, तू काय तो बिली? काय झालं रे? काहीतरी झालं असलं पाहिजे. कारण तुझा आवाज फारच चढला होता आणि पिचलाही तो शेवटी.”

बिलीने स्वतःला सावरले. तो म्हणाला, “तो वऱ्याकडील एक तांडेल-या इथे आपल्या भागात शिरला होता. मी त्याला इथून निघून जाण्यास बजावले. लबाड लेकाचा.”

“असं होय?” तो खलाशी म्हणाला, “खूप माजलेत हे सुकाणूवाले. लेकाच्याचं लगीनच लावून दिलं पाहिजे होतं.”

नाळेवर उडालेल्या गडबडीमुळे डुलक्या खात असलेल्या तेथील सगळ्या खलाश्यांच्या डोळ्यांवरील झापड पार उडाली. ते सगळे जण बिलीभोवती गोळा झाले. बिलीने सांगितलेले गडबडीचे कारण त्यांना बिनतोड पटलेही. कारण नाळेवरील व बोडदावर काम करणारे सगळेच खलाशी सुकाणूवाल्यांचा राग करीत. त्यांच्या मते हे सुकाणूवाले खरे खलाशीच नव्हते. ‘लेकाच्यांना कधी डोलकाठीवर चढण्याचा प्रसंग तर येऊ दे.’ ते त्यांच्याबद्दल बोलताना कुत्सितपणे पुटपुटत. त्यांना आपल्या हद्दीत येऊ देण्यास ते नाखूश असत.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

सुख, समाधान, शांती मिळवायची; तर चार भिंतीबाहेरच
जीवन कामी येतं.

- व्यंकटेश माडगूळकर

धीवराची आर्त साद

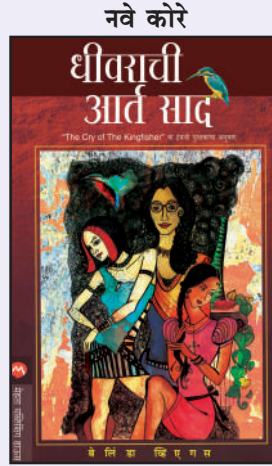
बेलिंडा व्हिएगस

अनुवाद

श्यामल चितळे

किंमत : २९५/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

हिरव्यागार गोव्याच्या पार्श्वभूमीवर घडणारी आशा आणि धैर्य याविषयीची कथा म्हणजे 'धीवराची आर्त साद'. तीन वेगवेगळ्या स्त्रियांना उद्ध्वस्त करणाऱ्या आणि पुन्हा उभारी देणाऱ्या आयुष्यांची.

मायोला बंदिस्त जीवन जगलीय. तिचं आयुष्य कर्तव्याशी बांधलं गेलंय. तिची मोठी बहीण झरेला आकर्षक दिसते आणि वादळी स्वभावाची आहे. तिच्यामुळे मायोलाचं आयुष्य झाकोळून गेलंय, झरेला गूढपणे बुडून मृत्यू पावते आणि मायोला मोडून पडते. स्वतःच्या आयुष्यात निर्माण झालेल्या पोकळीला तोंड देण्यात तिचं वैद्यकशास्त्रातलं आणि मानसोपचाराचं शिक्षणही उपयोगी पडत नाही. आलेला राग आणि निराशा तिला अर्थपूर्ण शोध घ्यायला उद्युक्त करतात. त्यामुळेच ती डॉना आणि सुक्कोरिनाच्या संपर्कात येते.

डॉना तशी 'बिचारी श्रीमंत मुलगी' आहे. ती इंग्लंडमध्ये मोठी झालीय आणि प्रेम सोडून बाकी सगळं तिला मिळालंय. सुक्कोरिनाचा जन्म अंधश्रद्धा, अज्ञान माजलेल्या खेड्यात झालाय. तीन मुलींनंतर मुलगा होईल या आशेने वाट पाहताना झालेली ती चवथी मुलगी आहे. त्यामुळे तिची जडणघडण वेगळीच झालीये. आयुष्यात वाटचाला येणाऱ्या क्रूर आणि विचित्र वळणांना तोंड देता देता थकून गेल्यामुळे सुक्कोरिनाचं मन थोडं चिरकायला लागलंय. डॉनाला प्रेम आणि आपलेपणा मिळावा अशी आशा आहे पण तिच्या अस्तित्वालाच ढवळून टाकणाऱ्या भीतीच्या भडक्यात ती दबली जातेय.

या दोघींचे रस्ते जेव्हा मायोलाच्या रस्त्याला छेद देतात, तेव्हा त्या धिटार्डनं आत्मशोध घेण्याच्या प्रवासाला निघतात. भीतीचे एकमेकांत गुंतलेले धागे सोडवतात – स्वप्न पूर्ण करण्याच्या दिशेनं वाटचाल करतात.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ८९

पुस्तक परिचय

पाचूचे बेट

‘शिस्तीचा बळी’ आणि ‘पाचूचे बेट’ या मेहता पब्लिशिंग हाऊसच्या अनुवादित पुस्तकांची वृत्तपत्रांनी विशेष दखल घेतली, त्याची ही झलक

पन्नास वर्षापूर्वीच्या ‘पाचूचे बेट’, ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांना उजाळा

अंभिकेने, पुणे

दुर्लभता याशिवाय आणण्याचा प्रयत्न

‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ हे पुणेकर लेखक व साहित्यकार अणुपराज पाटील यांनी लिहिलेल्या पुस्तके आहेत. या पुस्तकांचा उजाळा देण्यासाठी ‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांचा अनुवादित आवृत्ती प्रकाशनाचे प्रयत्न सुरू आहे. या पुस्तकांचा उजाळा देण्यासाठी ‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांचा अनुवादित आवृत्ती प्रकाशनाचे प्रयत्न सुरू आहे.

‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ हे पुणेकर लेखक व साहित्यकार अणुपराज पाटील यांनी लिहिलेल्या पुस्तके आहेत. या पुस्तकांचा उजाळा देण्यासाठी ‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांचा अनुवादित आवृत्ती प्रकाशनाचे प्रयत्न सुरू आहे.

लोकमत

पन्नास वर्षापूर्वीची पुस्तके भेटली

मेहता हाऊसकडून नवसंजीवनी : ‘पाचूचे बेट’ व शिस्तीचा बळी

अंभिकेने, पुणे

‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ हे पुणेकर लेखक व साहित्यकार अणुपराज पाटील यांनी लिहिलेल्या पुस्तके आहेत. या पुस्तकांचा उजाळा देण्यासाठी ‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांचा अनुवादित आवृत्ती प्रकाशनाचे प्रयत्न सुरू आहे.

पन्नास वर्षापूर्वीच्या अनुवादित पुस्तकांना नवसंजीवनी

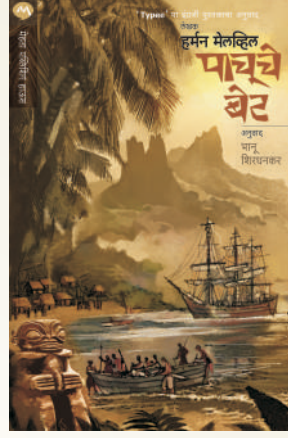
‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांना उजाळा

अंभिकेने, पुणे

‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ हे पुणेकर लेखक व साहित्यकार अणुपराज पाटील यांनी लिहिलेल्या पुस्तके आहेत. या पुस्तकांचा उजाळा देण्यासाठी ‘पाचूचे बेट’ आणि ‘शिस्तीचा बळी’ पुस्तकांचा अनुवादित आवृत्ती प्रकाशनाचे प्रयत्न सुरू आहे.

हर्मन मेलव्हिल
अनुवाद
भानू शिरधनकर

डॉली जहाजावरील जुलमी वागणूक आणि सक्तिपत्रकाच्या करारामुळे दोन खलाशी नूकूहेवा बंदरात पोहोचल्यानंतर पळून जायचा बेत आखतात. जहाज बरेच महिने समुद्रात फिरत असल्याने आता सगळ्यांनाच केव्हा एकदा जमीन दिसतेय, असे वाटत असते. जहाज नूकूहेवा बंदराला लागताच, कॅप्टन त्यांना बंदरात उतरून फिरून येण्याची परवानगी देतो. या संधीचा फायदा घेऊन दोघे फरार होतात.

डॉली जहाज नूकूहेवा बंदर सोडेपर्यंत तेथून दूर पळायचे, या विचाराने टॉम व टॉबी 'टैपी' लोकांच्या प्रदेशात प्रवेश करतात. पर्वत, बांबू, बोरूची जंगले तुडवत पावसाचा सामना करत ते जहाजावरून आणलेल्या पावावर, भिजलेल्या बिस्किटांच्या लगद्यावर सात-आठ दिवस कसेतरी काढतात. त्यातच टॉमच्या पायाला दुखापत होते, त्याला ताप येतो; अशा परिस्थितीत ते या 'टैपी' लोकांच्या ताब्यात सापडतात.

'टैपी' लोकांसोबत त्यांनी घालवलेले चार महिने आणि सुटकेसाठी केलेले प्रयत्न याचे हे रोमहर्षक वर्णन आहे.

संधी साधून जहाजावरून पळून जाण्याचा मी निश्चय केल्यावर आणि त्या खाडीकाठच्या प्रदेशाची जेवढी मिळेल तेवढी माहिती मिळवल्यानंतर मी निसटता कसे येईल, याचा मनाशी विचार ठरवू लागलो. माझ्या त्या प्रयत्नांत जर अपयश आले तर त्याचे काय भयंकर परिणाम होतील, याचा मी विचार केला. पळून गेल्यावर पुन्हा जर मुसक्या बांधून परत आणण्यात आले, तर ती किती नामुष्कीची गोष्ट झाली असती. आणि तसे घडू नये म्हणून कसल्याही तऱ्हेची घिसाडघाई न करण्याचे मी ठरवले.

आपल्या कॅप्टनसाहेबांचे आम्हा सर्व खलाश्यांवर पितृवत प्रेम असल्यामुळे मी पळून गेल्यास ते मला त्या जंगली लोकांच्या जबड्यात तसेच सोडून देऊन निघून जातील, असे वाटत नव्हते. पळून गेल्यास मला पकडून देणाऱ्यास बहुधा ते काही बक्षीस जाहीर करतील, याबद्दल मला खात्री होती. आणि त्या बेटावरील लोकांस काय? चार-सहा वार कपड्याचा तुकडा बक्षीस मिळाला तरी पुरे होता. कदाचित तेवढ्याने भागले नाही, तर कॅप्टनसाहेबांनी बक्षीस म्हणून एखादी बंदूकही जाहीर केली असती. आणि बंदूक बक्षीस मिळणार हे माहीत झाल्यावर त्या बेटावरील एकूण एक माणूस मला पकडून देण्यास तयार झाला असता. बंदूक ही त्यांच्या इतकी आवडीची व जरुरीची वस्तू होती.

त्या बेटावरील बेटकर दऱ्याखोऱ्यांतून खूप दूरवर राहतात आणि समुद्रपट्टीजवळच्या मोकळ्या व सपाट प्रदेशात फारसे फिरकत नाहीत. त्यांना टाळून सपाटीजवळच्याच डोंगरात जर मी दडून राहिलो तर जमण्यासारखे आहे, असे मला वाटले. बंदरातून आमचे जहाज निघून जाईपर्यंत डोंगरात सापडणाऱ्या फळांवर व कंदमुळांवर गुजराण करता येईल, असे मला वाटले. शिवाय त्या डोंगरावरून मला जहाजावर सहज लक्ष ठेवता आले असते; पण जहाजावरून मात्र मी त्यांना दिसू शकलो नसतो.

मनात ते विचार येताच मला मोठे समाधान वाटले. सुटकेचा तो बेट बराचसा सुलभ व जमण्यासारखा आहे, अशी माझी खात्री झाली. माझ्या मनात आले, त्या डोंगरकपारींतून खाडीतील या जुनाट जहाजाकडे नजर टाकणे किती मजेचे होईल, नाही? त्या नुसत्या कल्पनेनेच मला कितीतरी धीर आला. त्या तिथे डोंगरपायथ्याशी नारळीच्या छायेत, हाताशी पिकल्या केळ्यांचे लोंगर घेऊन, खाडीबाहेर डुलत जाणाऱ्या आमच्या जुनाट

जहाजाकडे मी पाहत बसलो आहे, असे रम्य चित्र माझ्या डोळ्यांसमोर उभे राहिले.

पण त्याबरोबरच, नरमांसभक्षक टैपींच्या मी हाती पडण्याचाही संभव होता. डोंगरकडे, सारखे चढउतरून नेहमीच बुभुक्षित राहणाऱ्या त्या लोकांच्या भक्ष्यस्थानी पडण्याची मोठीच भीती होती. पण त्याला काही इलाज नव्हता. सुटका हवी, तर धोकेही पत्करायला हवे होते. डोंगरकड्यांचा आश्रय घेऊन त्या लोकांना चुकविणेही काही मोठे कठीण नव्हते. शिवाय ते आपला प्रदेश सोडून बाहेर येतील, असाही फारसा संभव नव्हता.

पळून जाण्याचा माझा बेत मी जहाजावरील इतर कुणालाच कधी बोलून दाखवला नाही. आणि मजबरोबर पळून यायला मी कुणाला उद्युक्त करण्याच्याही भरीस पडलो नाही. पण त्याचं असं ज्ञातं एकदा रात्री वरच्या मजल्यात, पळून जाण्याचे विचार करीत मी उभा असताना, कठड्यावर रेलून राहिलेला एक तरुण खलाशी माझ्या नजरेस पडला. तो माझ्याच वयाचा होता आणि त्याच्याबद्दल माझे मतही बरे होते. त्याचे खरे नाव काय होते ते एकट्या त्यालाच ठाऊक! आम्ही सगळे जण त्याला टॉबी म्हणूनच हाक मारीत असू. तो एकंदरीत नावाला साजेसाच होता. कुठल्याही कामाला तो नेहमी तयार असे. तो उत्साही होता, उपकारी होता आणि प्रसंगी न डगमगणारा होता. त्याच्या उत्साही व धीट स्वभावामुळे तो अनेकदा अडचणीतही येत असे आणि अशा अडचणींच्या वेळी मी त्याला दोन-चारदा मदतही केली होती. यामुळेच की काय, त्याला माझी संगत इतरांपेक्षा अधिक आवडे. प्रवासात रात्रपाळीच्या वेळी आम्ही एकत्र आलो की, गप्पा मारीत असू, गाणी म्हणत असू, गोष्टी सांगत असू.

माझ्याप्रमाणेच, टॉबीच्या जीवनालाही अनेक तऱ्हेचे कप्पे होते. हे अनुभव तो मुद्दामहून कुणाला सांगत नसे, पण वेळी ते त्याच्याकडून ऐकायला मिळत. आपल्या घरादाराचा, कुटुंबाचा कुणालाही थांगपत्ता लागू न देता, बंदरोबंदरी भटकत राहणाऱ्या खलाश्यांच्या वर्गात टॉबी मोडत असे. जणूकाही त्यांच्या नशिवातील ही भटकंती टाळूनही टळत नसे.

टॉबीची चेहरेपट्टीही मला फार आवडे. बाकीचे सगळे खलाशी दिसायला ओबडधोबड व राकट चेहऱ्याचे होते, तर टॉबीचा चेहरा दिसायला सुरेख व नाजूक होता. डकची विजार व निळा तोकडा शर्ट त्याने अंगात

चढवला की, तो सगळ्या खलाश्यांत मोठा उठावदार दिसे. त्याची अंगकाठी नाजूक व सडसडीत होती आणि अवयव सगळे लवचीक होते. अनेक वर्षे उघड्या वाऱ्यावर उन्हात कष्ट केल्यामुळे त्याचा गौरवर्ण किंचित काळवंडला होता. त्याच्या दोन्ही कानशिलांवर केसांची झुलपे होती. त्याचा स्वभाव रागीट तर होता; पण रागावला की त्याला कसलीच भीती व भान राहत नसे.

टॉबीला तोंड भरून, मनमोकळेपणे हसताना कुणी कधी पाहिले नव्हते. त्याच्या चेहऱ्यावर अधूनमधून हास्य चमकताना दिसत असे, नाही असे नव्हे; पण ते हसे बहुतेक वेळा उपरोधाचेच असे. या बेटावर येऊन लागल्यावर टॉबी अधिकच विमनस्क झाल्याचे मला दिसून आले होते. तो जहाजावरून सारखा किनाऱ्याकडे बघत राही. बाकीच्या खलाश्यांप्रमाणे तो धिंगामस्ती करताना कधीच दिसत नसे. त्याला जहाजाचा व सफरीचा वीट आला होता आणि संधी मिळाल्यास जहाजावरून पळून जाण्याचे विचार त्याच्या मनात घोळत असावेत, हे माझ्या कानांवर आले होते. पण आता आम्ही ज्या ठिकाणी नांगरून राहिलो होतो, त्या ठिकाणाहून पळून जाणे इतके कठीण होते की, माझ्याशिवाय तसे विचार इतर कुणाच्या मनात वावरत असतील, असे वाटले नव्हते. पण टॉबीच्या बाबत ऐकल्यावर माझा तो अंदाज खोटा नव्हता, हे मला पटले.

टॉबीला त्या दिवशी मी कठड्यावर रेललेला पाहिला तेव्हाच मला वाटले की, त्याच्या मनात आपल्याप्रमाणेच पळून जाण्याचे विचार घोळत असावेत. आणि जर तसे असेल तर काय बहार होईल. 'अशा धाडसात बरोबर मित्र असावा तर असा' मी मनात म्हटले. कदाचित आठवडेच्या आठवडे मला त्या डोंगरकपारीत लपून काढावे लागतील आणि त्या वेळी एकट्याऐवजी जर आम्ही दोघे जण असलो, तर आपखुशीची ही कैद अगदी सुसह्य होईल, यात शंका नाही.

हे विचार माझ्या मनात झरझर येऊन गेले. मला वाटले, मला हे पूर्वीच कसे सुचले नाही बरे? पण जाऊ दे. अजून काही वेळ निघून गेलेली नाही. मी पुढे झालो आणि टॉबीच्या खांद्यावर हात ठेवला. त्या स्पर्शाने टॉबी आपल्या स्वप्नरंजनातून जागा झाला.

त्या साहसात भाग घ्यायला त्याची अगदी एका पायावर तयारी असल्याचे मला दिसून आले. एकमेकांचे मनोगत समजून घ्यायला आम्हाला वेळही लागला नाही. एका तासाच्या आत आम्ही आमच्या बेताची पूर्वतयारी

केली. आणि बेत कसा तडीस न्यायचा, याचाही आराखडा आखला. आम्ही हस्तांदोलन केले व आपापल्या अंथरुणात जाऊन पडलो. डॉलीवरील सुखनिद्रेची ती शेवटची रात्र होती.

दुसऱ्या दिवशी खलाशांची एक तुकडी, पाय मोकळे करण्यासाठी किनाऱ्यावर उतरणार होती. आमच्या दोघांचीही त्यात वर्णी लागणार होती. आणि याच संधीचा फायदा घेऊन आम्ही निसटण्याचा निश्चय केला. किनाऱ्यावर उतरताच, इतर खलाश्यांना चुकवून, दोघांनी पाय काढायचा व त्यांना संशय येऊ न देता दुसरीकडेच वळायचे व डोंगरकपारीकडे झुकायचे, असे आम्ही ठरवले. जहाजावरून पाहताना हे डोंगरकडे चढता येतीलसे वाटत नसे. पण खालून किनाऱ्यावरून पाहता ते तितके उभार नसलेले दिसले. यांतील डोंगराचा एक सुळका अगदी आटोक्यात वाटला आणि म्हणून त्या कड्यावर चढून जाण्याचे आम्ही ठरवले. जहाजावरून आम्ही हा सुळका नीट न्याहाळून त्यावरील खाणाखुणा ध्यानात ठेवल्या होत्या. उद्देश हा की, प्रत्यक्ष तिथे जाताना वाट चुकून आम्ही भलतीकडेच जाऊ नये.

आणि हे सर्व जर नीटपणे जमले तर आमचे जहाज त्या बेटाच्या किनाऱ्यावरून निघून जाईपर्यंत, कुणाच्याही नजरेस न पडता दडी मारून राहायचे आणि नंतर नूकूहेवाच्या स्थानिक मंडळींच्या आश्रयास जायचे. जमेल तितके दिवस त्या बेटावर राहायचे आणि नंतर मिळेल ती संधी साधून पुन्हा स्वदेशी परत जायचे.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी खालच्या मजल्यावरील आम्हा खलाश्यांना, वरच्या माळ्यावर बोलावण्यात आले. आमचे सन्मान्य कॅप्टनसाहेब गँगवेसमोरच्या मोकळ्या जागेत उभे राहिले आणि त्यांनी आम्हांस दोन शब्द सांगण्याचा प्रयत्न केला. ते म्हणाले,

‘हे बघा मुलांनो, आपण सफरीवर निघालो त्याला आता सहा महिने उलटून गेलेत आणि या बंदरातील मुक्कामात करायची सगळी कामेही आता आपण उरकली आहेत. तेव्हा एक दिवस सुटी घेऊन किनाऱ्यावर जाण्याची तुमची इच्छा काही गैर नाही. आज तुमच्या तुकडीला मी रजा देतो. तुम्ही लवकर तयारी करून फिरायला जा. पण माझा तुम्हाला असा सल्ला आहे की, तुम्ही किनाऱ्यावर भटकण्यासाठी न जाता इथेच जहाजावर राहावे हे बरे! त्या नरमांसभक्षक जंगली लोकांच्या तडाख्यातून सुटण्याचा तोच एक खरा मार्ग आहे. मला वाटते, तुम्ही किनाऱ्यावर उतरलात की काही ना काही

कुरापतीत सापडाल आणि ते जंगली लोक तुम्हाला सफाचट करून टाकतील. पूर्वीसुद्धा अनेक गोरे खलाशी या किनाऱ्यावर भटकायला म्हणून गेले होते आणि ते परत कसे ते आलेच नाहीत, हे ध्यानात ठेवा. 'डिडो' जहाजाची कर्मकथा तुम्हाला ठाऊक आहे का? दोन वर्षांपूर्वी ते इथे या किनाऱ्याला ओटवा करून राहिले होते. त्यावरील खलाशीही असेच सुट्टी घेऊन खाली उतरले आणि नंतर आठवडा उलटला, तरी त्यांची काही बातमीच परत आली नाही. अखेर त्यांच्यापैकी फक्त तिघे जण जहाजावर परतले आणि त्यातील एकाचा चेहराही कायमचा कामातून गेल्यासारखा झाला होता; कारण त्या जंगली लोकांनी त्याच्या चेहऱ्यावर गोंदून आडवी उभी चित्रे काढली होती.

'पण मला वाटते,' कॅप्टनसाहेब पुढे म्हणाले. 'माझ्या या बोलण्याचा काही उपयोग होणार नाही. कारण तुम्ही किनाऱ्यावर गेल्यावाचून काही राहणार नाहीत. तेव्हा त्या लोकांनी तुमचा खिमा करून मेजवानी झोडली, तर मात्र मजवर ठपका ठेवू नका, एवढंच! दुसरे, त्या फ्रेंच लोकांच्या छावणीजवळच भटकत राहिलात, तर जिवास धोका न होता तुम्ही परत येऊ शकाल. तसेच सूर्य मावळण्यापूर्वी परतलात तरच परत याल, एवढं तरी निदान लक्षात ठेवा. जा आता. घंटी झाली की तुम्हाला किनाऱ्याकडे घेऊन जाणाऱ्या होड्या तयार होतील. देव तुम्हाला सुबुद्धी देवो.'

कॅप्टनसाहेबांचे ते भाषण ऐकल्यावर काही जणांच्या मनात चलबिचल झाली. किनाऱ्यावर जावे की न जावे? पण अखेर पुष्कळ जण उतरण्याच्या तयारीने नालेच्या बाजूला जाऊ लागले. आणि त्यांचे पाहून मग सगळेच जण खाली उतरण्यास सज्ज झाले. कॅप्टनसाहेबांनी पाजलेल्या त्या उपदेशामृतावर काही जणांनी टीका सुरू केली. एक जण म्हणाला, "साला लुच्चा कॅप्टन. याचा बाप पूर्वी जहाजावर स्वयंपाकी होता. स्वयंपाकीसुद्धा नाही, नुसता जेवण्या पोर. सहा महिन्यांनी एक दिवस कुठे जमिनीस पाय लागणार आहेत, तेही त्याला बघवत नाही. पण बच्चमजी, मी काही किनाऱ्यावर उतरल्यावाचून राहणार नाही. मग उतरल्याबरोबर त्या बेटकरांनी मला खाऊन टाकले तरी चालेल."

त्याच्या त्या बोलण्याला सगळ्यांनी साथ दिली आणि आम्ही सगळे जण कॅप्टनचा उपदेश धुडकावून खाली उतरण्यास तयार झालो.

पण टॉबी आणि मी, आमचे दोघांचेही त्या खलाश्यांच्या

आकाश झेलताना

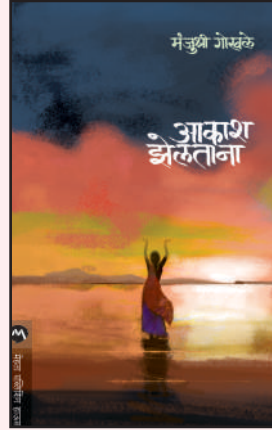
मंजुश्री गोखले

किंमत : १९५/- रु.

पोस्टेज : ५०/- रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

नवे कोरे

शुभदा म्हणजे खरोखर

आकाश झेलणारी गंगाच होती.

हे करत असताना आलेल्या अनंत संकटांना

तिनं आपल्या मजबूत खांद्यांवर पेललं होतं. ग्रीष्मातल्या प्रखर सूर्यासारखी अनेक दाहक संकटे तिच्यासमोर एकापाठोपाठ एक उभी ठाकली होती;

पण त्या सर्व संकटांवर मात करून तिनं आपल्या कर्तृत्वानं सुखाचं, कल्याणाचं, आनंदाचं वातावरण निर्माण केलं होतं.

संकटांचं आकाश झेलून तिनं साठे परिवाराला सुखाची, समाधानाची सावली दिली होती. तिच्यात असलेल्या प्रत्येक गुणाचा कस लावून, कर्तृत्वाच्या कसोटीवर खरी उतरणारी शुभदा आता सर्वांना दिसणार होती

सुखाचं, समृद्धीचं, समाधानाचं आकाश झेलताना! हेच तिच्या आयुष्याचं सार्थक होतं.

हीच इतिकर्तव्यता होती.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ८९

गडबडीकडे लक्ष नव्हते. उलट, त्या गोंधळाचा फायदा घेऊन आम्ही निसटण्यापूर्वीची शेवटची तयारी करू लागलो. उतरल्यावर शक्य तेवढ्या झपाट्याने डोंगरकड्यावर जायचा आमचा उद्देश असल्यामुळे अंगावर विनाकारण भरमसाट कपडे चढवण्याचे आम्ही टाळले. आमच्या बाकीच्या खलाश्यांनी अंगावर तऱ्हेतऱ्हेचे कपडे चढवले. आम्ही फक्त जाड्या पाटलोगी, पायांत रबरी जुते, जाडी कुडती चढवली व डोक्यावर हॅट घातली.

आमच्या इतर सहकाऱ्यांनी याबद्दल आश्चर्य व्यक्त केले तेव्हा टॉबी म्हणाला, “हे काय, सुट्टीवर जाताना कुणी कसलेही कपडे वापरावेत; त्यात काय आहे, आपण काही त्या लोकांना लष्करी सलामी द्यायला जात नाही!” त्याचे ते बोलणे ऐकून सगळ्यांना हसू आले. आणि आमच्याबद्दल कुणाच्या मनात कसला संशय उरला नाही.

आमच्या स्वतःच्या सहकाऱ्यांबद्दल आम्ही इतके संशयी असल्याचे बघून काही लोकांना आश्चर्य वाटले. पण खरोखरच त्यांच्यापैकी कुणाला जर आमच्या हेतूबद्दल अगर बेताबद्दल काही कुणकुण लागली असती, तर त्यांनी मागचा-पुढचा विचार न करता क्षुल्लक बक्षिसाच्या आशेने लागलीच कॅप्टनना ती बातमी पुरवली असती.

दोन घंटा होताच सुट्टीवाल्यांना होड्यांत उतरण्याची परवानगी मिळाली. आमच्या जहाजाचे एकदा शेवटचे ओझरते दर्शन घ्यावे म्हणून मी जरा मागे रेंगाळलो. आणि नंतर होडीत उतरण्यासाठी मी वरच्या तक्तपोशीवर जाऊ लागलो, तो माझे लक्ष आमच्या पावाच्या व मटणाच्या पिंपाकडे गेले. त्यात थोडासा मालमसाला उरलेला आहे, हे माझ्या चटकन लक्षात आले. आम्ही जेव्हा निसटण्याचा बेत ठरविला, तेव्हा बरोबर खाद्यपदार्थ घेण्याचा काही विचार आमच्या मनात आला नव्हता. बेटावरील डोंगरात जी काही कंदमुळे व फळे मिळतील, ती खाऊन राहण्याचा आमचा विचार होता. पण आता पावाचे ते पिंप समोर दिसताच त्यातील नेता येईल तेवढे खाणे बरोबर घेण्याचा मोह काही मला आवरेना. त्याबरोबर दोन्ही हाताच्या बेचक्यात जेवढी म्हणून बिस्किटे मावतील तेवढी मी घेतली. आणि ती कुडत्याचे आत भरून घेतली. शिवाय अगोदरच मी काही तंबाखू व कपडा मिळवून ठेवला होता. तोही कुडत्याच्या आत दडपला. कपडा व तंबाखू यांच्या बदल्यात त्या बेटावरील लोकांकडून आम्हाला काही त्रास अगर उपसर्ग पोचणार नाही

अशी व्यवस्था करून घेता येईल, अशी माझी खात्री होती. आणि आमचे जहाज एकदा त्या किनाऱ्यावरून निघून जाईतो आम्हाला त्या लोकांच्या साहाय्याची जरूरी होतीच.

पण कुडत्याच्या आत या सगळ्या वस्तू कोंबल्यावर माझे पोट भलतेच फुगल्यासारखे दिसू लागले. तेव्हा कुणाला संशय येऊ नये म्हणून हाताने दाबून दाबून त्या वस्तू कुडत्याच्या आत सगळीकडे सारख्या पसरून दिल्या.

ही सगळी जमवाजमव मी करतो न करतो, तोच होडीत उतरण्यासाठी माझे नाव पुकारले गेले. मी लागलीच तक्तपोशीवर चढलो आणि होडीत उतरलो आणि इतरांत मिसळून बसलो. वल्हेकरी वल्ही मारू लागले.

त्या वेळी पावसाचे दिवस होते आणि सकाळपासून जोराच्या पावसाची चिन्हे दिसून येत होती. जहाजावरून उतरल्यावर थोड्याच वेळात पावसाचे मोठमोठाले थेंब पडू लागले आणि दर्यावर भोवताली पाण्याचे बुडबुडे उडू लागले. आणि आम्ही किनाऱ्यावर उतरतो न उतरतो, तोच मुसळधार पावसास सुरुवात झाली. किनाऱ्यापासून थोड्या अंतरावर बेटावरील लोकांची होड्या ठेवण्याची झोपडी होती तिकडे आम्ही पळालो आणि वारा-पाऊस थांबतो केव्हा, याची वाट पाहू लागलो.

पण पाऊस थांबण्याऐवजी सारखा वाढतच गेला. आणि पावसाच्या त्या मान्याला कंटाळून आमच्यापैकी प्रत्येक जण आळसावला आणि तेथील लढाऊ पडावांवर अंग ताणून, बोलबोलता बहुतेक जण गाढ झोपी गेले.

आम्हाला तर हीच संधी हवी होती. आणि मी आणि टॉबी त्या होड्यांच्या झोपडीतून लागलीच निसटलो आणि मागील बाजूस असलेल्या झाडांच्या राईत शिरलो. दहाएक मिनिटे पुढे चालल्यावर ज्या डोंगरकड्याकडे जायचे आम्ही ठरवले होते तो कडा, धुक्यात गुरफटून गेलेला आम्हाला दिसून आला. तो मैलभर लांब असावा, असे आम्हाला वाटले. तिथे जायला जवळचा रस्ता त्या लोकांच्या झोपड्यांवरून जात होता. आणि म्हणून भलतासलता प्रसंग ओढवून घेऊ नये, म्हणून जरा दूरचा वळणाचा रस्ता धरायचा आम्ही विचार केला.

पावसाची झोड सारखी चालूच होती. आमच्या या साहसात त्याचे आम्हाला साहाय्यच होत होते. पावसामुळे त्या बेटावरचे स्थानिक लोकही आपापल्या झोपड्यांत जाऊन बसले आणि आम्हाला कोणी वाटेत भेटतील, अशी भीती उरली नाही. आमची जाड कुडती लवकरच भिजून चिंब झाली.

त्यात लपवून ठेवलेले कापडही भिजून गेल्यामुळे जड झाले आणि आम्हाला धड चालता येईनासे झाले. पण तिथे थांबणे आम्हाला शक्यच नव्हते. कारण घरी परतणाऱ्या तेथील जंगली मंडळींशी जर आमची गाठ पडती, तर तिथल्या तिथेच आमच्या साहसाचा शेवट झाला असता.

ती झोपडी सोडून बाहेर आल्यापासून आतापर्यंत आम्ही आपसात एक शब्दसुद्धा बोललो नव्हतो. पण झाडी सोडून पुन्हा मोकळ्या जागी येताच मी टॉबीचा हात हातात घेतला आणि समोरच्या कड्याकडे बोट दाखवून अगदी हलक्या आवाजात मी त्याला म्हटले, “टॉबी, आता न बोलता किंवा मागे वळून न पाहता, त्या समोरच्या डोंगरात जाऊन पोचेपर्यंत पाय म्हणून थांबवायचा नाही. एकदा का त्या डोंगरात जाऊन आपण पोचलो की, मग अगदी पोटभर हसू. तू शरीराने बारीक व चपळ आहेस, तेव्हा तू पुढे हो. मी तुझ्यामागून चालतो.”

“चालेल,” टॉबी म्हणाला. “आपण पाय उचलू या.” त्याने वाटेतील एका पन्हेळावरून उडी मारली आणि आम्ही झपाझप पावले टाकू लागलो.

त्या डोंगरकड्याच्या जवळ येऊन पोचलो, तेव्हा आम्हाला वाटेत पिवळ्या रंगाच्या बोरूंचे दाट बेट लागले. ते अगदी दाट आणि ताठ काड्यांचे होते आणि ते थेट वरच्या कड्यापर्यंत माजून पसरलेले होते. आम्ही आजूबाजूला दुसरा एखादा जाण्यासारखा रस्ता आहे की काय, ते पाहू लागलो. पण तशी वाट कुठेच नसून बोरूंच्या झुपाटात शिरल्यावाचून गत्यंतर नाही, अशी आमची तेव्हाच खात्री झाली. आता मी पुढे झालो, कारण मी अंगाने जाडजूड व वजनदार होतो. माझ्या वजनामुळे बोरू मोडून वाट होत जाईल व माझ्या मागोमाग टॉबीला येता येईल, असे मला वाटले.

पुढे सरून मी बोरूंच्या झुपाटात शिरण्याचा एकदोनदा प्रयत्न केला; पण त्यातून वाट काढणे शक्यच होईना. शेवटी कंटाळून निराशेने मी माझ्या सगळ्या अंगाचा जोर टाकून त्या गवतातून चालू लागलो. माझ्या पायांखाली सापडलेल्या बोरूंच्या काड्या, पाय काढताच पुन्हा सपकन वर उचलत आणि चपकन् तोडावर बसत. माझी ती अवस्था बघून टॉबी पुढे झाला. पण वजनाने तो अगदी हलका असल्यामुळे त्याला त्या दाट गवतातून वाट काढणे शक्यच नव्हते. अखेर पुन्हा मला पुढे सरकावे लागले.

वाट काढताकाढता आम्ही घामाघूम होऊन गेलो. आमचे हातपाय थकले.

आणि बोरूंच्या व बांबूंच्या शिपट्यांचा मार लागून लागून आमचे अंग फाटून, ओरबाडून निघाले. तरीही आम्ही कड्यापासून अर्ध्या वाटेवर येऊन ठेपलो. आणि नंतर पाऊस अचानक थांबला आणि उकाडा होऊ लागला. भोवताली दाट बोरूंची वाढ असल्यामुळे हवा फारशी लागत नव्हती. आणि त्यांच्या उंचीमुळे जवळचे किंवा दूरचे काहीच दिसत नव्हते. आम्ही ठरावीक दिशेने बरोबर जात आहोत की चुकून भलत्याच वाटेला लागलो आहोत, हेही आम्हाला कळेना.

केलेल्या वाटचालीमुळे व कष्टांमुळे मी तर पार थकून गेलो. आणखी वाटचाल किंवा कष्ट करणे मला मुळीच शक्य नव्हते. तहानेने व्याकूळ होऊन मी माझ्या कुडत्याचा एक हात पिळला आणि त्यातून गळलेले पाण्याचे थेंब मी पिण्याचा यत्न केला. त्या तेवढ्याशा पाण्यानेही मला कितीतरी बरे वाटले. आणि मी खाली बसलो. माझे डोके सुन्न होऊन गेले होते. पण त्या सुन्नपणातून टॉबीने मला हलवून जागे केले. पाहतो तो टॉबीने एक नवाच प्रयत्न चालविला होता.

येताना त्याने आपला मोठ्या पात्याचा सुरा बरोबर आणला होता. त्या सुऱ्याने तो भोवतालचे गवत, बोरू, बांबू सपासप कापीत होता. त्याने थोड्याच वेळात भोवती थोडी मोकळी जागा तयार केली. त्याचा तो प्रयत्न पाहून मलाही थोडा जोर आला आणि मी पण माझ्या कमरपट्ट्यातला चाकू काढून भोवतालचा बोरू कापून काढू लागलो. पण बोरू कापीत आम्ही पुढेपुढे सरकू लागलो, तो पुढे अधिकाधिक दाट व जाडजाड उंच बोरूंचे जणू कुंपणच समोर उभे राहू लागले. आता माझा धीर पार सुटला. मी मनात म्हटले, 'छे, पंख लावल्याशिवाय काही या गवतातून आपली सुटका होणार नाही.'

पण इतक्यात एकाएकी माझ्या उजव्या अंगास, बोरूंच्या फटींतून मला प्रकाशाचा एक ओझरता कवडसा दिसून आला. मोठ्या उत्साहाने तो प्रकाशकिरण मी टॉबीला दाखवला. आम्ही बोरू कापून त्या प्रकाशकिरणाच्या दिशेने रस्ता पाडला आणि त्याच्या टोकापर्यंत चालून गेलो तो काय, त्या कड्याच्या अगदी लगतच आम्ही जाऊन पोचल्याचे दिसून आले.

क्षणभर विसावा घेऊन आम्ही वर चढू लागलो आणि काही वेळ जोराने चालून गेल्यावर त्या कड्याच्या माथ्यावर जाऊन पोचलो. त्या कड्याच्या काठावर फार वेळ राहणे धोक्याचे होते; कारण खालच्या वस्तीतील लोकांना

आम्ही तेथून सहज दिसलो असतो आणि त्यांनी मनात आणले असते, तर आमचा पाठपुरावा करून हाकललेसुद्धा असते. यासाठी आम्ही एका बाजूला वळलो आणि गुडघ्यांवर सरपटत सापासारखे गवतातून पुढे सरकू लागलो. अशा तऱ्हेने सुमारे तासभर सरपटल्यावर आम्ही पुन्हा उठून उभे राहिलो आणि अगदी धिटाईने डोंगरमाथ्यावरून चालू लागलो.

वरचा डोंगरमाथा थोडेसे खाचखळगे सोडले तर साधारण सपाटच होता. येथून वरच्या पर्वतश्रेणीचा रस्ता स्पष्ट दिसत होता. येथील सर्व कडेकपारींवर मृदू हिरवळीने आच्छादन घातलेले दिसून येत होते. आणि त्यातील काही कडे तर केवळ हात-दीड हात रंदाचेच काय ते दिसत होते.

आमच्या साहसाला आतापर्यंत जे यश येत गेले त्यामुळे आणि डोंगरमाथ्यावरील ताज्या स्वच्छ हवेमुळे आम्हाला मोठा उत्साह वाटला. टॉबी आणि मी जलद - जलद चालू लागलो. पण इतक्यात आमच्या दोन्ही बाजूंच्या दऱ्यांतून जोरजोराने बोलल्याचा आवाज कानांवर येऊ लागला. त्या कड्यांवरून चालताना, बहुधा त्या लोकांनी आम्हाला पाहिले असावे आणि आमच्या आकृतीवरून त्यांनी आम्हाला ओळखलेही असावे.

त्या दऱ्यांकडे नजर टाकताच, आम्हाला दिसून आले की, भीतीने त्या जंगली लोकांची धांदल उडालेली आहे. आम्हाला ते दुरून अगदी ठेंगू दिसत होते. त्यांची घरेसुद्धा दूरवरून अगदी छोटीछोटी घरेट्यांसारखी दिसत होती. आम्ही खूप दूर व खूप उंचावर असल्यामुळे, आम्हाला त्यांची तशी भीती नव्हती. त्यांनी आम्हाला घेरण्याचे जरी ठरवले असते, तरी आम्ही इतक्या उंचीवर होतो की, ते त्यांना सहसा शक्य झाले नसते आणि ते पर्वतशिखरांवर इतक्या उंचीवर येण्याचा खटाटोप करतील, असे आम्हाला मुळीच वाटत नव्हते.

तथापि वेळ फुकट जाऊ नये म्हणून जिथेजिथे उतरण लागे, तिथे आम्ही जोराने धावत जाऊन अंतर काटीत असू. अखेर आम्ही एका उभ्या सुळक्याजवळ येऊन पोचलो. तो सुळका इतका उभा व उंच होता की, आम्हाला वाटले, इथेच आमचा मार्ग खुंटला. पण मोठ्या प्रयासाने आणि मान मोडून घेण्याचा धोका पत्करून अखेर आम्ही त्या सुळक्याला वळसा घातला व आणखी उंचावर दूरवर येऊन पोचलो. त्या दिवशी अगदी सकाळीच आम्ही समुद्रकिनारा सोडला होता आणि तेव्हापासून सारखे चालत आणि चढत सूर्यास्ताच्या अगोदर साधारण तीन तास, त्या पर्वतश्रेणीमधील सर्वांत

उंच पर्वताच्या शिखरावर येऊन उभे राहिलो. त्या अवकाशात आम्ही एकदाही मागे वळून समुद्राकडे पाहिले नव्हते. आमच्या भोवताली आता निळसर रंगाचे खडकच खडक पसरलेले होते. आणि त्यांवर नाना तऱ्हेच्या वेली व गवते माजून राहिली होती. समुद्रसपाटीच्या वर आम्ही निदान ३००० फुटांइतके तरी आलो असू. आणि त्या उंच शिखरांवरून सभोवताली आम्ही नजर टाकू लागलो तर तेथील वनश्री अतिशय रम्य, झळझळणारी वस्त्राभरणे ल्यालेल्या नववधूसारखी दिसत होती.

नूकूहेवाची खाडी दूरवर दिसत होती. फ्रेंच आरमारी दलाची गलबते, खाडीवर विखुरलेली होती. ती सुस्तपणे डोलत होती. ते दृश्य, तो देखावा खरोखर अविस्मरणीय होता. मी जर शंभर वर्षे जगलो तर मी तो देखावा, तेथवरसुद्धा विसरलो नसतो.

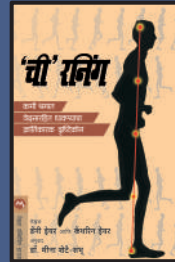
ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

'ची' रनिंग

डॅनी ड्रेयर आणि कॅथरिन ड्रेयर ।

अनुवाद : डॉ. मीना शेटे-संभू

अल्ट्रा मॅरेथॉन स्पर्धांमधील गाजलेले खेळाडू डॅनी ड्रेयर यांचे कमी श्रमात, वेदनारहित धावण्याचा क्रांतिकारक दृष्टीकोन सांगणारे आणि त्याप्रमाणे आयुष्यही सुंदर कसे बनवावे, याची रंजकतेने माहिती देणारे पुस्तक

किंमत : ३२०/-रु. पोस्टेज : ५०/-रु.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ९५

पुस्तक परिचय

घरापरतीच्या वाटेवरती...

सरू ब्रायली हे भारतीय वंशाचे ऑस्ट्रेलियन व्यावसायिक आहेत. अतिथिसेवेत पदवी घेऊनही त्यांनी आपला औद्योगिक पाइप, यंत्रांचे सुटे भाग वगैरे विकण्याचा कौटुंबिक व्यवसाय सांभाळणेच पसंत केले. त्यांचे वास्तव्य ऑस्ट्रेलियात टास्मेनियातील होबार्ट या गावात आहे.

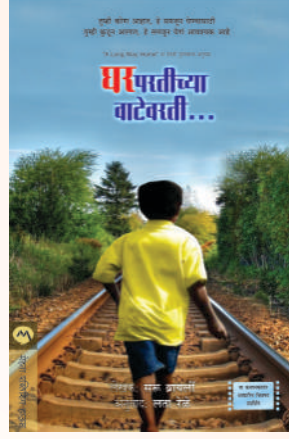

त्यांचा जन्म (अधिकृत कागदपत्र दाखवतात त्याप्रमाणे) १९८१ मध्ये भारतात झाला. ते पाच वर्षांचे होते, तेव्हा मोठ्या भावाबरोबर ट्रेनने जात असताना दुर्दैवाने त्यांची भावापासून व कुटुंबापासून ताटातूट झाली व ते कोलकात्याला येऊन पोहोचले. अशिक्षित असल्यामुळे व अस्पष्ट बोलण्यामुळे ते कुणाला त्यांचे नावगाव समजावून देऊ शकले नाहीत; पण नशिवाने १९८७ मध्ये त्यांना एका ऑस्ट्रेलियन दांपत्याने कोलकात्याच्या अनाथाश्रमातून दत्तक घेतले व त्यांच्या नवीन जीवनाला सुरुवात झाली.

२०१४ मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या 'अ लाँग वे होम' या आत्मवृत्तात त्यांनी पंचवीस वर्षांनी, स्वतःच्या पुसट आठवणींच्या जोरावर आपल्या भारतातल्या गावाचा, घराचा व कुटुंबीयांचा 'गुगल अर्थ' व 'फेसबुक' वापरून कसा शोध लावला, या अद्भुत प्रवासाचं वर्णन केले आहे. त्यांच्या या शोधप्रवासाच्या हृदयस्पर्शी कहाणीने व पुस्तकाने आंतरराष्ट्रीय प्रसारमाध्यमांचे (विशेष करून भारतीय व ऑस्ट्रेलियन) लक्ष वेधून घेतले व यावर आधारित 'Lion' हा सिनेमा २०१६ मध्ये प्रदर्शित झाला.

सरू ब्रायलीं

अनुवाद
लता रेळे

पाच वर्षांचा सरू व त्याचा मोठा भाऊ, जगण्यासाठी धडपड करत असलेल्या आपल्या आईला मदत म्हणून स्थानिक ट्रेनमध्ये साफसफाईचे काम करतात. एक दिवस, थकून गेलेला लहान मुलगा ट्रेनमध्येच झोपून जातो व जेव्हा उठतो तेव्हा कोलकात्याला पोहोचलेला असतो. गरीब व अशिक्षित सरूला ना स्वतःचं आडनाव माहीत होतं ना स्वतःच्या गावाचं नाव. एका रात्रीत तो त्याच्या संबंध कुटुंबापासून दुरावतो व गजबजलेल्या महानगरातल्या असंख्य बेघर मुलांत येऊन पडतो. शेवटी सरूला एक ऑस्ट्रेलियन दांपत्य दत्तक घेते व तो टास्मेनियात वाढतो; पण आपल्या आईला कधीच विसरत नाही. पंचवीस वर्षांनंतर 'गुगल अर्थ'च्या मदतीने तो तिला परत शोधून काढतो.

ही बातमी आली तेव्हा प्रसारमाध्यमांत बरीच खळबळ उडाली. या पुस्तकात सरू पहिल्यांदाच लिहितो आहे, आपल्या आयुष्याविषयी, आपल्या मध्य प्रदेशातील खांडव्यात घालवलेल्या बालपणाविषयी, कोलकात्याच्या रस्त्यावर काढलेले दिवस आणि आईशी पुनर्भेट या सर्वांबद्दल. मन हेलावून टाकणारी व प्रेरणा देणारी अशी ही अविस्मरणीय कहाणी आहे.

या कथानकावर
आधारित चित्रपट
प्रदर्शित

(‘घरपरतीच्या वाटेवरती’... पुस्तकातून)

जगण्यासाठी धडपड

नेहमीसारखाच मी भुकेला होतो. जिथं काही दिवसांपूर्वी मी येऊन पोहोचलो होतो त्या लाल स्टेशनावर होती त्यापेक्षा या विस्तीर्ण नदीच्या काठावर कितीतरी ठिकाणं मला दिसत होती, जिथे खाणं मिळण्याची शक्यता होती.

लहान दुकानदार भीक मागणाऱ्या मुलांच्या बाबतीत अगदी बेपर्वा दिसले. त्यांच्यापेक्षा जर कुणी जेवण बनवताना दिसलं तर त्याच्याकडून खायला मिळण्याची शक्यता मला जास्त वाटली, म्हणून त्या आशेनं मी पाण्याच्या कडेनं चालू लागलो. दिवसा उजेडात पाहिल्यावर मला खात्री झाली की मी पाहिलेल्यातली ही सगळ्यात मोठी नदी होती. पण मैला, कुजलेला भाजीपाला व मेलेले प्राणी तळाशी सादून राहिल्यामुळे ती जास्त घाणेरडी व दुर्गंधी झालेली होती. नदीकडेच्या बाजूने चालताना दोन मेलेल्या माणसांची प्रेतं कचऱ्याच्या ढिगाऱ्यात पडलेली पाहून मी प्रचंड घाबरलो होतो. एकाचा गळा चिरलेला होता तर दुसऱ्याचे कान कापून टाकलेले होते. मेलेल्या माणसांची प्रेतं मी आधी पाहिली होती. गावात जर कुणी मेलं तर इतर लोक त्यांना आदरानं वागवलं जाईल याची काळजी घेत असत; पण अशी उघड्यावर पडलेली प्रेतं मी कधी पाहिली नव्हती. मेलेल्या प्राण्यांसारखंच मेलेल्या माणसांवरही (अगदी हिंसक हल्ल्यांमुळे ते मेले असले तरी) इथं कुणीही जास्त लक्ष देत नव्हतं. त्यांची प्रेतं माशा घोंगावत व उंदरानी कुरतडलेल्या अवस्थेत कडक उन्हात उघड्यावर पडली होती.

या दृश्यानं माझ्या पोटात ढवळून आलं, पण मला सगळ्यात प्रखरपणे जाणवलं ते म्हणजे मला जे वाटायला लागलं होतं त्याला हे दृश्य पुष्टी देत होतं. मला वाटायला लागलं होतं, की या शहरातला प्रत्येक दिवस म्हणजे जीवन-मरणाचा प्रश्न होता. इथं सगळ्या ठिकाणी व प्रत्येकापासून धोका होता. इथं चोर होते, मुलांना पळवून नेणारे होते आणि मारेकरीही होते. मी चिंतातुर झालो. माझ्या मनात प्रश्नांचं काहूर उठलं. घरातून बाहेर पडल्यावर माझे भाऊ अशाच जगात राहत होते का? आणि म्हणूनच मी त्यांच्याबरोबर प्रवास करताना ते मला कधी स्टेशन सोडून जाऊ देत नसत का? स्टेशनवर गुड्डूचं काय झालं असेल? मला सोडून त्याला कुठं एवढं जायला लागलं असेल व मी उठलो तेव्हा तो तिथं का आला नव्हता? माझ्याप्रमाणे तोही मला असाच

शोधत फिरत असेल का? आणि मला काय झालं असं माझ्या कुटुंबीयांना वाटलं असेल? ते मला शोधत असतील की मी मेलो असेन किंवा कायमचा नाहीसा झालो असेन, असं वाटलं असेल?

आईकडे, गुड्डूकडे, माझ्या कुटुंबाकडे परत जाण्याची व कुणीतरी माझं संरक्षण करावं, काळजी करावी, अशी मला अनावर इच्छा होत होती. पण मला हेही माहीत होतं, की तशी आशा बाळगण्यासाठी मला प्रथम शक्य तेवढं कणखर असण्याची गरज होती. नाहीतर मी नाहीसा होईन किंवा या घाणेरड्या विस्तीर्ण नदीच्या काठावर मरून जाईन. मला कळून चुकलं की मला स्वतःवरच अवलंबून राहिलं पाहिजे. मी माझ्या स्वतःचा ताबा घेतला.

मी मागे पुलाकडे वळलो आणि एका ठिकाणी दगडी पायऱ्या होत्या तिथं आलो. काही माणसं पायऱ्यांवर अंघोळ करत होती, कपडे धूत होती. पायऱ्यांच्या शेजारी दगडाचं एक रुंद गटार होतं, ज्यातून रस्त्यावरचं पाणी व सांडपाणी नदीत वाहून जात होतं. मुलं त्यात खेळत होती, पाणी उडवत होती व मस्ती करत होती. म्हणून मीसुद्धा त्यात गेलो. सांडपाणी व मृतांचे अवशेष असलेल्या नदीच्या पाण्यात कुणी अंघोळ करेल, हे जसं भारताला भेट देणाऱ्या बऱ्याच जणांना अविश्वसनीय वाटतं तसं मलाही आता वाटतंय; परंतु त्या वेळी मी त्याचा विचारसुद्धा केला नाही. ती नदी होती आणि नद्या याच कामांसाठी असतात, अशी साधारण समजूत असते. त्या ठिकाणी दयाळूपणासुद्धा दाखवला जातो, याचा मला अजून शोध लागायचा होता.

बाकीच्या मुलांनी मला त्यांच्यात खेळायला घेणं बहुतेक स्वीकारलं होतं, असं मला वाटलं आणि आम्ही पाण्यात खेळू लागलो. दिवसातल्या जीवघेण्या उकाड्यापासून सुटकाच झाली म्हणा. काही मुलं मोठ्या आत्मविश्वासानं पायऱ्यांच्या कडेवरून नदीत उड्या मारत होती. मी फक्त पायऱ्यांवरून खाली गुडघाभर पाण्यात उतरलो. माझ्या भावांनी आमच्या गावाजवळच्या नदीत मला पोहायला शिकवण्याचा प्रयत्न केला होता; पण मला ते काही जमलं नव्हतं. पावसाळा सोडला तर गावाला नदी म्हणजे पाणी उडवण्यापुरता केवळ ओढा होता, पण मला पाण्यात आवडायचं आणि आजच्या उकाड्याच्या दिवशी जरा जास्तच आवडलं. मला परत लहान मूल झाल्यासारखं वाटलं व इतर मुलांच्यात खेळायला मजा आली.

दुपारनंतर बाकीची मुलं घरी परत गेली. मी पायऱ्यांवर थांबून राहिलो. दिवस संपूच नये, असं वाटत होतं. पण नदी नेहमीच विस्मित करते. माझ्या

लक्षात आलं नाही; पण पाण्याची पातळी दिवसभरात वाढली होती. मी आतापर्यंत सुरक्षित वाटत होतं त्या ठिकाणी उडी मारली आणि तिथं आश्चर्य म्हणजे पाणी खोल होतं, माझ्या डोक्याच्यावर आलं होतं. पाण्याचा प्रवाहसुद्धा जोरात होता व मला पायऱ्यांपासून दूर ओढून आत नेत होता. पाणी बाजूला सारत, हातपाय हलवत, नदीच्या तळापासून वरती येऊन श्वास घ्यायची मी धडपड केली; परंतु पाण्यानं मला परत खाली खेचलं व वर ढकललं. या वेळेस मात्र माझे पाय तळाला टेकले नाहीत. मी बुडत होतो.

तेवढ्यात मला पाणी जोरात उडल्याचा मोठ्ठा आवाज ऐकू आला व मी वर पाण्याच्या पृष्ठ भागाकडे खेचला जाऊन पायऱ्यांवर येऊन पडलो. थंडीमुळे माझे दात कडकड वाजत होते. खाकखूक करत मी पोटात शिरलेलं घाणेरडं पाणी बाहेर काढू लागलो. एका म्हाताऱ्या बेघर माणसानं दगडाच्या गटारावरून नेमक्या क्षणी उडी मारून मला पाण्यातून बाहेर काढलं होतं. नंतर तो गुपचूप पायऱ्या चढून वरती नदीकाठावर परत गेला, जिथं तो बहुधा राहत असावा.

त्या अनोळखी माणसानं दाखवलेल्या दयाळूपणामुळे मी जरा गाफील झालो असणार किंवा मी फक्त पाच वर्षांचाच होतो म्हणून असेल कदाचित, पण मी दुसऱ्या दिवशी परत नदीवर पोहायला गेलो. वाढती भरती व पाण्याच्या जोरदार प्रवाहानं मला आणखी एकदा आश्चर्याचा धक्का दिला व मी परत संकटात आलो. काय सांगू, आश्चर्य म्हणजे त्याच माणसानं मला पुन्हा वाचवलं. कदाचित मी परत आल्यावर तो माझ्यावर लक्ष ठेवून होता. या वेळी मात्र आजूबाजूच्या लोकांचं आमच्याकडे लक्ष गेलं. त्या माणसानं मला पायऱ्यांवरून वर जायला मदत करताना त्यांनी पाहिलं. आमच्याभोवती जमाव जमला आणि मला एवढे समजलं की ते सगळे म्हणत होते, मी देवाच्या कृपेनं वाचलो होतो आणि माझी मरण्याची वेळ अजून आली नव्हती.

कदाचित, धक्काबुक्की करत इतके सगळे लोक मला बघायला पुढे येत होते ते पाहून मला दडपल्यासारखं झालं किंवा लाज वाटली किंवा मी परत दुसऱ्यांदा बुडालो होतो म्हणून माझाच मला राग आला असावा. पाय भराभर उचलून मी जमेल तेवढ्या जोरात धावत सुटलो. धावणं अगदी अशक्य होईपर्यंत मी नदीच्या काठावर लांबवर धावत राहिलो आणि परत नदीत न उतरण्याची शपथ घेतली. ज्या देवदूतानं मला एकदा नाही, दोनदा वाचवलं होतं त्या बेघर माणसाचे मी आभार मानले का, ते माझ्या आठवणीत नाही.

जमावाला टाळण्याच्या उद्देशाने मी माझ्या नव्यानं ओळख व्हायला लागलेल्या भागापासून दूर पळालो होतो व रात्र व्हायला सुरुवात झाली होती. नदीच्या काठावरच्या मला माहित असलेल्या भागाकडे अंधार होण्याआधी परत जाण्याचा प्रयत्न करायला आता उशीर झाला होता. तेव्हा मला लगेचच जवळपास झोपण्यासाठी जागा शोधायला हवी होती. मी एका कारखान्याजवळ पोहोचलो होतो. तो वापरात नसल्यासारखा वाटला व त्याच्यामागे अंधारात कुचकामी गोष्टींचा मोठा ढिगारा दिसत होता. मला एक पुढ्याचा तुकडा मिळाला, त्याच्यावर मी त्या ढिगाऱ्यामागे थकून भागून झोपून गेलो. तिथे भयंकर घाण वास येत होता; पण मला त्याची आता सवय व्हायला सुरुवात झाली होती. निदान मी सर्वांच्या दृष्टीआड तरी होतो.

त्या रात्री, रस्त्यावर दिव्याखाली जमलेल्या भयानक कुत्र्यांच्या भुंकण्यांन मला जाग आली. मी हातात एक दगड धरून ठेवला व आणखीही काही दगड जवळच ठेवले व बहुतेक तसाच झोपून गेलो असणार. कारण सूर्याचं कडक ऊन तोंडावर आलं म्हणून मला जेव्हा जाग आला, तेव्हा दगड तिथेच होते, पण कुत्रे मात्र कुठेही दिसत नव्हते.

नंतर काही दिवसांत मला स्टेशनच्या आजूबाजूच्या परिसराची, जिथे मी अन्न धुंडाळत फिरत होतो त्या छोट्या दुकानांची व स्टॉल्सची माहिती झाली. दुकानातून येणारे फरसाणाचे, कलिंगडाचे, गुलाबजाम व लाडूंचे वास टाळणं कठीण होतं. मग मला फक्त खात बसलेले लोक समोर दिसत असत. काही जण शेंगा फोडून शेंगदाणे खात खात गप्पा मारत असत, काही जण चहा पीत तर काही एकमेकांत द्राक्षं वाटून खात बसलेले असत. मग माझी भूक चेकाळायची व मी प्रत्येक दुकानदाराकडे जाऊन भीक मागत असे. इतर अर्धा डझन मुलं तिथं घोटाळत असत त्यांच्याबरोबर ते मलाही हाकलवून लावायचे. आमच्यासारख्या किती जणांवर ते दया दाखवणार?

लोकं खात असताना मी त्यांच्यावर लक्ष ठेवत असे. जे माझ्या कुटुंबीयांसारखे गरीब होते ते साधारणपणे चांगलं अन्न टाकत नसत. पण काही अन्न खाली सांडत असे किंवा ते सगळं संपवत नसत. तिथे काही कचऱ्याचे डबे नव्हते. मग लोकांचं खाऊन झालं की ते सरळ जमिनीवर टाकून घायचे. त्यांनी टाकून दिलेल्यापैकी कुठचं अन्न खाण्यालायक होतं ते मी बघून ठेवत असे. पूर्वीसुद्धा माझ्या भावांना व मला रेल्वे फलाटावरून कुठचं अन्न उचलून आणायचं ते बरोबर कळत असे. तळलेल्या पदार्थांचे,

उदाहरणार्थ, सामोशाचे तुकडे, एकदा का धूळ झटकवून टाकली की खाण्यायोग्य होते; पण त्यासाठी खूप किंमत मोजावी लागे. ते पदार्थ पटकन उचलण्यासाठी खाणं धुंडाळत फिरत असणाऱ्या इतर मुलांशी स्पर्धा असायची. सहज सांडून जाणारे दाणे किंवा काबुली चणे किंवा मसुरा घातलेलं मसालेदार फरसाण यावर बहुधा माझा भर असायचा. कधीकधी मी चपातीसाठी स्पर्धेत उतरत असे. सर्व जण खाण्यासाठी जिवावर उदार झालेले असायचे, त्यामुळे त्यांच्यात उरल्यासुरल्या तुकड्यांसाठी चुरस असायची. कधी कधी मला लांब ढकललं जायचं तर कधी बुक्के खायला मिळत असत. कुत्री जसं हाडाच्या तुकड्यासाठी भांडतात त्याप्रमाणे आम्ही भांडत होतो.

मी जरी स्टेशनच्या व नदीच्या जवळ झोपत होतो तरी भोवतालचे रस्ते धुंडाळून बघायला लागलो होतो. कदाचित माझी भटकण्याची नैसर्गिक आवड पुन्हा परत डोकं वर काढत होती; परंतु धुंडाळण्यामागे माझी वेडी आशा होती की रस्त्यावरच्या पुढच्या कोपऱ्यावर अशी जागा असेल जिथं खाण्यासाठी काहीतरी मिळेल किंवा जिथं खाणं बनत असेल व जी रस्त्यावरच्या इतर मुलांना सापडलेली नसेल. आणि तिथं एखादा दयाळू दुकानदार असेल किंवा एखादं खराब झालेल्या खाद्य पदार्थांचं टाकून दिलेलं खोकं तरी मिळेल. इतक्या मोठ्या शहरात कितीतरी गोष्टींची शक्यता असते.

पण या शहरात राहण्यात अनेक संकटं सुद्धा असतात. अशाच एका मोहिमेत मला आठवतं, एकदा मी एका दाट वस्तीत पोहोचलो होतो. पडझडीला आलेल्या स्थितीतली घरं, बांबूनं व गंजलेल्या लोखंडाच्या सळ्यांनी बांधलेल्या झोपड्या असलेल्या या वस्तीत अशी दुर्गंधी पसरली होती जणू काहीतरी जवळपास मरून पडलं असावं. मला एकदम जाणवलं की तिथली काही माणसं माझ्याकडे विचित्रपणे बघत होती, जणू काही मला तिथं असण्याचा हक्क नव्हता. तेवढ्यात विडी ओढणाऱ्या मोठ्या मुलांचा एक घोळका मला दिसला. ती मुलं माझ्याकडे बघत होती. त्यांच्या नजरेनं माझा आत्मविश्वास डळमळायला लागला होता. आणि मी जागच्या जागीच थबकलो.

एक मुलगा हातातली सिगारेट उंचावून हात हलवत उठला व मोठमोठ्याने बोलत माझ्या दिशेनं आला. त्याचे मित्र हसत होते. मला त्यातला एकही शब्द समजत नव्हता. काय करावं याचा विचार करत मी तिथंच उभा राहिलो. माझ्याशी बोलत तो एकदम माझ्या अंगावरच आला व

नवे कोरे

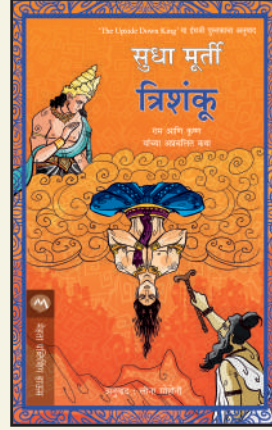
त्रिशंकू

सुधा मूर्ती
अनुवाद
लीना सोहोनी

किंमत : १९०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

या कथासंग्रहातील कहाण्या
श्री भगवान विष्णूंच्या दोन अवतारांच्या आहेत.
प्रभू रामचंद्र आणि श्रीकृष्ण हे ते अवतार!
खरं तर या दोन्ही अवतारांच्या
अक्षरशः अगणित कथा उपलब्ध आहेत.
पण त्यातल्या कित्येक कथा आजच्या तरुण पिढीच्या
कधी कानावरही पडलेल्या नाहीत.
कित्येक कथा विस्मृतीच्या पडद्याआड गेल्या आहेत.
ख्यातनाम कथालेखिका सुधा मूर्ती वाचकांना
अशाच सुरस आणि चमत्कृतीपूर्ण प्रवासाला घेऊन जातात.
या प्रवासात मनुष्यप्राण्यांबरोबर
देवदेवता आणि राक्षसही वाटचाल करताना दिसतात.
प्राणी माणसांसारखे बोलतात आणि
देवदेवता सर्वसामान्य माणसांना मोठमोठे वरही देतात.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ | १०३

मला दोन थोबाडीत ठेवल्या. माझी वाचाच गेली. मी रडायला लागलो तसं त्यानं मला परत जोरात फटका मारला. मी जमिनीवर कोसळलो. मी रडत होतो व ती मुलं हसत होती.

माझ्या लक्षात आलं की परिस्थिती आणखी गंभीर होण्याची शक्यता होती आणि मला तिथून बाहेर पडलंच पाहिजे. मी कसाबसा धीर एकवटला; उभा राहिलो, मागे वळलो आणि संथ गतीनं चालायला लागलो, जसं आपण एखाद्या धोकादायक कुत्र्यापासून दूर जाऊ तसं. माझा गाल अजूनही झोंबत होता. मला वाटलं की मी जर त्यांच्या ठिकाणी राहण्याची माझी इच्छा नाही असं दर्शवलं, तर ते मला त्रास देणार नाहीत; पण जेव्हा ते माझ्या मागे यायला लागले तेव्हा मी धूम ठोकली. माझ्या पाणावलेल्या डोळ्यांतूनसुद्धा मला समोरच्या दोन इमारतीत थोडं अंतर दिसलं व मी तिकडे पटकन वळलो. तरी तेवढ्यात त्यांच्यातल्या एकानं फेकलेला दगड माझ्या हाताला लागलाच.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

द लॉयन्स गेम

नेल्सन डेमिल अनुवाद : अशोक पाध्ये

एक रक्तपिपासू मानवी सिंह माणसांची शिकार करित मोकट सुटला...
त्याच्या मागावर एफ. बी. आय. चे शिकारीही निघाले. तो शिकारीचा खेळ
नव्हता तर ते एक भीषण सूडसत्र होते. शेवटी कोणी शिकार केली?

किंमत : ६९५/-रु. पोस्टेज : ५०/-रु.

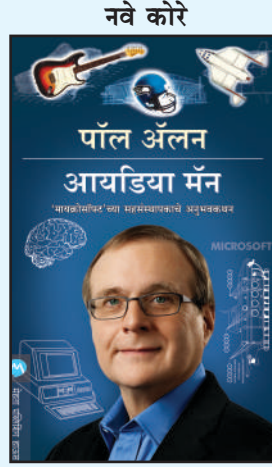

आयडिया मॅन

पॉल ॲलन
अनुवाद
स्वाती देशपांडे

किंमत : ४९५/-रु.
पोस्टेज : ५०/-रु.

एका व्यवहारकुशल आणि वास्तववादी भागीदाराशिवाय काम करण्यात केवढं मोठं आव्हान आहे, याची मला 'मायक्रोसॉफ्ट' पश्चातच्या काळात जाणीव झाली; परंतु तरीही स्वतःचा वेगळा मार्ग निवडल्याबद्दल मला जराही खेद किंवा हुरहुर वाटत नाही. माझ्या त्या निर्णयामुळे आयुष्यात मला विविध क्षेत्रांत अनेक उत्तम अनुभव घेता आले, त्यामुळे माझं आयुष्य जास्त परिपूर्ण होऊ शकलं. ज्या प्रकारच्या आयुष्याची मी अगदी सुरुवातीच्या दिवसांपासून स्वप्नं बघितली होती, ते आयुष्य मी उपभोगू शकलो. ज्या दिवसांत एखाद्या 'कॉम्प्युटर टर्मिनल'समोर चिकटून बसून मी 'कोड' लिहित असे, त्यातली प्रत्येक ओळ निर्दोष करण्याच्या मागे लागलेला असे, तेव्हापासूनची माझी स्वप्नं प्रत्यक्षात उतरू शकली, ती माझ्या 'एकला चलो' या निर्णयामुळेच!!

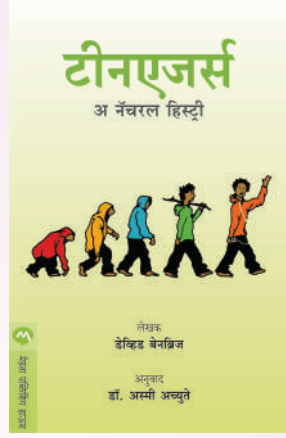
टीनएजर्स

अ नॅचरल हिस्ट्री

डेव्हिड बेनब्रिज हे केंब्रिज विद्यापीठातले प्राणिवैद्यकीय शरीररचनाकार आहेत आणि त्यांना सेंट कॅथरिन कॉलेजची शिष्यवृत्ती मिळाली आहे. १९८० मध्ये अमेरिकेच्या सॅव्हाना प्रदेशात त्यांचं टीनएज पार पडलं. त्यांनी प्राणिशल्यविशारदाचं प्रशिक्षणही घेतलं. रिजंट्स पार्कमधील प्राणिविज्ञान संस्था, रॉयल प्राणिवैद्यकीय महाविद्यालय, कॉर्नेल विद्यापाठ, सिडनी विद्यापाठ व ऑक्सफर्ड विद्यापीठ येथे त्यांनी संशोधन केलं आहे. विविध शास्त्रीय विषयांवरची त्यांनी लिहिलेली पुस्तकं वाचकांच्या नेहमीच पसंतीस उतरलेली आहेत. गर्भारपण (ए व्हिजिटर विदीन, सन २०००), जनुकं आणि लैंगिकता (द 'एक्स' इन सेक्स, सन २००३) आणि मेंदू (बियाँड द झेन्यूल्स ऑफ झिन, सन २००८) ही त्यांची शास्त्रीय विषयावरील काही लोकप्रिय पुस्तकं आहेत. पत्नी आणि मुलांसमवेत डेव्हिड 'सफोक' येथे वास्तव्यास आहेत. पौगंडावस्था या अवघड विषयाचा सखोल अभ्यास करून तो वाचकांपुढे मांडतानाच लेखकाची तीन मुलं विचलित न होता ठामपणे पौगंडावस्थेकडे वाटचाल करीत आहेत.

डेव्हिड बेनब्रिज अनुवाद डॉ. अस्मी अच्युते

प्रत्येक गोष्ट शास्त्रीयदृष्ट्या समजून घेणारे पालक वयात येणं का समजून घेऊ शकत नाहीत? कारण 'वयात येणं' या घटनेमागे फक्त शारीरिक बदल नाहीत, सामाजिक, सांस्कृतिक, मानसिक, शारीरिक, जीवशास्त्रीय असे सगळेच संदर्भ टीनएजला आहेत. फक्त शारीरिक बदल म्हणून वयात येण्याकडे पाहणं, हे संघर्षात तेल ओतण्यासारखं आहे. संदर्भापैकी एकही संदर्भ वगळून आपल्याला चालणार नाही. उत्क्रांतीपासून सामाजिकतेपर्यंत सगळीकडेच टीनएजर्सची पाळंमुळं घट्ट रुजलेली आहेत. किशोर-वयातल्या अलीबाबाच्या गुहेमधला विचारांचा, भावनांचा खजिनाच आपल्यासमोर येतो. एरवी पालकांसाठी 'प्रवेश निषिद्ध' असणाऱ्या किशोरवयीन मुलांच्या अद्भुतरम्य जगाची सफर या पुस्तकाने घडवून आणली आहे. एखादं न सुटणारं अवघड कोडं सोडवताना जसा आनंद मिळतो, तसाच आनंद निसर्गाने घातलेलं कोडं सोडविण्यात आहे. 'टीनएजर्स'चं तर्कापलीकडचं गणित उकलताना जगण्याच्या प्रत्येक पायरीवर आपण अधिकाधिक समृद्ध होत जातो.

वैचारिक मंथन, जोखीम, मस्ती

टीनएजर्सच्या मेंदूचं वेगळेपण

आसन्नमरण अवस्थेत आज अंतरी दाटल्या गत ऊर्मी,

नव्याने उभारू पाहणाऱ्या भावना आता घेऊ पाहत आहेत ताबा,

ढासळणाऱ्या या तनूचा.

– विल्यम शेक्सपिअर, रोमिओ अँड ज्युलिएट

दोन ताज्या घटना

पहिली बातमी आहे ती सफोक नावाच्या परिसरात राहणाऱ्या एका तरुणांच्या गटाला शिक्षा झाल्याची! गटातले सगळेच तरुण विशीच्या आसपासचे होते. एका नाइटक्लबमधून रात्री उशिरा बाहेर पडणाऱ्या दोन माणसांवर गंभीर हल्ला केल्याबद्दल त्यांना दोषी धरण्यात आलं होतं. दुर्दैवाने अशा घटना वारंवार घडतात; परंतु या विशिष्ट घटनेचे काही वेगळे पैलू माझ्या लक्षात आले. पहिली गोष्ट म्हणजे हा संपूर्ण प्रसंग सीसीटीव्ही कॅमेरामध्ये चित्रित झाला. चित्रफितीमध्ये जमिनीवर लोळागोळा होऊन पडलेल्या बळींना आरोपी लाथाबुक्क्यांनी मारहाण करताहेत, असं स्पष्ट चित्रित झालं होतं. त्यामुळे फिर्यादी पक्षाची केस जास्त लक्षवेधक झाली. स्थानिक बातमीपत्रांमध्येही थोडंफार चित्रीकरण दाखवण्याएवढी जागा त्याला मिळाली. तेव्हा मी या पुस्तकाचा आराखडा रेखाटत असल्यामुळे या केसच्या काही वेगळ्या पैलूंनी माझं लक्ष वेधून घेतलं. केसचा निकाल देताना माननीय न्यायाधीशांनी एक विधान केलं ते असं, “ही तरुण मुलं माणसासारखी नव्हे, तर अविवेकी टीनएजर्ससारखी वागली.”

दुसरी बातमी एका तरुण माणसाची चमत्कारिक अवस्था सांगणारी होती. ‘सरी’ भागात राहणाऱ्या तरुणाचं आयुष्य त्याच्या सतराव्या वर्षापासून संकटात सापडलं होतं. एका रात्री टीव्ही पाहत असताना एका वृद्ध महिलेवरील एक कार्यक्रम त्याने पाहिला. तिच्यावर निर्दयी हल्ला झालेला होता. त्या हल्ल्याच्या क्रूरतेने तो तरुण हबकून गेला. हे दृश्य त्याच्या मनातून पुसलं जाईना. अशी क्रूर गोष्ट किती भयंकर वाटत असेल, हा विचार त्याच्या मनावर कोरला गेला.

तो तरुण कधीच हिंसक नव्हता. पण हिंसेची ती कल्पना त्याच्या

डोक्यात इतकी घट्ट रुजली की, वृद्ध महिला पाहताच तो हतबल होऊ लागला. स्वतःलाच घाबरू लागला. लहानखुरी वृद्ध महिला पाहिली की, तिला टाळण्यासाठी तो स्वतःच रस्ते बदलू लागला. त्याला वृद्धांना दुखवायचं नव्हतं, पण आपणच कदाचित त्यांच्यावर हल्ला करू अशी भीती त्याच्या मनात बसली होती. पुढे-पुढे तर वृद्ध महिला पाहताच त्याला भीतीचे झटके येऊ लागले, तो बेशुद्ध पडू लागला. नंतर तो स्वतःच मनोरुग्णालयात जाऊन भरती झाला. त्या वॉर्डमध्ये अनेक वृद्ध बायका होत्या. शेवटी तो आपणहून तुरुंगात जायला लागला. स्वतःला छळणाऱ्या त्या वयोवृद्धांच्या तावडीतून सुटण्याचा हाच मार्ग त्याला योग्य वाटला. आता तो स्वतः बाप झाला आहे, पण आपल्या मुलांना बागेत खेळायला घेऊन जायची त्याला भीती वाटते. कारण जवळून जाणाऱ्या एखाद्या वृद्धेचं आपण काहीतरी भयंकर करून बसू अशी त्याला धास्ती वाटते.

या वादळात टीनएजर्सची बुद्धी कशी काय भरकटते? टीनएज बुद्धीवर प्रौढांकडून क्रूरतेचा, पशुतेचा कलंक का लावला जातो? घडणाऱ्या गोष्टींमुळे आपण समाजात निष्क्रिय, निष्प्रभ ठरू शकतो याची जाणीव असतानाही टीनएजर्सकडून नको त्या गोष्टी कशा घडतात? टीनएजर्सचा मेंदू हा बाहेरच्या जगाला विरोधाभासाचं जाळं वाटत असतो; कोडगा आणि अनियमित, विचारहीन आणि अंतर्मुख, भ्रष्टोस वाढलेला आणि नैराश्याने ग्रासलेला... सगळं एकाच वेळी दिसत असतं. टीनएजर्सच्या दृष्टीने ही एक साधी समस्या असते. त्यांना जे करायचं आहे, ते त्यांच्या बुद्धीला करायचं नसतं. मुलांचा आणि प्रौढांचा मेंदू त्यांच्या जगाशी व्यवस्थितपणे जुळणारा असतो, पण टीनएजर्सचा मेंदू मात्र जरा गूढ, रहस्यमय, वैतागवाणा असा वाढतो. याचं कारण मी या भागात स्पष्ट करणार आहे. प्रौढ माणसं स्वतःचे निर्णय तर घेतातच आणि शिवाय मुलांचेही निर्णय घेतात. अर्थातच टीनएजर्स या सगळ्या निर्णयप्रक्रियेच्या मध्येच कुठेतरी अडकलेले असतात. टीनएजर्सना जसजसं थोडंथोडं स्वातंत्र्य मिळतं, तसतसं त्यांनी आपल्याला मिळालेल्या स्वातंत्र्याचा नक्की कसा उपयोग करावा हे शिकायला हवं. या शिक्षणाला साहाय्य म्हणून मानवी मेंदूच्या बदलाच्या कहाणीत एका उत्कंठावर्धक बिंदूपाशी टीनएजर्स येऊन थांबतात. मानवाचा मेंदू आयुष्यभर बदलतच असतो, पण दहा ते वीस वर्षे वयामधला बदल अधिक महत्त्वाचा, गुंतागुंतीचा असतो. सध्याचे शास्त्रीय शोध अशा

निष्कर्षाप्रत येऊन पोहोचले आहेत की, टीनएज हा मानवी मेंदूचा सर्वोच्च बिंदू आहे. टीनएज अवस्थेमध्ये मेंदूचा आकार सर्वात मोठा असतो, मेंदू सर्वात लवचीक आणि बदलांना अनुकूल असतो. आपली बुद्धी, जी ठोकून योग्य त्या आकाराची बनवता येते, ती बुद्धीच टीनएज वर्षामधला आपला अमूल्य ठेवा असते. टीनएजर्सच्या शरीरात घडणारे बदल आहेतच, पण मानवाच्या दृष्टीने विचार करता अजूनही मेंदूत होणारे बदल जास्त महत्त्वाचे आहेत.

गेल्या काही वर्षात टीनएज बुद्धीवर बरंचसं लिखाण केलं गेलं. पण टीनएज बुद्धीवर जे तर्क-कुतर्क केले, जे दावे केले त्यांना शास्त्रीय माहितीचं पाठबळच नाही. प्रकाशित केलेल्या मूळच्या संशोधनपत्रांमध्ये आपला मुद्दा स्पष्ट करणारी एखादी कारणपरंपरा, सांख्यिक साधर्म्य, एखादा प्रसंग किंवा घटनाक्रम नमूद करण्याची काळजी मेंदूतज्ज्ञांनी घेतली आहे. पण पुस्तकं किंवा माहिती लिहिली जाताना मूळ मजकुरातली बरीचशी स्पष्टता लोपली आहे. बऱ्याचदा शास्त्रज्ञांच्या लक्षवेधक सूचनासुद्धा लोकप्रिय समजुती बनतात. टीनएजर्सचा मेंदू कसा बदलतो याची खूपच माहिती आपण मिळवली, पण ते बदल टीनएजर्सच्या वर्तणुकीशी कसे संबंधित आहेत, ते जाणून घेण्याची आपली प्रक्रिया बरीच संथ वेगाने होते आहे. मानवी टीनएज वर्तणूक, जे मेंदूच्या प्रक्रियेतलं शेवटचं उत्पादन आहे, तेच आपल्यासाठी महत्त्वाचं आहे. टीनएजमध्ये आपण ज्या अनेक विचित्र आणि बेजबाबदार गोष्टी करतो, त्या नंतरच्या आयुष्यात आपल्याला घाबरवत नाहीत, पण काही घटना मात्र खोलवर ठसा उमटवून जातात. संपूर्ण पुस्तकभर माझं हेच म्हणणं राहिल की कोवळ्या, लवचीक टीनएजमध्ये आपण जी वर्तणूक शिकतो, जसे प्रतिसाद देतो त्याचे पडसाद पुढच्या आयुष्यभर आपल्यावर उमटत राहतात.

पण सुरक्षित बालपण आणि स्वतंत्र प्रौढत्व यांच्यामधली एक संक्रमणावस्था म्हणून टीनएजकडे पाहणं उचित ठरणार नाही. टीनएजर्स संवेदनशील, उत्साही मुलं असतात, ज्यांची बुद्धी वेगळ्या मार्गाने चालते. धोक्यांकडे पाहण्याचा टीनएजर्सचा दृष्टिकोन, त्यांच्या समजुती, त्यांचे आनंद प्रौढांपेक्षा पूर्णपणे वेगळे असतात. असं का ते आता आपल्याला माहित आहे. रस्त्याच्या मधल्या पांढऱ्या पट्ट्यांवर झोपणं, आयुष्यामध्ये पहिल्यांदाच किंवा फक्त अंतर्वस्त्रांवर जुलै महिन्यातला सूर्योदय पाहायला

टीनएजमधलं जीवन अतिशय रंगीत, चमकदार आणि तात्कालिक असतं. सगळ्याच प्रौढांच्या त्यांच्या टीनएजमधल्या आठवणी सारख्याच असतात. कारण प्रौढ लोक वयाच्या चष्यातून त्यांच्याकडे त्रयस्थासारखे पाहत असतात. तेव्हाच्या वागणुकीचा विपर्यास केला जातो. आठवणींमध्ये हरवल्यामुळे किंवा स्मृतिभ्रंशामुळे हा विपर्यास नसतो, तर तो आपल्या मेंदूत झालेल्या बदलांमुळे असतो. त्या आठवणी अशा काळातल्या आहेत, जेव्हा आपण आणि आपला मेंदू पूर्णपणे निराळे होतो. काय असेल ही टीनएज बुद्धी? पुढच्या प्रकरणात आपण टीनएजर्सच्या मेंदूबद्दल जाणून घेऊ या.

ज्ञानदा निबंधमाला

(आठवी ते बारावीच्या विद्यार्थ्यांना उपयुक्त)

दीपा पोरे

किंमत : ११०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

१० वी आवृत्ती

निबंध म्हणजे एखाद्या विषयावरचं प्रकट चिंतन. हे चिंतन तुमच्या शब्दांत गुंफणं हे कौशल्याचं काम असतं. सुंदर शब्द, यथोचित उदाहरणं, समर्पक सुविचारांची फुलं गुंफली की, निबंधाचा हार तयार होतो या निबंधाविषयी तुम्हा विद्यार्थ्यांच्या मनात फार मोठी धारस्ती असते. एखाद्या विशिष्ट विषयाविषयी काय लिहावं, कसं लिहावं, किती लिहावं आणि तरीही ते वाचनीय असायला हवं, असे त्या भीतीला चार स्वतंत्र पदर असतात. तुमच्या मनातील ही अदृश्य भीती घालवण्यासाठी आणि परीक्षेत मराठी निबंधात तुम्हाला उत्तम गुण मिळावेत यासाठी विविध विषयांवरच्या निबंधांचं हे पुस्तक आम्ही तुमच्या हाती आनंदानं देत आहोत.

तुम्ही ते काळजीपूर्वक वाचा, त्यांचा अभ्यास करा आणि सर्वोच्च गुणांचे धनी व्हा!

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ | १११

अभिप्राय

फोर सीझन्स : शर्मिला फडके

पृष्ठसंख्या : ३५२

किंमत : ३९५/- रु.

स्त्रीच्या आदिबंधांचा शोध घेणारी कादंबरी

कथालेखक, अनुवादक आणि कलासमीक्षक म्हणून मराठी कलाक्षेत्रात आपली एक वेगळी वाट निर्माण करणाऱ्या शर्मिला फडके यांच्या 'फोर सीझन्स' या कादंबरीचे प्रकाशन अलीकडेच झाले. शर्मिला यांची ही पहिलीच कादंबरी. शिवाय मूळ पिंड अभ्यासू कलासमीक्षकाचा. म्हणून 'फोर सीझन्स' असे नाव असणाऱ्या, पर्यावरणाशी नाते असणाऱ्या कादंबरीबद्दल सर्वांच्या मनात खूप उत्सुकता होती. ती उत्सुकता पूर्ण करण्यासाठी अलीकडेच मुंबईतल्या पिरोजा स्टुडिओत या कादंबरीचा परिचय आणि काही भागांचे वाचन अशा छोटेखानी कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. कार्यक्रम छोटा असला तरी या कार्यक्रमाला साहित्यिक, संपादक, डिझायनर्स, अनुवादक, रंगकर्मी, चित्रकार आणि वाचक अशा सर्जनशील मंडळींची उपस्थिती लाभल्यामुळे तिथे एक छोटे कला-संमेलनच भरले होते. आपल्या स्वागतपर प्रास्ताविकात शर्मिला यांनी कादंबरीचा थोडक्यात परिचय करून दिला. फूड -लाइफस्टाईल

ब्लॉगर आणि लेखिका सायली राजाध्यक्ष आणि आकाशवाणीच्या माजी अधिकारी मेधा कुलकर्णी यांनी या कादंबरीतल्या प्रकरणांचे अतिशय उत्तम सादरीकरण केले. त्यांनी निवडलेले उतारे एवढे बहुआयामी होते, की त्यामुळे श्रोते तर तन्मय झालेच आणि कादंबरी वाचण्याची उत्सुकता आणि ओढही वाढत गेली.

या कादंबरीचा परिचय करून देताना शर्मिला म्हणाल्या 'फोर सीझन्स' (चार ऋतू) या कादंबरीला पर्यावरणाची पार्श्वभूमी असली तरी हे पर्यावरण केवळ निसर्गातलं नाही, ते माणसाच्या अंतरंगातलं, मानवी नातेसंबंधांचंही पर्यावरण आहे. कादंबरीतली प्रोटॅगॉनिस्ट आहे, कामायनी. ती बरेच प्रदेश, बरीच नाती ओलांडून आली आहे एका माळरानावर. तिचा स्वतःचा एक भूतकाळ आहे, तसा माळरानाचाही भूतकाळ आहे. हे माळरान कधी काळी विलक्षण समृद्ध होतं; पण काही कारणांनी इथे आता कुठलीही जैविक संपदा अस्तित्वात नाहीये. कामायनीचं करिअर पर्यावरण क्षेत्रातील आहे; पण पर्यावरण हा व्यवसाय करत असताना आपण पर्यावरणाचं एका प्रकारे शोषण करतोय, असा अपराधी भाव तिच्या मनात असतो; कारण ग्रीन प्रोजेक्ट्स उभारणं, ग्रीन बिल्डिंग्ज बांधणं यामध्ये ग्रीन हा शब्द नावाला असतो. त्या नावाखाली व्यवसायच होत असतो. ती जेव्हा माळरानावर येते तेव्हा केवळ व्यवसायच करायचाय, इको - टूरिझम प्रकल्प उभारायचाय, एवढाच मर्यादित हेतू तिच्यासमोर असतो; पण माळरानावर येण्यामागे तिची स्वतःची कारणंही असतात. ती तिथे राहू लागते आणि माळरान हळूहळू तिच्याशी बोलायला लागतं. माळरानाचा भूतकाळ तिला समजत जातो. फार पूर्वी मागरेट फिलिप नावाची एक वनस्पतिशास्त्रज्ञ ती आता राहतेय त्याच बंगल्यात राहत होती. तिची प्रवासवर्णनं ती वाचते, तेव्हा हे आता उघडंबोडकं असलेलं माळरान किती समृद्ध होत, माळरानाचं खरं पर्यावरण तिच्यासमोर उलगडत जातं. निसर्ग म्हणजे केवळ हिरवागार, समृद्ध नाही, माळरानाचंही आपलं एक सौंदर्य असतं ते तिला सापडत जातं. तिथे ती चार ऋतू राहते, या चार बदलत्या ऋतूंमध्ये तिला तिच्या आयुष्यातलं जे जे टाळायला ती इथे निघून आलेली असते, त्यांचा सामना करायला शकत. ती स्वतःच स्वतःला सापडत जाते. तिला निसर्ग म्हणजे काय, हे समजतं. पर्यावरण म्हणजे काय हे समजतं. त्यातून तिच्या पुढच्या प्रवासाला गती मिळते. या कथानकाला सुंदरबनचाही एक संदर्भ आहे; कारण तिच्या

भूतकाळाचे धागेदोरे त्याच्याशी निगडित आहेत. एकीकडे सुंदरबन आणि दुसरीकडे माळरान, अशा अतिशय वेगळ्या, पण स्वतःचे एक सौंदर्य असणाऱ्या परिसंस्थांच्या पार्श्वभूमीवर ही कादंबरी घडत जाते.”

ही कादंबरी का लिहिली याचे उत्तर देताना त्या म्हणाल्या, “माझा मूळ विषय वनस्पतीशास्त्र; पण पुढे त्यात करिअर करावं, असं काही वाटलं नाही; पण निसर्ग, त्याची ओढ आणि आवड मनात रुजून राहिली. पुढे मी शाश्वत पर्यावरणाच्या अभ्यासाकडे वळले, तेव्हा माणूस आणि पर्यावरण यांच्यातील गुंतागुंतीचं नातं उलगडत गेलं. पुढे मी सुंदरबनला गेले. नानजच्या अभयारण्याला भेट दिली, तेव्हा कथानक मनात आकार घेत गेलं. त्यावर एखादा लेख किंवा कथा लिहून तो विस्तृत आवाका आणि पर्यावरण आणि माणसाच्या नातेसंबंधातले तिढे नेमके पकडता आले नसते.

म्हणून आपसूकच कादंबरीकडे वळले; पण त्याचं तंत्र-मंत्र समजून तो फॉर्म पकडीत यायला खूप वेळ, परिश्रम आणि ऊर्जाही द्यावी लागली.”

ही कादंबरी एका स्त्रीच्या भावविश्वाचा शोध घेते, तिच्या अंतरंगातल्या पर्यावरणातल्या गुंतागुंतीचा वेध घेत, त्यांचे तिच्या बाह्य विश्वाशी, तिथल्या माणसांशी असणारे अनुबंध उलगडत जाते. एक निखळ स्त्री म्हणून तिचे निसर्गाशी, पृथ्वी-मदर अर्थशी एक आदिम नाते आहेच. स्त्री ही त्या आदिमायेची लेक म्हणून निसर्गाने तिला सर्जनशीलतेची बीजे आणि गुणसूत्रे काहीशी जास्तच दिलेली आहेत. ती कामायनीला पर्यावरणातल्या निसर्गचक्राकडे, त्या आदिम अनुबंधांच्या मुळांकडे वारंवार खेचून घेऊन जात राहतात. त्यातून तिची शोषणकर्ता ही भूमिका मागे पडत जाते आणि संरक्षकाच्या भूमिकेत ती येते. त्यातून ती स्वतःचीच स्वतःला सापडत जाते. तिचे श्रेय तिला सापडते; पण तिचा प्रवास इथे संपतो का? की कथानकाचा शेवट जिथे आहे असे वाटते तिथे क्षितिजापलीकडून कुणी हाका देऊ लागते. नव्या यात्रेची सुरवात होणार असते.

मराठी साहित्यविश्वात अवतरलेली ही आगळीवेगळी कादंबरी प्रत्येकाने वाचायलाच हवी.

— यशोधरा काटकर

Email : lekhikaat12a@gmail.com

एक होता मित्र...

उमेश कदम

किंमत : २४०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

२री आवृत्ती

जगाच्या वेगवेगळ्या भागात प्रवास नि वास्तव्य करत असताना लेखकास समाजाच्या विविध स्तरातील वैशिष्ट्यपूर्ण व्यक्ती भेटल्या. त्यात आफ्रिकेतील आदिवासी ते एखाद्या प्रगत राष्ट्राचे अध्यक्ष किंवा रस्त्याच्या कडेला बसून बूट-पॉलिश करणाऱ्या पोऱ्यापासून ते अतिधनाढ्य व्यावसायिक अशा विभिन्न स्तरांतील लोक होते. अशा व्यक्ती, परदेशात आलेले मनोरंजक अनुभव, देशोदेशींची वैविध्यपूर्ण संस्कृती, चालीरीती, श्रद्धा-अंधश्रद्धा यांच्या निरीक्षणातून साकार झाल्या 'एक होता मित्र...' मधील साऱ्या कथा!

त्या वाचताना लेखक वाचकास जगाच्या दुर्गम भागात नि अनोख्या विश्वात फेरफटका मारून आणण्यासाठी घेऊन जातो. काही कथा वाचकांस चकित करतील, तर काही व्यथित! काही आहेत मिशकील, तर काही अंतर्मुख करणाऱ्या.

यातील कथानके जरी जगाच्या वेगवेगळ्या भागात उलगाडत गेली असली, तरी त्यात भिकाऱ्यांपासून धनिकांची किंवा मंत्र्यांपासून मांत्रिकांची व्यक्तिचित्रे आढळतात. जरी ती कथानके गुन्हेगारी, अत्याचार ते राजकारण अशा विषयांभोवती गुंफलेली असली, तरी या वैविध्यात एक समान धागा आहे.

लेखकाने आपले अनुभव साध्या व सोप्या भाषेत; पण नाट्यमय नि उत्कंठावर्धक शैलीत मांडण्याचा केलेला हा प्रामाणिक प्रयत्न!

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ | ११५

अभिप्राय

परीघ : सुधा मूर्ती

अनुवाद. उमा कुलकर्णी

पृष्ठसंख्या : २२४

किंमत : २२०/- रु.

मूल्यसंघर्षाची खिळवून ठेवणारी कहाणी

ज्येष्ठ लेखिका सुधा मूर्ती यांनी मूळ कन्नडमध्ये लिहिलेल्या 'परिधी' या कादंबरीचा उमा कुलकर्णी यांनी 'परीघ' या नावाने केलेला अनुवाद वाचला. लेखिकेच्या सहजसुंदर शैलीचा प्रत्यय देणारे हे पुस्तक मनात रेंगाळत राहते.

पुस्तकाच्या प्रारंभीच लेखिका वाचकाला तिच्या जन्मस्थानाच्या शिगगवीच्या, पंचक्रोशीतील आलद हळळी या गावात घेऊन जाते. तेथील भीमणांच्या, कुटुंबाशी परिचय करून देते. भीमणांची मुलगी मृदुला ही या कादंबरीची नायिका. कन्नड कौटुंबिक आणि सामाजिक पार्श्वभूमीवरील या कथेत खेड्यात वाढलेली सुंदर, हुशार, निसर्गवेडी मृदुला आणि तिचा पती डॉ. संजय यांच्या पंचवीस वर्षांच्या वैवाहिक जीवनाचा पट उलगडून दाखविला आहे. त्यात डॉ. संजय यांच्या विपन्नावस्थेतून संपन्नतेकडे वाटचाल केलेल्या कारकिर्दीचा आलेख आहे. या कालावधीत कौटुंबिक आणि सामाजिक जीवनात झालेली स्थित्यंतरे, त्यांना सामोरे जाताना मृदुलाने केलेला

संघर्ष, तर डॉ. संजयने केलेली तडजोड याचे प्रत्ययकारी चित्रण आहे.

मुळात मृदुला आणि संजय दोघेही प्रखर आदर्शवादी. या आदर्शवादांमुळे कारकिर्दीच्या सुरवातीला डॉ. संजयला प्रचंड मनःस्ताप, अन्याय, अपमान सहन करावा लागतो. सरकारी हॉस्पिटलमध्ये पुरेसा पैसा मिळत नसतानाही अनुभवासाठी आणि गोरगरीब रुग्णांची सेवा करण्याची संधी मिळते म्हणून संजय हद्दने सरकारी नोकरी सोडत नाही. तिथे वरिष्ठांची, डॉ. सरोजांची पक्षापाती वागणूक, पात्रता असूनही शिष्यवृत्तीसाठी डावलले जाणे, खोट्या केसमध्ये गोवले जाणे, त्याच्या कामाचे श्रेय सरकारी डॉक्टरने लाटणे, अनपेक्षितपणे अडचणीच्या गावी बदली होणे इत्यादी अप्रिय घटनांच्या मालिकेचे केलेले विदारक चित्रण वाचकाला अस्वस्थ, व्यथित करते. वैद्यकीय व्यवसायात साथीच्या रोगाची लागण झाल्यासारख्या फैलावणाऱ्या अपप्रवृत्ती, कॅन्सरसारखा पसरणारा छुपा भ्रष्टाचार, मूल्यांची पायमल्ली, राजकीय हस्तक्षेप, नगरसेवक, आमदार पद मिरवणाऱ्यांचा उर्मटपणा, दांभिकता वगैरे बाबींवर प्रकाश टाकणाऱ्या घटना मुळातूनच वाचण्यासारख्या आहेत. त्यात कुठेही अतिशयोक्ती, भडक रंग नाहीत. म्हणूनच त्या इच्छित परिणाम साध्य करतात.

शेवटी अपरिहार्यपणे डॉ. संजयचा आदर्शवादाचा बुरूज ढासळतो. तो आपल्या व्यापारी, आक्रमक वृत्तीच्या सहकाऱ्यांच्या डॉ. अँलेक्सच्या प्रभावाखाली, त्याच्याच भागीदारीत खासगी प्रॅक्टिस सुरू करतो. येथून पुढे त्याच्या आर्थिक भरभराटीची आणि कराव्या लागणाऱ्या तडजोडींमुळे नैतिक अधःपतनाची सुरवात होते. डॉ. संजयच्या नेमस्त आणि अँलेक्सच्या आक्रमक अशा परस्परविरोधी व्यक्तिरेखाटनामुळे कथानकात समतोल साधला गेला आहे.

मृदुला मात्र शेवटपर्यंत आपल्या आदर्शवादाला चिकटून राहते. संजयला नाइलाजाने तिला अंधारात ठेवून व्यवहार करावे लागतात. त्यात त्याला प्रचंड लोभी बहिष्णीची, लक्ष्मीची आणि कार्यक्षम नर्सची, रोसमेरीची मदत घ्यावी लागते. मुलगा शिशिरही तिला जुनाट विचारांची ठरवतो. तिची वाढती घुसमट लेखिकेने संवेदनशीलतेने, प्रभावीपणे शब्दांकित केली आहे.

मृदुलाच्या आत्मसन्मानाला धक्का लागतो. संजयवरील तिच्या विश्वासाला तडा जातो. ती उद्ध्वस्त होऊन नैराश्याच्या गर्तेत ढकलली जाते व पतीला सोडून जाण्याचा निर्णय घेते. या निर्णयानंतरचे कथेतील नाट्य प्रत्यक्ष कादंबरी वाचूनच अनुभवण्यासारखे आहे. या कादंबरीच्या कळसाध्यायापर्यंत

वाचक कधी पोचतो, हे समजतच नाही, इतकी ही कादंबरी वाचकाला गुंतवून ठेवते. या भूप्रदेशाचे, तेथील ग्रामीण जीवनाचे, गावकऱ्यांच्या स्वभाव-वैशिष्ट्यांचे, चालीरीतीचे उल्लेख कथानकाच्या अनुषंगाने येतात.

लेखिकेची भाषाशैली अनलंकृत, साधी, सोपी, संयत, परंतु प्रभावी आणि प्रसन्न आहे. कथानकाच्या ओघात आलेल्या काही म्हणी आणि वाक्प्रचार, काही अर्थपूर्ण वाक्यं, या कादंबरीचा आशय उठावदार करतात. उदा. 'सारख्याला वारखा भेटला', 'ही सगळी खरकट्या हाताने कावळ्यालाही न हाकलणारी माणसे; शितं पडतील ना', 'सुपारीपोटी गेलेला मान हत्ती देऊनही येणार नाही', 'गोमुख व्याघ्र', संजयचे आर्थिक व्यवहार पाहणाऱ्या त्याच्या मेव्हण्याचे शंकरचे 'रामाचा हिशेब' (सफेद धन) आणि 'कृष्णाचा हिशेब' (काळे धन), 'फुलाने तलवारीशी लग्न केले तर जखमी होते ते फूल; तलवार नाही', 'गरिबीपेक्षा श्रीमंतीने लकवा मारणारी माणसे जास्त असतात', 'माणसाला प्रेम हवं; पण त्याचं बंधन होऊन श्वास कोंडता कामा नये', अशा प्रकारची अर्थपूर्ण वाक्यं.

कथेच्या निवेदनात सहजपणे काही व्यावहारिक धडे मिळतात. 'सुखाप्रमाणे दुःख हाही एक प्रसाद समजून आपण त्याचा स्वीकार केला पाहिजे.' 'पण खऱ्या मित्रांनी नेहमी खरं तेच सांगितलं पाहिजे ना?' 'जर तू विशीत आदर्शवादी नसशील तर तुला हृदय नाही असं समज आणि जर तू चाळिशीतही आदर्शवादी असशील तर तुला अक्कल नाही असं समज' 'सत्य एक असलं तरी असत्य अनेक असतात, अंदाज तर हजारोनी असतात', अशी वाक्यं वास्तवाची जाणीव करून देतात. 'स्त्रीच्या संसाराचे क्षेत्र हे तिच्या वैवाहिक जीवनाच्या परिघामध्येच मर्यादित असते', या पुस्तकातील विधानावरच 'परीघ' या शीर्षकाची योजना केली आहे.

एकंदरीत, हे पुस्तक वाचकाला चांगले पुस्तक वाचायला मिळाल्याचे समाधान देते.

– माधुरी परांजपे, पुणे

सुवर्णमुद्रा

शान्ता ज. शेळके

किंमत : १२०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

४थी आवृत्ती

असे काही....

लहानपणापासून पुस्तकांत कुठे काही लक्षणीय, चित्तवेधक, सुंदर आढळले, तर ते मी जवळ लिहून ठेवत असे.

बालवय गेले, पण तो छंद सुटला नाही. उलट मोठेपणी मराठीच्या जोडीने इंग्रजी, संस्कृत या भाषांशीही निकट परिचय झाला, तेव्हा तर अशा उक्तींचे समृद्ध भांडारच हाती गवसल्यासारखे वाटले. इंग्रजी, संस्कृत कवितांचे अनुवाद करून त्यांचाही मी माझ्या संग्रहात समावेश केला —

उदाहरणार्थ : राष्ट्राची श्रेष्ठता तुमच्या राष्ट्रात किती मोटारी आहेत, किती टोलेजंग इमारती आहेत, यावर तुमचे राष्ट्र मोठे ठरत नाही. तुमच्या राष्ट्रात चारित्र्यसंपन्न, प्रामाणिक आणि कर्तव्यनिष्ठ अशा नागरिकांची संख्या किती आहे ते मला सांगा, म्हणजे मी तुमचे राष्ट्र किती श्रेष्ठ आहे ते सांगू शकेन!

— मार्टिन ल्यूथर किंग

निवडक उतारे, वचने, सुभाषिते, कवितापंक्ती, मार्मिक विनोद—जे जे मला आवडत गेले, ते मी या संकलनात घेत राहिले. माझ्या दृष्टीने हे मुद्रित शब्दधन म्हणजे सुवर्णमुद्राच आहेत. ते समृद्ध भांडार माझ्याप्रमाणे वाचकांनाही रंजक, कुतूहलजनक, उद्बोधक वाटेल, अशी मी आशा करते...

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ । ११९

बालनगरी

विल्यम शीक्सपियर च्या

कुमारांसाठी २२ बहुविख्यात कथा...

अ मिडसमर नाइट्स ड्रीम । ऑल इज वेल दॅट एन्ड्स
वेल । अँटोनी आणि क्लियोपात्रा । अँज यू लाइक इट ।
सिंबलिन, किंग ऑफ ब्रिटन । हॅम्लेट, प्रिन्स ऑफ डेन्मार्क
। हेन्री फाइव्ह । ज्यूलियस सीझर । किंग लिअर । मच
अँडो अबाउट नथिंग । ऑथेल्लो, द मूर ऑफ व्हेनिस ।
रिचर्ड ३रा । रोमियो अँड ज्युलिएट । द कॉमेडी ऑफ
एरर्स । द मर्चंट ऑफ व्हेनिस । द टेमिंग ऑफ द श्रू । द
टेम्पेस्ट । द ट्रॅजेडी ऑफ मॅकबेथ । द टू जंटलमेन ऑफ
व्हेरोना । द विंटर्स टेल । टिमॉन ऑफ अथेन्स ।

ट्वेल्थ नाइट

अनुवाद : मंजूषा आमडेकर
२२ पुस्तकांच्या संचाची किंमत १५००/- रु.

१२० । मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९

‘अ मिडसमर नाइट्स ड्रीम’

‘अ मिडसमर नाइट्स ड्रीम’ हे शेक्सपिअरच्या सुखान्तिकांमधील अभिजात नाटक मानलं जातं.

या नाटकाचं कथासूत्र हर्मिया आणि तिची मैत्रीण हॅलेना यांच्याभोवती गुंफलेलं आहे. हर्मिया, तिचा प्रेमी लायसँडरसोबत जंगलात पळून जाते. तिच्यासाठी वडिलांनी निवडलेला डिमिट्रियस त्यांचा पाठलाग करतो. तर डिमिट्रियसचं प्रेम मिळवू पाहणारी हॅलेना त्याच्या मागोमाग जाते. जंगलात त्यांना परीराज्याचे राजा-राणी ओबरॉन आणि टिटोनिया भेटतात. या राजाचा सल्लागार पकच्या जादूई काढ्यानं लायसँडर आणि डिमिट्रियस दोघेही हॅलेनाच्याच प्रेमात पडतात आणि गमतीदार गोंधळ उडतो.

‘ऑल इज वेल दॅट एन्ड्स वेल’

‘ऑल इज वेल दॅट एन्ड्स वेल’ हे शेक्सपिअरच्या सुखान्तिकांमधील एक लोकप्रिय नाटक आहे. या नाटकाची कथा अनाथ हॅलेना आणि सरदाराचा मुलगा, बर्ट्राम यांच्या आयुष्याभोवती गुंफलेली आहे. हॅलेना बर्ट्रामवर जिवापाड प्रेम करते. पण बर्ट्राम मात्र तिला नाकारत राहतो. एका निष्णात वैद्यकीय तज्ज्ञाची मुलगी असलेली हॅलेना आपल्या बुद्धिचातुर्यानं बर्ट्रामचं प्रेम मिळवते. आणि त्याला आपला जोडीदार होण्यास भाग पाडते.

अँटोनी आणि क्लियोपात्रा

‘अँटोनी आणि क्लियोपात्रा’ हे शेक्सपिअरचं प्रेम आणि युद्धाच्या पार्श्वभूमीवरचं दर्जेदार नाटक आहे. प्राचीन रोम आणि इजिप्तमध्ये घडणाऱ्या या कथेत रोमन इतिहासातील सत्यघटनांचंही दर्शन घडतं. रोमन जनरल अँटोनी इजिप्तची राणी क्लियोपात्राच्या प्रेमात पडतो. आणि अँटोनीची प्रेम आणि साम्राज्याची जबाबदारी यांच्यात कसरत सुरू होते.

अँज यू लाइक इट

‘जग हे एक रंगभूमी आहे’ असं मानणाऱ्या शेक्सपिअरची ‘अँज यू लाइक इट’ ही एक लोकप्रिय सुखान्तिका. अर्डनच्या जंगलात हे कथानक घडतं. हद्दपार ड्यूकची मुलगी रोझलिंड आणि ओरलँडो यांच्यातील नाजूक भावबंधांचं विलक्षण चित्रण यात अवतरलय. पुरुषाचं रूप धारण केलेली रोझलिंड आणि त्यातून घडलेल्या गमतीदार घडामोडी या नाटकाला वेगळ्या उंचीवर नेतात.

सिंबलिन, किंग ऑफ ब्रिटन

‘सिंबलिन, किंग ऑफ ब्रिटन’ हे विल्यम शेक्सपिअरच्या लोकप्रिय नाटकांपैकी एक आहे. युद्ध आणि होरपळीच्या धाग्यात विणलेली ही प्रेमकहाणी आहे. सिंबलिन आणि त्याची मुलगी, इमोजन या मुख्य पात्रांभोवती कथानक गुंफलं आहे. इमोजन वडिलांच्या इच्छेविरोधात पोस्थुमसशी लग्न करते. परिणामी पोस्थुमसला राज्यातून हद्दपार केलं जातं आणि इमोजनला नजरकैदेत ठेवलं जातं. पण इमोजनची निष्ठा, सिंबलिनच्या धूर्त राणीच्या कावेबाजपणावर वरचढ ठरते. पोस्थुमसमधल्या पुरुषी असूयेलाही ती चोख प्रत्युत्तर देते.

हॅम्लेट, प्रिन्स ऑफ डेन्मार्क

‘हॅम्लेट, प्रिन्स ऑफ डेन्मार्क’ हे शेक्सपिअरचं नाटक म्हणजे जागतिक कला आणि साहित्यक्षेत्रातील जणू मैलाचा दगडच. वडिलांच्या मृत्यूनंतर आयुष्य उद्ध्वस्त झालेल्या हॅम्लेटची ही दुःखान्तिका आहे. हॅम्लेटचा काका क्लॉडियस आणि त्याची आई, राणी गर्टूड यांच्या कटकारस्थानात हॅम्लेटची होरपळ होते. वडिलांच्या आत्म्याच्या भेटीनंतर हॅम्लेटला उमगत जाणारं सत्य आणि त्यानंतरचं सूडनाट्य यावर हे कथानक बेतलेलं आहे.

हेन्नी फाइव्ह

ऐतिहासिक पार्श्वभूमीवरचं 'हेन्नी फाइव्ह' हे शेक्सपिअरचं दर्जेदार नाटक. राजकुमार असतानाची हेन्नीची वागणूक पाहून जनतेला त्याच्याबद्दल कायम अविश्वास वाटत राहतो. पण वडिलांच्या मृत्यूनंतर हेन्नीवर पडलेली राज्याची जबाबदारी त्याला अंतर्बाह्य बदलून टाकते. जनतेमध्ये त्यानं पेरलेलं विश्वासाचं बीज फ्रान्ससोबतच्या घनघोर युद्धातही विजयश्री मिळवून देतं.

शेक्सपिअरनं रंगवलेला हेन्नी हा आदर्श राज्यकारभाराचं प्रतीक आहे. त्याचं राष्ट्रवादानं भारलेलं भाषण, इंग्लंडमधल्या एलिझाबेथच्या काळातल्या जनमताचा ठाव घेतंच पण जगभरातल्या राज्यकर्त्यांनाही अंतर्मुख करणारं आहे.

ज्यूलियस सीझर

'ज्यूलियस सीझर' ही एक ऐतिहासिक व्यक्तिरेखा आहे. रोमन लोकशाहीच्या सिनेटमधला हा एक अत्यंत शूर आणि तडफदार असा सिनेटर होता. त्याचं यश आणि महत्वाकांक्षा पाहून धास्तावलेले सिनेटर्स त्याच्याविरुद्ध कट करून त्याचा खून करतात. सीझरचा परममित्र अँटोनी अत्यंत हुशारीनं ऑक्टेव्हियस आणि लॅपिडसच्या मदतीनं विश्वासघातक्यांना यमसदनाला पाठवतो.

किंग लिअर

'राजा लिअर' हा ब्रिटनचा स्तुतिप्रिय राजा असतो. राज्याचे तीन भाग करून मुलींमध्ये वाटताना त्याची भरभरून स्तुती करणाऱ्या मुलीला तो अधिक वाटा द्यायचं ठरवतो. गॉनरिल आणि रेगन राज्याचा हिस्सा मिळवण्यासाठी बाबांची अफाट स्तुती करतात. पण कॉर्डेलिया ही धाकटी मुलगी मात्र त्याची अवास्तव स्तुती करायला नकार देते. राजा तिचा हक्क काढून घेतो.

पुढे तिचं फ्रान्सच्या राजाशी लग्न होतं. आपापला वाटा घेतल्यावर दोन्ही मुली राजाला व्हाईट वागणूक देतात. शेवटी कॉर्डेलियाच बाबांच्या मदतीला येते.

शेक्सपिअरच्या या गाजलेल्या नाटकावरच मराठीतील सुप्रसिद्ध 'नटसम्राट' हे नाटक बेतलेले आहे. तेही अतिशय लोकप्रिय झाले.

मच अॅडो अबाउट नथिंग

मसिनाचा गव्हर्नर लिओनाटोसोबत त्याची मुलगी हेरो आणि भाची बिअॅट्रिस रहात असते.

बिअॅट्रिस खोडकर तर हेरो शांत स्वभावाची असते.

एकदा लिओनाटोचे मित्र, डॉन पेड्रो, क्लाउडिओ आणि बेनेडिक त्याला भेटायला येतात.

या भेटीदरम्यान क्लाउडिओ हेरोच्या प्रेमात पडतो.

त्यांचं लग्नही ठरतं. पण डॉन पेड्रोचा भाऊ डॉन जॉन फार भयंकर कारस्थान रचतो. त्याला बळी पडून क्लाउडिओ हेरोवर संशय घेतो. तिचा सर्वांच्या देखत अपमान करतो. त्यांचं लग्नही मोडतं. पुढे क्लाउडिओचे मित्र आणि हेरोचे बाबा यांच्या चातुर्यामुळे गैरसमज दूर होतात.

दुरावलेले प्रेमी एकत्र येतात. शेवट गोड होतो.

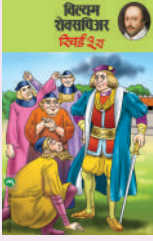
ऑथेल्लो, द मूर ऑफ व्हेनिस

'ऑथेल्लो, द मूर ऑफ व्हेनिस' शेक्सपिअरच्या प्रभावशाली नाटकांपैकी एक मानलं जातं. मत्सर आणि संशयी वृत्तीमुळं माणसाच्या आयुष्याची कशी उलथापालथ होऊ शकते, याची या नाटकातून प्रचिती येते.

ऑथेल्लो आणि डेस्डिमोना यांचं प्रेम वंशभेदालाही वरचढ ठरतं. विरोध न जुमानता ते विवाहबंधनात अडकतात. पण सुडानं पेटलेल्या इअॅगोच्या कारस्थानाला ऑथेल्लो बळी पडतो. अकारण डेस्डिमोनावर संशय घ्यायला लागतो. या संशयाचं रूपांतर जीवघेण्या सुडात होतं. आणि अनेक आयुष्यं या सुडाच्या आगीत भस्म होतात.

रिचर्ड ३रा

‘राजा रिचर्ड’ म्हणजे शेक्सपिअरनं रंगवलेला क्रूर खलनायक आहे. त्याचं जे स्वगत चालू असतं, त्यातूनच कथानक फुलत जातं. आपण खलनायक बनायचं, असं त्यानं ठरवूनच ठेवलेलं असतं. त्याप्रमाणे तो बनतोही. पण त्याचं सगळं बोलणं काळ्या विनोदी ढंगानं चाललेलं असल्यामुळे त्याची दुष्ट कारस्थानं वाचतानाही मजा येते. पुढे त्याची फजिती होऊनही तिकडे फारसं लक्ष जात नाही. ती फजितीही गमतीदारच वाटते.

हे नाटक शेक्सपिअरच्या इतर सर्व नाटकांपेक्षा अगदी वेगळं आहे. त्याच्या कसलेल्या लेखणीतली जादू आजही प्रेक्षकाला मंचावर घडणाऱ्या नाट्याच्या बळावर खिळवून ठेवू शकते.

रोमियो अँड ज्युलिएट

शेक्सपिअरच्या रोमॅन्टिक नाटकांपैकी सर्वाधिक गाजलेलं हे नाटक.

इटलीतल्या वेरोना शहरातल्या दोन सरदार घराण्यांमध्ये कट्टर वैर असतं. मॉटेग्यू आणि कॅप्युलेट अशी त्यांची आडनावं असतात.

मॉटेग्यूला रोमियो नावाचा फक्त एकच मुलगा असतो. तो बुद्धिमान, भाबडा, अपरिपक्व असतो. कॅप्युलेटला ज्युलिएट नावाची एकुलती एक मुलगी असते. ती सुंदर आणि आज्ञाधारक असते. तीही अबोधच असते.

रोमियो-ज्युलिएट एकमेकांच्या प्रेमात पडतात. मग ते दोघे चोरून लग्न करतात. पण हे दोघे निरागस प्रेमी आपापल्या कुटुंबांमधल्या वैरभावनेला बळी पडतात.

द कॉमेडी ऑफ एरर्स

जगभरातल्या सिने-नाट्यक्षेत्रासाठी प्रेरणादायी ठरलेलं हे शेक्सपिअरचं नाटक. एकसारख्या दिसणाऱ्या जुळ्यांमुळं घडणारा धमाल विनोद या नाटकात चितारला गेला आहे.

सिर्कसचा वृद्ध व्यापारी एगॉन, त्याची जुळी मुलं आणि त्यांचे जुळे नोकर नाटकात एकच धमाल उडवून देतात. एकसारख्या दिसणाऱ्या पात्रांमुळे प्रेक्षक गोंधळून जातात, पण तेवढीच 'पुढं काय होणार?' अशी उत्कंठाही वाढते. शेक्सपिअरचं हे नाटकही खूप गाजलं. जगभर त्यावर आणखी कलाकृती निर्माण झाल्या. हिन्दीतही 'अंगूर' नावाचा धमाल विनोदी चित्रपट निर्माण झाला आहे.

द मर्चंट ऑफ व्हेनिस

'द मर्चंट ऑफ व्हेनिस' हे शेक्सपिअरच्या सर्वांत लोकप्रिय रोमॅन्टिक नाटकांपैकी एक.

लबाड ज्यू सावकार, शायलॉकच्या कचाट्यात अडकलेल्या दिलदार अँटोनिओच्या सुटकेची ही रंगतदार कथा आहे. आपल्या बॅसॅनिओ या मित्रावरच्या प्रेमाखातर अँटोनिओ शायलॉकच्या कायदेशीर कचाट्यात अडकतो. बॅसॅनिओची बायको पोर्शिया वेषांतर करून आपल्या बुद्धिचातुर्यानं अँटोनिओची सुटका करते. आणि शायलॉकला त्यानंच विणलेल्या जाळ्यात अलगद अडकवते.

द टेमिंग ऑफ द श्रू

'द टेमिंग ऑफ द श्रू' हे शेक्सपिअरचं खुसखुशीत, गमतीदार विनोदी नाटक. बाप्तिस्ता या पाडुआतल्या श्रीमंत माणसाला कॅथेरीन आणि बियांका नावाच्या मुली असतात. कॅथेरीन अत्यंत आगाऊ, उद्धट आणि कजाग असते. त्याउलट बियांका सुस्वभावी आणि विनम्र असते. त्यामुळे तिला सतत लग्नाच्या मागण्या येत असतात. पण कॅथेरीनशी लग्न करायची मात्र कुणाचीच इच्छा नसते. अशातच पेट्रूशिओ पाडुआमध्ये येतो आणि त्याला कॅथेरीनबाबत कळतं. तो कॅथेरीनशी लग्न करायचं ठरवतो आणि तिला आज्ञाधारक नि समंजस बायको बनवायचा निश्चय करतो. त्याच्या या प्रयत्नात अनेक गमतीदार प्रसंग घडतात.

द टेम्पेस्ट

शेक्सपिअरचं हे नाटक परीकथेसारख्या अद्भुत घटनांनी भरलेलं आहे. पुस्तकांमध्ये रमून गेलेला मिलानचा ड्यूक, प्रॉस्पेरोला त्याचा भाऊ अँटोनिओ दगा देतो. प्रॉस्पेरो आणि त्याची लहान मुलगी, मिरांडा एका जादुई बेटावर पोहोचतात. आपल्यातल्या जादुई कौशल्यांमुळं प्रॉस्पेरो त्या बेटावरील आत्म्यांना मुक्त करतो. आणि बेटाचा सर्वेसर्वा होतो. एरिएल या आत्म्यांच्या प्रमुखाच्या मदतीनं प्रॉस्पेरो आपला विश्वासघात करणाऱ्यांना अदल घडवतो, आपलं राज्य परत मिळवतो आणि मिरांडाला सुंदरसा राजपुत्र नवरा म्हणून मिळवून देतो.

द ट्रॅजेडी ऑफ मॅकबेथ

‘द ट्रॅजेडी ऑफ मॅकबेथ’ ही शेक्सपिअरची गूढ दुःखान्तिका. मॅकबेथ नावाचा स्कॉटिश जनरल आणि ग्लॅमिसचा लॉर्ड असतो. तीन चेटकिणींच्या भविष्याच्या प्रभावाखाली तो क्रौर्य आणि सत्तालालसेची परिसीमा गाठतो. गहन, गूढ घटनाक्रम आणि दमदार व्यक्तिरेखांच्या साहाय्याने शेक्सपिअरने या सत्तासंघर्षाला नाट्यरूपात रंगभूमीवर आणलं.

लेडी मॅकबेथच्या वेडसरपणाचं आणि मानसिक अवस्थेचं शेक्सपिअरनं केलेलं वर्णन आजही मानसशास्त्राचा अभ्यास करताना चर्चिलं जातं.

द टू जंटलमेन ऑफ व्हेरोना

‘द टू जंटलमेन ऑफ व्हेरोना’ हे शेक्सपिअरचं एक रोमॅन्टिक विनोदी नाटक. प्रोटियस आणि व्हॅलेंटाइन हे व्हेरोनात राहणारे दोन जिवलग मित्र असतात. पुढे व्हॅलेंटाइन कामानिमित्त मिलानला निघून जातो. प्रोटियसनंही काहीतरी कामधंदा करावा म्हणून त्याचे वडील आग्रहानं त्याला मिलानला पाठवून देतात.

त्यानुसार तो मिलानमध्ये येतो खरा. पण इथूनच त्यांच्यातल्या मैत्रीत दरी निर्माण होते. ज्युलियाच्या प्रेमात असणारा प्रोटियस मिलानमध्ये येताच व्हॅलेंटाइनची प्रेमिका सिल्व्हियाच्या प्रेमात पडतो. आणि त्यांच्या प्रेमात दरी निर्माण करतो. ज्युलिया आपलं प्रेम मिळवण्यासाठी वेषांतर करून मिलानमध्ये दाखल होते. अनेक रोमांचक वळणांतून या जोडप्यांचा प्रवास घडतो.

अखेरीस जंगलात शेवट गोड होतो. सर्व दुरावलेले प्रेमी एकमेकांना भेटतात.

द विंटर्स टेल

‘द विंटर्स टेल’ हे १६२३ साली प्रथम प्रकाशित झालेलं शेक्सपिअरचं नाटक. जगभरातल्या रंगभूमीवर हे सादर केलं गेलं. सिसिलीचा राजा लिओन्टेस आपली बायको आणि आपल्या परममित्राविषयी संशय घेतो. संशयाचं भूत राजाला झपाटतं. आणि मग सर्वांच्याच आयुष्यांची धूळधाण उडते.

राजाला संपूर्ण आयुष्य बायकोविना एकाकीपणानं काढावं लागतं. संशय ही गोष्ट किती विध्वंसक आहे, हे आपल्याला या नाटकातून चांगलंच कळून चुकतं.

टिमॉन ऑफ अथेन्स

टिमॉन हा अथेन्समधला श्रीमंत माणूस असतो. त्याला उंची जीवनमान आवडत असतं. तो आपल्या मित्रांवर आणि गरजूंवर पैशाची इतकी उधळण करत असतो की एक दिवस कफल्लक होतो. त्यानंतर इतके दिवस त्याच्या जिवावर मजा मारणारे सगळेजण त्याला टाळायला लागतात.

हताश झालेला टिमॉन सरळ जंगलात निघून जातो. त्याचा माणुसकीवरचा विश्वासच उडून जातो. शेवटी मृत्यूनंतरही त्याच्या थडग्याच्या शिलालेखावर त्याच्या मनातला हा तिरस्कार कोरून ठेवलेला आढळतो.

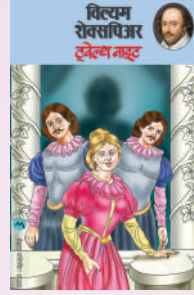
ट्वेल्थ नाइट

शेक्सपिअरनं लिहिलेले 'ट्वेल्थ नाइट' हे नाटक म्हणजे एक हलकीफुलकी मजेदार प्रेमकथा आहे.

सरदार घराण्यात जन्मलेली व्हिओला आणि तिचा जुळा भाऊ सेबॅस्टिन एका जहाजातून प्रवास करत असताना ते जहाज फुटतं. त्यांची ताटातूट होते. व्हिओला आयलिरियाच्या ड्यूकचा नोकर बनून मुलाच्या रूपात वावरू लागते. आणि ड्यूकचं जिच्यावर प्रेम असतं ती ऑलिव्हिया मुलाचा वेष धारण केलेल्या नोकराच्या प्रेमात पडते. आणि एकच गोंधळ उडतो.

मुळात शेक्सपिअरनं लिहिलेली सगळी नाटकं मोठ्या माणसांसाठी असली, तरीही या पुस्तकात कथानकाला सुटसुटीत असे कथारूप देण्यात आले आहे.

या निमित्तानं मुलांना महान साहित्यकार शेक्सपिअरचा सहजपणानं परिचय होऊ शकेल. त्यांना वाचनाची गोडी लागू शकेल.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

फ्रॉम रशिया विथ लव्ह

इयान फ्लेमिंग

अनुवाद

विजय देवधर

“माय नेम इज बॉण्ड.... जेम्स बॉण्ड”

किंमत २५०/-रु. | पोस्टेज ५०/-रु. | ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

मेहता मराठी ग्रंथजगत : एप्रिल २०१९ | १२९

दिग्विजय

भा. द. खेर
राजेन्द्र खेर

किंमत : ४५०/-रु.

पोस्टेज : ५०/-रु.

ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध

९वी आवृत्ती

‘इटलीचीच काय; पण कोणतीही मोहीम हाती घ्यायची धडाडी असलेला असा एकच जनरल फ्रान्समध्ये आहे.

त्याची उंची असेना का कमी; पण त्याच्या महत्वाकांक्षेची झेप विशाल आहे. त्याचा स्वतःचा नेम नसेना का चांगला; परंतु चढाई नेमकी कुठे आणि केव्हा करायची, हे तो उत्तम जाणतो.

त्याची घोड्यावरची मांड कशी का असेना; पण संपूर्ण सैन्यावर त्याची विलक्षण पकड आहे. तो ओढीना का सारखा तपकीर; परंतु शत्रूच्या मात्र तो नाकी दम आणू शकतो!...

...नेपोलियन बोनापार्टसारखा जनरल आपल्या हाती आहे, हे मी आपलं भाग्य समजतो. या माणसाच्या हाती आपण सैन्याची सूत्रं देऊ या. अन्यथा उद्या तो ती स्वतःहून आपल्या हातांत घेतल्याशिवाय राहणार नाही!’

प्रेम-विरह, फितुरी-हेरगिरी डाव-प्रतिडाव, युद्ध-शांती अशा विविध अंगांनी नटलेली नेपोलियन बोनापार्ट याच्या जीवनावरील पिता-पुत्रांनी संयुक्तरीत्या लिहिलेली अद्भुतरम्य, रससिद्ध कादंबरी : दिग्विजय!

जागतिक कविता दिनाच्या निमित्ताने मेहता पब्लिशिंग हाऊस आणि अंतर्नाद कला संस्था यांच्या वतीने 'कवीकट्ट्या'चे आयोजन करण्यात आले होते. या प्रसंगी कविता सादर करताना कवयित्री. (सविस्तर वृत्त पान नं.९वर)

विश्वास पाटील लिखित 'नागकेशर' या कादंबरीचे कोल्हापूर येथे नुकतेच प्रकाशन करण्यात आले. त्या वेळी (डावीकडून) प्रा. रणधीर शिंदे, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे माजी अध्यक्ष डॉ. श्रीपाल सबनीस, विश्वास पाटील आणि मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे अनिल मेहता आणि सुनील मेहता.

Postal Reg. No. PCW/086/2018 - 2020
RNI. No. MAHMAR/2000/02739

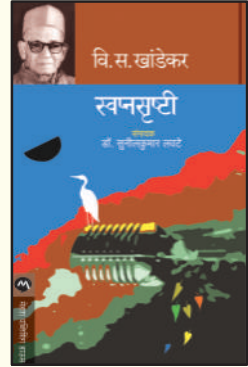
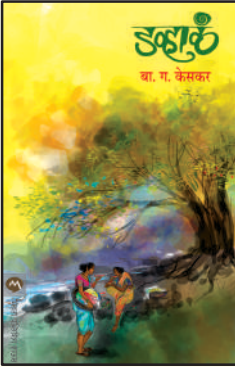
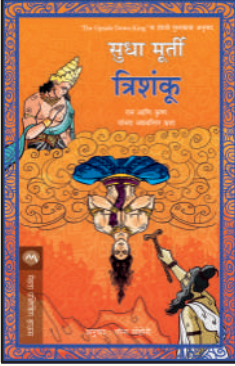
No. CSO/Pune City/SR/3/2018 - Date : 10/01/2018

Posting at BPC - Vishrambaug Wada, CSO, Pune - 411030.

Publication Date : 09/04/2019

Posting Date : 11/04/2019

आवर्जून वाचावे

मेहता मराठी ग्रंथजगत

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,
टेलिफोन भवन समोर, पुणे-३०. फोन-०२० २४४७६९२४

प्रति, _____

